

Leerplan secundair freinetonderwijs Tweede graad doorstroomfinaliteit (ASO)

**Basisvorming en structuuronderdeel Freinetpedagogie
(geïntegreerd leerplan)**

Leerplannummer: 2024/3

Nummer inspectie:

Freinetscholen Keerpunt vzw
www.keerpuntscholen.be

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Algemene situering	4
Deel 1 – Pedagogische visie en didactische aanpak.....	7
1. Freinets visie op de ontwikkeling van het kind, op leren en pedagogisch handelen, op het individu in de samenleving	7
2. Vertaling van Freinets visie naar de pedagogische praktijk.....	12
3. De pedagogische invarianten volgens Célestin Freinet	17
4. De freinettechnieken: vertaling naar de klaspraktijk in ‘cursussen’.....	19
De freinettechnieken.....	19
Cursussen	19
5. Beschrijving van het leerproces	28
(1) De start van het leerproces	28
(2) Het verdere verloop van het leerproces	30
(3) Registratie van leervorderingen	32
6. Evaluatie	33
7. De pijlers van het keerpuntleerplan: de inbreng van scholen, leraren, lerarenteams en leerlingen	45
(1) De elf kenmerken van een freinetschool	45
(2) De inbreng van de school en het schoolbestuur.....	48
(3) De inbreng van mentoren/leraren, mentoren-/lerarenteams en leerlingen	50
Deel 2 - Doelstellingen en materiële vereisten.....	53
1. Toelichting bij de in het leerplan opgenomen doelstellingen	53
2. De decretale eindtermen basisvorming tweede graad ASO	54
MINIMUMDOELEN TWEEDE GRAAD DOORSTROOMFINALITEIT	55
Sleutelcompetentie 1: Lichamelijke en geestelijke gezondheid	55
Sleutelcompetentie 2: Nederlands	55
Sleutelcompetentie 3: andere talen	58
Sleutelcompetentie 4: digitale competenties	61
Sleutelcompetentie 5: sociaal-relatieve competenties	62
Sleutelcompetentie 6: wiskunde – natuurwetenschappen – technologie – STEM.....	62
Sleutelcompetentie 7: burgerschap.....	66

Sleutelcompetentie 8: historisch bewustzijn	67
Sleutelcompetentie 9: ruimtelijk bewustzijn	68
Sleutelcompetentie 13: leercompetenties	69
Sleutelcompetentie 15: ondernemingszin	69
Sleutelcompetentie 16: cultureel bewustzijn.....	70
3. De cesuurdoelen Freinetpedagogie tweede graad	72
Wetenschapsdomein 01- Algemene doorstroomcompetenties	72
01.02 Historisch bewustzijn: uitbreiding.....	72
01.03 Ondernemingszin	73
Wetenschapsdomein 02 – Moderne talen	73
02.02 Taalwetenschappen: sociolinguïstiek m.i.v. interculturele aspecten.....	73
Nederlands: Algemene uitbreiding.....	74
Nederlands: literatuur	74
Nederlands: communicatieve vaardigheden	74
Engels en Frans: algemene uitbreiding	75
Wetenschapsdomein 04 – Kunst en Cultuur	78
04.01 Artistieke expressie.....	78
Wetenschapsdomein 06 – Wiskunde.....	78
06.01 Statistiek.....	78
Wetenschapsdomein 15 – Sociale Wetenschappen	79
15.01 Samenleving en politiek: sociale en humane wetenschappen	79
15.03 Samenleving en politiek: communicatiewetenschappen	80
Wetenschapsdomein 16 – Economie.....	80
16.03 Beperkt pakket uit uitgebreide algemene economie	80
4. De keerpuntleerplandoelen	82
5. Besteding van onderwijstijd en verdeling van lestijden	84
6. Materiële vereisten/Basisuitrusting	86
Specifieke leermiddelen/didactisch materiaal (analoog en/of digitaal):.....	86
Bijlage: Célestin Freinet, de freinetpedagogie en de Freinetbeweging	89
Bibliografie	91

Inleiding

Algemene situering

Dit leerplan is opgesteld door Freinetscholen Keerpunt vzw (kortweg *Keerpunt*), het schoolbestuur van een secundaire freinetschool. De Keerpuntscholen zijn op 2 september 2019 op verschillende vestigingsplaatsen, verspreid over Vlaanderen en Brussel, van start gegaan met het eerste leerjaar A en groeien vervolgens uit tot een zesjarige structuur. In september 2021 startte het eerste leerjaar van de tweede graad ASO.

Meer informatie over Keerpunt is te vinden op www.keerpuntscholen.be.

In mei 2019 werd de aangevraagde basisoptie Freinetpedagogie door de Vlaamse regering erkend. In mei 2020 werd ook het aansluitende structuuronderdeel Freinetpedagogie voor de tweede graad ASO opgenomen in de matrix Secundair Onderwijs. Vanaf september 2021 kunnen scholen dit nieuwe structuuronderdeel programmeren. In het najaar van 2021 heeft Keerpunt een aanvraag ingediend voor Freinetpedagogie in de derde graad, die door de Vlaamse Regering erkend is, zodat ook die studierichting vanaf september 2023 in het studieaanbod van secundaire scholen opgenomen kan worden.

Over het leerplan

Dit leerplan (2024/3) bevat alle doelen van de tweede graad doorstroomfinaliteit (ASO) van het secundair onderwijs, ^[1] zowel de eindtermen van de basisvorming als de cesuurdoelen van het structuuronderdeel Freinetpedagogie. Daarnaast zijn er ook acht leerplandoelen vermeld (hierna "keerpuntleerplandoelen" genoemd), die door Keerpunt zelf werden opgesteld, als mogelijke cesuurdoelen bij de aanvraag tot erkenning van het structuuronderdeel Freinetpedagogie voor de tweede graad. De keerpuntleerplandoelen sluiten aan bij en bouwen voort op de doelen van de basisoptie Freinetpedagogie van de eerste graad.

Dit leerplan richt zich tot leraren/mentoren met leerlingen in die tweede graad van secundaire freinetscholen. Het kan best gelezen worden in samenhang met het geïntegreerde leerplan freinetonderwijs 2024/2 voor de eerste graad (basisvorming eerste graad A en basisoptie Freinetpedagogie in 2A). Het voorliggende leerplan 2024/3 biedt een vervolgtraject in het freinetonderwijs.

Freinetscholen Keerpunt heeft geopteerd voor één geïntegreerd leerplan voor de tweede graad. Dat betekent enerzijds dat er geen leerplannen per discipline of sleutelcompetentie ('vak') zijn, omdat we in freinetscholen zoveel mogelijk 'vakverbindend' aan de eindtermen willen werken. Daarbij wordt het transversale of 'domeinverbindende' karakter benadrukt, eerder dan het 'vak'-specifieke.

Het volledige geïntegreerde leerplan houdt anderzijds ook in dat we, zoals ook voor de 1ste graad A, geen aparte leerplannen aanbieden voor de basisvorming en voor het structuuronderdeel Freinetpedagogie. Immers, de voorgestelde werkwijze op basis van de freinettechnieken, waarmee we aan leraren/mentoren en aan leerlingen de gelegenheid bieden om het leerproces vorm te geven, is gelijklopend voor alle doelstellingen: eenzelfde freinettechniek of pedagogische activiteit kan bijdragen tot het behalen van zowel eindtermen uit de basisvorming als van cesuurdoelen en keerpuntleerplandoelen.

We hanteren in dit leerplan bij voorkeur de term ‘mentoren’, veeleer dan ‘leraren’, omdat het begrip *mentor* de relatie van de leraar tegenover de leerlingen in een freinetschool beter weergeeft. De term ‘leerkracht’ wordt in dit leerplan niet gebruikt om leraars of mentoren aan te duiden, omdat in de freinetpedagogie de *leerkracht* (de kracht om te leren) in de eerste plaats bij de leerlingen en de coöperatieve leergroep (klas) ligt en niet bij de volwassene die hen hierbij (bege)leidt.^[2]

Opbouw van het leerplan

Het Keerpuntleerplan bestaat uit twee delen. Het eerste deel schetst de pedagogisch-didactische visie van het freinetonderwijs, met onder meer een beschrijving van het leerproces in een freinetschool, enkele aanwijzingen omtrent evaluatie en de verwachte inbreng van de school en het schoolbestuur, de mentoren/leraren, lerarenteams en de leerlingen. De hoofdstukken 4 tot 7 van deel 1 bevatten enkele aanwijzingen die moeten toelaten om de freinettechnieken ook in het secundair freinetonderwijs consequent toe te passen. Met dat doel voor ogen worden de verschillende leerprocessen ingedeeld in ‘cursussen’, die toelaten om de eindtermen, cesuurdoelen en keerpuntleerplandoelen met behulp van freinettechnieken en op domeinoverschrijdende wijze te bereiken.

Dat laatste element, het domeinoverschrijdend werken, is een belangrijk aspect van het freinetonderwijs. Anders dan de klassieke vakkensplitsing (wiskunde, Nederlands, Frans, aardrijkskunde, geschiedenis, enzovoort) geven onze ‘cursussen’ (vrije tekst, kring, onderzoek, klasraad, levende wiskunde, exploratie, atelier, enzovoort) een beeld van de leeractiviteiten die opgezet worden om doelstellingen uit verschillende domeinen op geïntegreerde wijze te bereiken. Bij Keerpunt mondt elke cursus uit in een ‘graadbadge’: een brevet dat de leerling voor het einde van de graad moet behalen en dat aangeeft dat de aan de cursus verbonden doelen effectief bereikt zijn. Zie ook het hoofdstuk 6 over evaluatie, verderop in dit leerplan.

In deel 1 van het leerplan zijn daarnaast een mogelijk weekrooster en een aanbeveling voor de invulling van de complementaire uren opgenomen.

Deel twee van het leerplan bevat de leerdoelen:

- 1) Voor de basisvorming: de minimumdoelen voor de 2de graad, gegroepeerd in 16 sleutelcompetenties. (goedgekeurd op 12 juli 2023)
- 2) Voor het structuuronderdeel Freinetpedagogie: de cesuurdoelen, gerangschikt per (wetenschap)domein waaraan de cesuurdoelen gekoppeld zijn.
- 3) De toegevoegde “keerpuntleerplandoelen”, als voortzetting van de erkende doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie van de eerste graad (zie leerplan 2024/2).

De eindtermen van de basisvorming (1) en de cesuurdoelen (2) gelden voor alle leerlingen. Bij de toegevoegde keerpuntleerplandoelen (3) is een gedifferentieerde aanpak mogelijk. We hopen dat de keuze voor een geïntegreerd leerplan scholen en mentoren zal aanmoedigen om de bovenstaande leerdoelen zo veel mogelijk tot één geïntegreerd geheel te verwerken, dat tegelijk aan elke leerling de mogelijkheid biedt haar of zijn persoonlijke interesses en talenten te ontwikkelen.

Beginsituatie

Leerlingen die op het einde van de eerste graad van de A-stroom een A-attest of een B-attest zonder clausulering voor de gekozen richting (bv. Freinetpedagogie) behaalden, kunnen starten in het eerste jaar van de tweede graad doorstroomfinaliteit.

Binnen de continuïteit van het freinetonderwijs wordt de beginsituatie gevormd door leerlingen die de graadbades van de eerste graad Freinetpedagogie behaalden (zie leerplan 2024/1).

In het geval van leerlingen die de eerste graad buiten het freinetonderwijs of met een andere basisoptie volgden, zal het studieattest aantonen dat ze kunnen starten in de tweede graad, met als studierichting Freinetpedagogie. Voor hen zal de ontwikkeling van een aantal basiscompetenties van het freinetonderwijs (bv. respectvol overleg kunnen plegen, coöperatieve vaardigheden, conflicthantering, democratische besluitvorming, zelfstandig plannen...) bij de start van het schooljaar extra aandacht krijgen.

Ook al hebben alle leerlingen de decretale eindtermen van de eerste graad bereikt, toch zal de beginsituatie van de leerlingen onderling sterk verschillen, niet enkel wat betreft de ervaring in het freinetonderwijs: de individuele interesses en talenten van de leerlingen, hun kennis, vaardigheden en attitudes, thuistaal en -cultuur, socio-economische achtergrond en eventuele fysieke of psychische beperkingen staan garant voor diversiteit in elke leerlingengroep. In het freinetonderwijs erkennen we de waarde van diversiteit als grondslag voor en uitnodiging tot een rijke ervaringsuitwisseling binnen de groep. De inbreng van de leerlingen is immers hét startpunt bij uitstek van de leerprocessen in een freinetklas. In heel wat freinetscholen wordt de diversiteit bovendien doelbewust vergroot door verschillende leeftijden in één klas te laten samenwerken. Het is de bedoeling om in Keerpunt bij de start van de tweede graad coöperatieve klasgroepen te vormen bestaande uit een mix van drie à vier leerjaren of leeftijden. De kracht van dergelijke multi-leeftijdsgroepen om met elkaar samen te werken en te leren van elkaar willen we ten volle benutten. Uiteraard worden daarnaast ook (klasdoorbrekend) andere groepen gevormd, om bepaalde activiteiten te ontwikkelen en leerinhouden uit te werken en daarbij te differentiëren op basis van bijvoorbeeld interesses en verworven competenties.

Doelgroep voor dit leerplan

In de Keerpuntscholen wordt in de tweede graad enkel het structuuronderdeel Freinetpedagogie aangeboden. Vandaar dat het leerplan 2024/3 geïntegreerd ontwikkeld is voor de basisvorming en het structuuronderdeel Freinetpedagogie samen. Voor dit leerplan vormen de pedagogische principes van de freinetpedagogie en de daarbij aansluitende didactische uitgangspunten (met name de freinettechnieken) de basis. Maar ongetwijfeld kan dit leerplan door andere scholen gecombineerd worden met leerplannen voor andere structuuronderdelen uit hun studieaanbod, waarvoor Keerpunt geen eigen leerplan ontwikkeld heeft.

We hopen dat dit Keerpuntleerplan een waardevol referentie- en werkinstrument kan worden waarmee freinetwerkers en mentoren in de tweede graad doorstroomfinaliteit (ASO) aan de slag kunnen.

^[1] Deze doelen zijn identiek aan de minimumdoelen 2de graad SO die definitief werden goedgekeurd op 12 juli 2023 en gelden vanaf schooljaar 2023-2024.

^[2] Zie LSG 2016 ('Samen school maken').

Deel 1 – Pedagogische visie en didactische aanpak

Dit eerste deel heeft tot doel de gebruikers van het Keerpuntleerplan in te leiden in de mens- en maatschappijvisie van Célestin Freinet en in de freinetpedagogie en de freinetdidactiek die daaruit zijn voortgevloeid en er nauw mee samenhangen. Vervolgens gaan we in op een beschrijving van het leerproces, op enkele aspecten van evaluatie en beschrijven we elf kenmerken van een freinetschool. Ten slotte komt de specifieke inbreng van scholen, leraren/mentoren, lerarenteams en leerlingen in een secundaire freinetschool aan bod.

1. Freinets visie op de ontwikkeling van het kind, op leren en pedagogisch handelen, op het individu in de samenleving¹

*Intelligentie is geen gave die alleen op eigen kracht teert.
Intelligentie betekent: ontvankelijk zijn voor ervaringen.*

C. Freinet²

De freinetpedagogie van de 21ste eeuw bouwt voort op het levenswerk van de Franse onderwijzer en onderwijsvernieuwer Célestin Freinet (1896-1966). Een (beknopt) historisch overzicht van Freinets werk, het ontstaan van de freinetpedagogie, de Freinetbeweging en het freinetonderwijs in België en Vlaanderen is terug te vinden in de bijlage.

Vitalisme, intelligentie, proefondervindelijk verkennen

Freinetonderwijs gaat uit van een vitalistische opvatting van het leven³: elke mens⁴ heeft een **aangeboren groeipotentieel**,⁵ dat het individu opstuwt in zijn of haar ontwikkeling⁶ en aanzet om steeds meer greep⁷ te krijgen op de omgeving, de wereld, het leven. Dat groeipotentieel kunnen we niet verklaren of beschrijven: we kunnen slechts vaststellen dat het bestaat. Met de woorden van Freinet: “Een menselijk wezen wordt op alle levensterreinen aangedreven door een onverklaarbare drang die hem aanzet om voortdurend te groeien, zichzelf te verbeteren, zich technieken en werktuigen eigen te maken om macht te verwerven en uit te breiden. Zonder deze drang zouden al onze inspanningen, al onze didactische bedenksels, hoe geduldig en methodisch ook uitgevoerd, volstrekt ineffectief zijn.”⁸

Meteen na de geboorte begint het natuurlijke leerproces: een pasgeboren kind streeft naar bevrediging van zijn basisbehoeften door middel van **mechanisch verkennen** (bv. met de voetjes

¹ Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op de drie hoofdwerken van Célestin Freinet: *Levenstechnieken verwerven*, *Pedagogie van het werk* en *Proefondervindelijk verkennen* (zie de bibliografie).

² Invariant 14 (zie lager, Deel 1 § 3).

³ Freinet vond in dit verband onder meer inspiratie bij Baruch Spinoza, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson (*L'évolution créatrice*) en Pierre Teilhard de Chardin.

⁴ Voor Célestin Freinet gold dit voor 'elk levend wezen'. In deze context kunnen we ons tot de mens beperken.

⁵ Ook *levenspotentie* of *levenselan* genoemd.

⁶ Dit is geen deterministisch proces. Als Freinet het bijvoorbeeld over 'de lotsbestemming (Fr. la destinée) van het individu' heeft, impliceert dat geenszins dat die bestemming vooraf gekend zou zijn.

⁷ Synoniemen: *macht* (puissance) of *machtsontwikkeling*, soms ook *kracht*.

⁸ Freinet 2017, p. 11.

stampen, geluidjes maken, huilen). Mechanisch verkennen is een instinctieve reactie van het individu op prikkels van buitenaf of op een verstoord evenwicht (bv. honger), die erop gericht is dat evenwicht te herstellen (bv. zuigreflex, huilen). Daarbij worden **succeservaringen herhaald** tot ze een gewoonte, een automatische reflex worden. 'Zo ontstaat een soort **levensregel**, die de meest dringende behoeften bevredigt en verkennen overbodig maakt.'¹ Dat is de basis van elk leren.

Bij hogere diersoorten, en bij uitstek bij de mens, treedt naast mechanisch verkennen en automatiseren nog een derde kenmerk op: de **ontvankelijkheid voor ervaring**, die volgens Freinet de eerste trap van de intelligentie vormt. 'Aan de snelheid en de zekerheid waarmee een individu intuïtief lessen trekt uit zijn verkenningen meten we de graad van zijn intelligentie af.'² **Freinet definieert intelligentie als de mate waarin een individu ontvankelijk is voor ervaringen.**³ Dat betekent dan ook dat intelligentie in de freinetpedagogie niet beschouwd wordt als een constant gegeven, maar als iets wat ontwikkeld kan worden, door het individu in staat te stellen meer ervaringen op te doen. Omgekeerd geldt ook: 'Hoe geringer het aantal ervaringen (...), des te beperkter de intelligentie.'⁴

Intelligent of **proefondervindelijk verkennen**⁵ is het samengaan van verkennen (zoals hierboven beschreven) en ontvankelijkheid voor de ervaring. Het is een universeel en algemeen proces.⁶ Proefondervindelijk verkennen kan op twee manieren tot stand komen: vanuit een inwendige behoefte (aangestuurd door de levensdrang en het groeipotentieel) of door (spontane) imitatie van anderen (mimesis). 'Een kind bouwt zijn leven op door middel van intense, ingespannen proefondervindelijke verkenningen. Wij moeten zorgen dat dit proces zo vruchtbaar en zo rijk mogelijk verloopt. Daarnaast dienen zich succesvolle ervaringen van anderen aan als [voor het kind, red.] navolgenswaardige *voorbeelden* die het ongewisse van de eigen verkenningen verminderen.'⁷

Freinet wijst erop dat alle wetenschappelijk onderzoek (het zoeken naar nieuwe, nog onbekende verklaringen en verbanden) verloopt volgens de kenmerken van het proefondervindelijk verkennen. Wat het leren op school betreft (niet over onbekende, maar over reeds ontdekte verklaringen en verbanden) betoogt Freinet dat proefondervindelijk verkennen de enige manier is om kinderen wetenschappelijk denken bij te brengen: 'Goed wetenschappelijk onderzoek berust op experiment, ervaring, onderzoek en creatie.' Leren dat enkel via vooraf uitgestippelde routes verloopt, leidt slechts tot 'dode kennis, onbruikbaar bij een wetenschappelijk avontuur.'⁸

Belangrijk is dat levensregels en **levenstechnieken**⁹ *stapsgewijs* en *geleidelijk aan* opgebouwd kunnen worden, zoals ook een bouwsteiger eerst stevig verankerd en vervolgens etage per etage opgebouwd wordt. Deze opbouw gebeurt organisch¹⁰, dus niet systematisch of volgens een vooraf

¹ Freinet 2012, p. 70.

² Freinet 2012, p. 86 ('Achtste wet').

³ Freinet 2012, p. 117

⁴ Freinet 2012, p. 166

⁵ Zie vooral Freinet 2011 en Freinet 2012

⁶ Freinet 2012, p. 86

⁷ Freinet 2012, p. 95

⁸ Freinet 2011, p. 47-52

⁹ Wanneer een levensregel als gevolg van de individuele ervaringen van een individu dominant wordt, ontstaat wat Freinet een 'levenstechniek' noemt. Levenstechnieken worden vooral gevormd door reacties van het individu op de omgeving. Elk pedagogisch handelen moet volgens Freinet gericht zijn op de vorming van (positieve) levenstechnieken. Zie Freinet 2012, p. 173 e.v.

¹⁰ Freinet 2012, p. 72

uitgedokterd plan. 'Om zijn persoonlijkheid stevig te kunnen opbouwen, moet het kind proefondervindelijk het steigerwerk oprichten dat zo'n gebouw vereist. En daar kun je niet bovenaan mee beginnen: het is onverantwoord en gevaarlijk als de bovenste etages, die op nauwelijks beproefde stutpalen rusten, voortijdig overbelast worden. De opbouw kan pas evenwichtig, solide en doelmatig zijn als de verdiepingen één voor één geborgd worden, te beginnen bij de fundering.'¹Zonder verkennen is er dus geen kennis. We moeten onze kinderen 'ervaringen laten opdoen en ze langdurig laten verkennen, want zo worden hun intelligentie en rede gevormd en gescherpt.'²Freinetonderwijs is bij uitstek **ervaringsgericht onderwijs**.³ 'Vroeger heerste op dit terrein een soort gezichtsbedrog, dat ook in de school schade heeft aangericht. Bij alle vakken werd het ervaren vervangen door wet, regel, uitleg, met een complete mislukking als gevolg. Men liet zich misleiden door het woordgeheugen en het sterke imitatievermogen van kinderen. Echter, de *letter* van de wet is zinloos en gevaarlijk. We moeten de *geest* van de wet herontdekken en die proberen over te dragen op de kinderen.'⁴

Het unieke van de menselijke intelligentie

Proefondervindelijk verkennen, het automatisch vastleggen van succeservaringen in levensregels en intelligentie in de vorm van ervaringsontvankelijkheid zijn geen exclusief menselijke eigenschappen. Ook andere levende wezens vertonen deze kenmerken in meer of mindere mate. Wat de mens van andere levensvormen onderscheidt is, aldus Freinet, een niet aflatende *onvrede* met de bestaande situatie, die het individu aanzet tot steeds weer nieuwe verkenningen. 'In de eeuwige onvrede, teweeggebracht door de oneindige reeks verkenningen die onze zoektocht naar levensharmonie begeleidt – in die onvrede openbaart zich het unieke van de mens. (...) Het hoogste niveau van menszijn bereiken zij die door aanleg en eigen ervaring behept zijn met een diepe onvrede jegens de vraagstukken van leven en wereld. Want zij blijven onafgebroken verkennen en onvermoeibaar zoeken naar oplossingen voor de immense problemen waarvan hun toekomst afhangt.'⁵

'Tussen zijn minder geëvolueerde verwanten ontpopt de mens zich dan ook als een bestendig onvoldaan wezen, steeds op zoek naar een nieuwe oplossing voor de ondoorgrondelijke vraagstukken van kennen en handelen. Aan de hoeveelheid verkenningen om al die voortdurend toenemende levensbehoeften te bevredigen, meten we de graad van menszijn af.'⁶ In dat verband is pedagogisch handelen op te vatten als een streven om deze 'onvrede' in stand te houden en te voeden met steeds nieuwe prikkels.

Belang van de omgeving

De **omgeving** is van doorslaggevende betekenis voor de persoonlijke groei van elk individu.⁷ Volgens Freinet voelt ieder individu de behoefte '[...] om zijn doen en laten, zijn gebaren, zijn stemgeluiden af

¹ Freinet 2012, p. 125

² Freinet 2012, p. 163

³ Ervaringsgericht onderwijs heeft tot doel, bij de leerlingen de 'zin om te leren' aan te wakkeren. Het is dus geenszins een laissez-faire aanpak, zoals wel eens geopperd wordt. De leraar speelt een belangrijke, activerende rol.

⁴ Freinet 2012, p. 163

⁵ Freinet 2012, p. 120-121

⁶ Freinet 2012, p. 123 ('Veertiende wet')

⁷ Freinet 2012, p. 55 e.v.

te stemmen op die van de individuen om hem heen': elke mens heeft een instinctief verlangen naar harmonie met de omgeving.

Bovendien speelt die omgeving een cruciale rol door het verkennende leerproces van kinderen te stimuleren: 'Het proces van proefondervindelijk verkennen kan verrijkt en versneld worden door een hulpvaardige omgeving die het kind de best mogelijke voorbeelden biedt, zijn persoonlijke ervaringen stimuleert en hem leidt bij het automatiseren van behaalde successen door de kans op fouten te verkleinen.'¹

Anderzijds kan zelfs een kind dat leergierig is en sterk in zijn schoenen staat, snel te gronde gaan in een weinig stimulerende of zelfs ronduit negatieve of vijandige omgeving. Daar staat dan weer tegenover dat een kwetsbaar of gekwetst kind in een gunstige en doelmatige omgeving juist helemaal kan heropleven. 'Wij wekken de bergstroom [= het groeipotentieel, *red.*] niet op, maar we kunnen het leven wel helpen om zich waar te maken met een zo groot mogelijke levenskracht. Dat is de ware functie van de opvoeding, beperkt weliswaar, maar boordevol mogelijkheden.'²

Opvoeding vs. dressuur

Freinet pleit ervoor dat volwassenen het kind helpen en sturen: 'Opvoeding is de hulp en sturing die wij kunnen aanbieden tijdens dit natuurlijke aanpassings- en levensproces van stapsgewijze mechanisering van gedragingen die door automatische herhaling een levenskrachtig fundament vormen, waarop een efficiënt organisme steen voor steen kan voortbouwen.'³ Anderzijds waarschuwt Freinet nadrukkelijk voor een al te sturend optreden van (goedbedoelende) volwassenen bij de opvoeding: 'dressuur is geen opvoeding. Bij echte opvoeding kan het kind zelf bouwen volgens het bestek van zijn eigen instinctieve behoeften; het kind maakt zijn bouwwerk met hulp van de volwassene.'⁴ Bij dressuur heeft de volwassene vooraf besloten welke vorm de constructie krijgt.'⁵

De regels moeten dus bestaan ter wille van het kind, niet voor het gemak van de opvoeders of de omgeving. 'Opvoeden [kunnen we beschouwen] als het sturen van het individu naar de levenstechnieken die hem evenwicht en macht verzekeren.'⁶

Pedagogie van het werk

Freinet koos voor een van zijn hoofdwerken de titel 'L'éducation du travail' (vertaald als 'Pedagogie van het werk'). Onder **werk** verstaan we in de freinetpedagogie alle activiteiten waarvoor de mens (in casu het kind) spontaan kiest vanuit het verlangen om de eigen greep op de wereld en het leven te versterken. Enkele voorbeelden van 'werk' in schoolverband zijn: werken in de schooltuin, de lokalen inrichten, een tekst afwerken voor publicatie in de schoolkrant, een uitnodiging opstellen

¹ Freinet 2017, p. 13

² Freinet 2012, p. 56

³ Freinet 2012, p. 75

⁴ Zie ook lager, Deel 2 §1: devolutie, de leerling als maker.

⁵ Freinet 2012, p. 80. Biesta verwijst naar een vergelijkbaar onderscheid dat Dewey maakte tussen *onderwijs* en *training*. 'Training draait om situaties waarin degenen die iets leren niet echt delen in de manieren waarop hun activiteiten worden gebruikt. Ze zijn geen *partners* in een gedeelde activiteit. Onderwijs draait echter juist om de situaties waarin men deelt of participeert in een gemeenschappelijke activiteit, waarin men evenals de anderen een belang heeft in de voltooiing ervan. In deze situaties ondergaan iemands gedachten en emoties veranderingen als gevolg van de samenwerking.' (Biesta 2015, p. 49).

⁶ Freinet 2012, p. 176

voor een schoolfeest, informatie opzoeken of een dienst voor toerisme opbellen om een klasuitstap voor te bereiden, vragen opstellen in het Frans als voorbereiding op straatinterviews, de resultaten van een onderzoek presenteren voor een groep ouders, enzovoort.

Volgens Freinet is het verrichten van *zinnol werk* een aangeboren menselijke behoefte: 'Het werk, niet het spel, is de natuurlijke bezigheid van een kind' (invariant 10ter) en 'Van levend, functioneel werk wordt een kind niet moe' (invariant 17).¹

Freinets pleidooi voor het werk wordt vaak ten onrechte beschouwd als een kritiek op het spel. Freinet had niets tegen het spel op zich (integendeel), maar kantte zich wel tegen het gebruik van spelvormen (1) als middel om opgelegde taken op te leuken, (2) als manier om de pil te vergulden na zulke opgelegde taken of (3) als een 'roesmiddel' (gokspelen en dergelijke).² In opvoedkundige handelingen zou er geen kunstmatig onderscheid tussen werk en spel mogen bestaan.

Broederschap van het werk: het individu in dienst van een sociale gemeenschap

Naast de aangeboren behoefte om zijn greep op de wereld te verstevigen heeft iedere mens een fundamenteel verlangen naar communicatie en harmonie, een behoefte om zijn handelingen af te stemmen op de individuen om hem heen. Mensen leven in dienst van een sociale gemeenschap. Het werk is het natuurlijke bindmiddel voor het creëren van een gemeenschap: 'Broederschap in de ware zin van het woord is broederschap van het werk. Het werk smeedt de hechtste band tussen de leden van een gezin, een groep, een dorp, een land.'³ Freinet vatte zijn onderwijsvisie samen met de slogan: 'Een school door het leven, voor het leven, door het werk!'⁴

De Natuurlijke Methode

Célestin Freinet is de grondlegger van de zogenaamde 'Natuurlijke Methode'⁵, die ervan uitgaat dat een deel van de schoolse kennis verworven kan worden volgens hetzelfde 'natuurlijke' proces waardoor kinderen leren staan, stappen, praten enzovoort.⁶ De Natuurlijke Methode bestaat erin dat een leeromgeving gecreëerd wordt die (1) leerlingen ertoe aanzet om, onbewust aangestuurd door hun levenselan (machtspotentieel), hun greep op de wereld te verstevigen en die (2) door het werk en de ontdekkingen het samengaan van deze krachten bevordert binnen een coöperatieve sociale omgeving (een zichzelf besturende leef- en werkgemeenschap).

De Natuurlijke Methode consequent toepassen, betekent ook nu nog steeds een paradigma-verschuiving voor het onderwijs: voor Freinet en zijn navolgers staat vast dat we *al doende leren* (leren stappen door te stappen, leren praten door te praten, leren lezen door te lezen – met als

¹ Zie lager, Deel 1 §3 'De pedagogische invarianten volgens Célestin Freinet'.

² Voor een gedetailleerde uitwerking van Freinets visie op werk en spel (en de tussenvormen van het spel-werk en het werk-spel), verwijzen we naar Freinet 2014, hoofdstukken 23-40. Zie in dit verband ook <https://www.icem-pedagogie-freinet.org/node/20571>.

³ Freinet 2014, p. 300

⁴ Freinet 2014, p. 376. Freinet inspireerde zich onder meer op de Belgische pedagoog-onderwijsvernieuwer Ovide Decroly (1871-1932), die in 1907 *L'école pour la vie, par la vie* stichtte.

⁵ De innerlijke tegenspraak in deze uitdrukking (een 'methode' is per definitie niet 'natuurlijk') is niet toevallig: Freinet was geen voorstander van 'methodes' (die vaak zijn vastgelegd in schoolhandboeken). Het woord *methode* in 'Natuurlijke Methode' is dan ook onder voorbehoud te gebruiken. Hetzelfde voorbehoud geldt voor de kwalificatie van freinetonderwijs als 'methodeonderwijs'. Zie ook GO 2012.

⁶ Zie ook <https://www.icem-pedagogie-freinet.org/la-methode-naturelle>

drijvende kracht de aangeboren wil tot leren) en dat dit algemene en universele proces in gelijke mate erkend moet worden in alle vormen van leren, dus ook op school.

De Natuurlijke Methode gebruikt het normale, natuurlijke leven in al zijn complexiteit als vertrekpunt voor waarnemen, onderscheiden, vergelijken, ontdekken, analyseren, het formuleren van wetmatigheden. Het komt er enkel op aan dat we, met dat doel voor ogen, de geschikte omgeving creëren. Hoe dat in zijn werk gaat, is het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

2. Vertaling van Freinets visie naar de pedagogische praktijk¹

Een school door het leven, voor het leven, door het werk!

C. Freinet²

Freinetonderwijs gaat uit van vertrouwen in de zelfwerkzaamheid van het kind en de jongere.³ De betrokkenheid van leraren op school is niet in de eerste plaats sturend en beoordelend, maar faciliterend en bevestigend, met het oog op de persoonlijke ontwikkeling en de sociale en politieke emancipatie van elk kind in een coöperatieve leef- en werkgemeenschap.⁴

We bespreken achtereenvolgens kort de belangrijkste didactisch-organisatorische kenmerken van freinetonderwijs:

1. Het *Verlangen* als drijfveer: de leerling als maker; devolutie

Elk kind heeft het *Verlangen*⁵ om zijn of haar greep op het leven uit te breiden en te verstevigen. De schoolwerking moet worden afgestemd op dit *Verlangen* (**het Verlangen als drijfveer**⁶), door het te voeden en te stimuleren (luisterhouding) en zodoende de leerling aan te zetten tot een intense betrokkenheid bij het zelfgekozen schoolwerk (intrinsieke motivatie).

Het *Verlangen als drijfveer* leidt vanzelf tot een nieuwe benadering van de leerling: **de leerling als maker**.⁷ De taak van de freinetschool bestaat erin de omstandigheden te creëren waarin een leerling kan optreden en zichzelf beleven als: (1) 'maker/auteur' van zijn eigen opdrachten; (2) 'maker' van

¹ Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op LRC 2015. De auteurs beschrijven een meervoudige visie op leren ('une approche complexe des apprentissages'), die we hieronder in beknopte vorm weergeven.

² Freinet 2014, p. 376

³ Freinet werkte op school met kinderen tot 14 jaar.

⁴ Emancipatie is hier op te vatten in de dubbele betekenis van (1) zich vrijmaken van de afhankelijkheid die op het leven drukt en (2) een creatieve daad, het creëren van zichzelf (Go 2011). Zie in dit verband ook Biesta 2015, meer bepaald het begrip *subjectificatie*. Zowel Go als Biesta verwijst naar de Franse filosoof Jacques Rancière ('Le maître ignorant'), wiens opvattingen over gelijkheid en emancipatie nauw aansluiten bij die van Célestin Freinet (Go 2011, Biesta 2015, LRC 2015).

⁵ De Franse term is 'le désir'. Het *Verlangen* als drijvende kracht voor het handelen vinden we ook terug bij onder meer Aristoteles ('Het enige bewegingsprincipe is het vermogen tot verlangen', Aristoteles, De anima III-10), Spinoza ('Het verlangen zelf is de essentie van de mens.', Spinoza, Ethica, III, Definitie van de affecten-I). Ook hedendaagse onderzoekers als Antonio Damasio ('homeostase') en Steven Rose ('homeodynamiek') erkennen (telkens onder andere benamingen) het bestaan van een 'levenselan'/*verlangen* als drijvende kracht van individueel handelen. Zie Go 2015.

⁶ Fr. *le primat du désir*

⁷ In het Frans: 'l'enfant-auteur'. *Auteur* heeft hier de betekenis van 'maker', 'schepper' of, met Aristoteles: 'beweger'.

zijn eigen leerprocessen en (3) mede-maker (co-creator) van de omgeving zelf, in een continu en coöperatief proces. De meeste andere onderwijsvormen beschouwen de leerling als *uitvoerder* ('l'élève comme acteur').

De leerling-als-maker verschilt van de leerling-als-uitvoerder doordat hij niet alleen verantwoordelijk is voor zijn handelingen (taken), maar ook voor zijn eigen opdrachten en bijgevolg voor zijn eigen ontwikkeling. De leerling benaderen als maker van zijn leerproces en als medemaker van zijn schoolomgeving (die de leerprocessen mogelijk maakt), betekent dat *de verantwoordelijkheid voor het leren in toenemende mate bij de leerling zelf komt te liggen*. We noemen dit **devolutie**. Devolutie is een sleutelement van de freinetpedagogie.

Dit betekent geenszins dat de (school)omgeving zonder meer onderworpen wordt aan de willekeur van het *Verlangen*, wel dat ze een continu evenwicht moet zoeken tussen enerzijds de aanpassing aan het *Verlangen* als bron van creatieve activiteit en anderzijds de behoeften van de omgeving (bijvoorbeeld andere personen, de buurt, de maatschappij). De school heeft in dit verband een dubbele opdracht: (1) het *Verlangen* 'opwekken' door de leerling als maker te benaderen en (2) het *Verlangen* 'opvoeden' of reguleren¹ door een coöperatieve sociale omgeving in te richten².

We mogen het kind niet dwingen om in te stemmen (Fr. *consentir*); we moeten het de gelegenheid geven om te peilen, te voorvoelen (Fr. *pressentir*) of een gegeven situatie een gelegenheid biedt om zijn greep op het leven te verstevigen. Dit brengt ons opnieuw bij de notie van **het werk**, zoals Freinet en zijn navolgers dat opvatten: *de effectieve uiting of activering van het verlangen in een schoolse situatie waarin de leerling de mogelijkheid voorvoelt of ervaart om zijn greep op het leven te verstevigen*.³

2. Authenticiteit

Een moeilijkheid is dat het *Verlangen* zich niet laat aansturen of bevelen,⁴ niet door externe dwang en in de meeste gevallen zelfs niet door de wil van het betrokken individu zelf. Óf het *Verlangen* wordt geactiveerd, óf het wordt niet geactiveerd.⁵ We herkennen het geactiveerde *Verlangen* soms – niet altijd – aan bepaalde externe tekenen, zoals werkjiver en motivatie, het uit het oog verliezen van de tijd, vreugde, cruciale ervaringen (zie lager, punt 12), kortom aan het optreden van *flow*. De pedagogische opdracht van elke freinetwerker bestaat erin, aansluiting te zoeken bij het *Verlangen* van jongeren om meer greep op de wereld te krijgen. Dit 'activeren van het *Verlangen*' bereikt men niet door de leerling te onderwerpen (gezag, orde, beoordeling, drill, opgelegde opdrachten, sancties, enz.) of te verleiden (met spelvormen, beloningssystemen, enz.), wel door een geschikt milieu te creëren en door te streven naar **authenticiteit** in de omgang met de leerlingen, hun *Verlangen*, hun levenspotentieel.

¹ Dit aspect van 'opvoeden van het verlangen' herkennen we ook bij Biesta: 'De onderwijspedagogische vraag draait (...) om de vraag waaraan we gezag willen verlenen; het gaat over kiezen wat we willen dat gezag heeft in ons leven.' (Biesta 2015, p. 86).

² Zie LSG 2016.

³ 'l'effectuation du désir dans une situation scolaire où l'élève pressent/éprouve la potentialité/l'effectivité d'accroissement de puissance qu'elle représente pour lui.' (LRC 2015, p. 12)

⁴ 'Le désir ne se commande pas.' (LRC 2015, p. 11)

⁵ 'Le désir s'investit dans (ou ne s'investit pas)'. (LRC 2015, p. 11)

3. Creativiteit als basis voor leren

Creativiteit¹ is een essentieel kenmerk van de freinetpedagogie: de leerling creëert en ontdekt op dezelfde manier als een schrijver, een kunstenaar, een wetenschapper, een handwerker. Voor het leren is de creatieve activiteit (het proces) belangrijker dan het eindresultaat ervan (het product). Het hoofddoel van het schoolwerk is niet per se dat een afgewerkte creatieve productie tot stand komt, wel dat *het productieproces zelf* doordrongen is van creativiteit. Freinetdidactiek is dan ook bij uitstek gericht op *leren als proces*.

4. Transformatieprocessen primeren op kennisoverdracht

In het freinetonderwijs wordt kennis opgebouwd in een coöperatieve leef-, leer- en werkomgeving. Daarbij grijpen de leerlingen in op het eigen werk en op het werk van de groep. Een typisch voorbeeld is de gezamenlijke tekstbespreking met een groep leerlingen van een (vrije) tekst van één leerling, onder leiding van de auteur zelf: alle leerlingen en de leraar kunnen aanpassingen en verbeteringen van de tekst voorstellen, maar de auteur blijft eigenaar van de tekst en beslist welke voorstellen hij aanvaardt (terwijl de leraar het proces faciliteert en bijvoorbeeld op onaanvaardbare fouten wijst). De klas ontwikkelt een *knowhow* op het vlak van taalbeschouwing en schrijfcultuur (bv. 'Die fout hebben we vroeger al een keer verbeterd').

Door deze **transformatieprocessen** op het individuele en het collectieve niveau maken de leerlingen en de klasgroep een ontwikkeling door, creëren ze een eigen geschiedenis en *knowhow*, die betekenis geven aan het leren. Zulke transformatieprocessen zijn duurzaam verankerd in het individu en in de groep.

5. Problematiseren

Impliciete opvattingen, 'evidente waarheden', culturele taboes en vooroordelen komen in een freinetschool op natuurlijke, spontane wijze ter sprake (kringgesprek, klasraad enz). Door deze onderwerpen niet uit te weg te gaan, maar ze te **problematiseren**,² zet de freinetwerker de leerlingen ertoe aan om hun vooroordelen te overstijgen, te leren omgaan met taboes (en de verschillende opvattingen over taboes) en evidenties te doorbreken. Dit heeft een sterk emanciperende werking: de leerlingen leren onder meer hoe ze voor hun rechten en de rechten van anderen kunnen opkomen.³

Het problematiseren is daarnaast ook een vorm van wetenschappelijk denken. Zo wordt de vaststelling van een (wiskundige, wetenschappelijke, economische...) wetmatigheid bijvoorbeeld geproblematiseerd door vragen als 'Geldt dit altijd en overal?'; 'Kent iemand een tegenvoorbeeld?'

6. Polyritmie en onzekerheid

In tegenstelling tot andere onderwijsvormen werkt een klas of een leergroep in een freinetschool niet volgens een gelijkvormige cadans: het streefdoel is dat elke leerling zo veel mogelijk op zijn of

¹ Met creativiteit bedoelen we in deze context dat het kind bij de productie van schoolwerk iets toevoegt wat voorheen niet aanwezig was en wat niet afgeleid kan worden uit wat eraan voorafging. Het gaat dus om creativiteit in de breedste zin van het woord.

² Met *problematiseren* bedoelen we in dit verband: een actueel vraagstuk of thema binnen een groepsproces door discussie bespreekbaar maken. (Zie in dit verband ook Biesta 2015, meer bepaald de notie van 'demystificatie', p. 123 e.v.)

³ Zie ook de eindtermen 7.8 – 7.10 (burgerschapscompetenties).

haar eigen ritme kan werken (polyritmie). **Polyritmie** betekent dat elke leerling een grote mate van inspraak heeft over zijn tijdgebruik op school. Dat behelst alle aspecten van tijd in een schoolse context: de 'rijpingsduur' voor het ontstaan van nieuwe projecten, het werktempo, de totale tijdsbesteding voor taken, rustpauzes, enzovoort. Polyritmie kan slechts goed functioneren in combinatie met een verregaande devolutie (polyritmie zonder devolutie leidt al gauw tot chaos).

Een bepaalde mate van **onzekerheid**¹ die daarmee samenhangt (bijvoorbeeld op het vlak van planning) is een typisch kenmerk van de freinetdidactiek. Waar andere onderwijssystemen streven naar het beperken of zelfs uitschakelen van onzekerheid, onder meer door gebruik te maken – vaak collectieve – plannings- en procedures en de daarbij horende controlemechanismen, krijgen in de freinetdidactiek processen daarentegen voorrang op procedures (zie volgende punt), wat een zekere onvoorspelbaarheid en dus ook een zeker risico met zich meebrengt.

7. Processen in plaats van procedures

In het freinetonderwijs is de sociale praktijk *op zichzelf* een wezenlijk onderdeel van de klas- en de schoolwerking en van de leerprocessen: de leerlingen worden consequent en op coöperatieve wijze ingeschakeld bij het tot stand komen van een leercultuur en leefregels op klas- en schoolniveau. Met andere woorden: in de beleving van de leerlingen ontstaat de samenwerking op school geleidelijk aan, als een collectief beleefd organisch proces van proefondervindelijk verkennen. Om dat te bereiken moet de school zo georganiseerd zijn dat (open) processen en onverwachte gebeurtenissen kunnen primeren op (gesloten) procedures en de vaste regelmaat van het schoolleven (**processen in plaats van procedures**). Niet alleen is de leeromgeving zo ingericht dat de leerlingen tot verkenningprocessen aangezet worden, maar bovendien worden de leeromgeving en de leerprocessen *zélft* onder invloed van die verkenningen en ervaringen steeds opnieuw gevormd, ingericht, aangepast.

8. Het ontstaan van een cultuur(patrimonium)

Tijdens de in een freinetschool heel frequente kringgesprekken delen de leerlingen de resultaten van hun (individueel en groeps)werk met de hele klas. Dat werk wordt geïnventariseerd, bewaard, tentoongesteld en het kan als basis (referentie) dienen voor voortbouwend werk. Zo ontstaat in elke klas en in elke school een 'levende cultuur', een 'patrimonium van de naaste omgeving'² of **klaspatrimonium**, dat vervolgens als vertrekpunt kan dienen voor de exploratie van het ruimere cultuurpatrimonium van de mensheid.

9. Metadevolutie

In een freinetschool wordt niet alleen het leren maar ook de organisatie van het leren en van het schoolse leven gekenmerkt door een verregaande algemene devolutie. De leerlingen hebben de collectieve verantwoordelijkheid om na te denken over de gehele werking van de klas en de school (de processen) en die indien nodig bij te sturen. De wekelijkse coöperatieve klasvergadering of klasraad institutionaliseert deze opdracht. De leerlingen zijn dus niet alleen verantwoordelijk voor hun eigen leerproces (devolutie) maar ook – en naarmate ze ouder worden steeds meer – voor de

¹ Zie in dit verband ook Biesta 2015. 'Al het handelen in onderwijs houdt een risico in. Dat risico moeten we omarmen en beschouwen als iets positiefs, dat in elke vorm van onderwijs een plaats dient te hebben.' (Biesta 2015, p. 12)

² Frans : 'patrimoine de proximité'

organisatie en het bijsturen van hun (gezamenlijke) leerprocessen en van het schoolmilieu (metadevolutie).

10. Luisteren en afstemmen

De belangrijkste dagelijkse taak van de freinetwerker in een freinetschool (vaak aangeduid met 'het aandeel van de meester/juf'¹) kunnen we omschrijven als *luisteren en afstemmen*: **luisteren** of er zich een mogelijkheid voordoet om het *Verlangen* van een of meer van de leerlingen te activeren en vervolgens het leerproces en/of de klaswerking **afstemmen** op de activatie van dat verlangen.

11. Coöperatie

In een freinetschool is **coöperatie** geen ideologische of didactische keuze, maar een functionele noodzaak: coöperatie is de beste manier om het samengaan en de wederzijdse versterking van de levenskrachten te bevorderen. Coöperatie is dus een 'ontmoeting van *krachtontploffingen*', echter zonder uiting van *macht* (iets wat altijd ten koste gaat van anderen). In die zin kunnen we de coöperatiegedachte ook als een ethisch principe beschouwen.²

In mijn onderwijsopvatting [...] staat een levende organisatie van de onderwijsomgeving centraal. Een coöperatieve levensgemeenschap is daarvoor de meest gepaste organisatievorm.

C. Freinet³

Doordat jongeren in een freinetschool gedurende jaren dag in dag uit in een coöperatief verband werken, doen ze een rijke praktijkervaring op met het leven in een **(direct-)democratische cultuur** en met complexe aspecten van **burgerschap** zoals inspraak (en de grenzen van inspraak), het belang van een open dialoog, vrijheid en verantwoordelijkheid (op het niveau van de persoon én van de gemeenschap), de basisprincipes van de rechtstaat. In invariant⁴ 27 formuleerde Freinet het als volgt: 'De democratie van morgen wordt voorbereid door de democratie op school.'

Een coöperatieve organisatie op klas- en schoolniveau is dan ook een noodzakelijke voorwaarde voor freinetonderwijs.

12. Vreugde, en de viering van 'cruciale ervaringen'

Voor een leerling gaan elke ontdekking van iets nieuws, elke ware creatie en elke erkenning van het eigen werk door de groep gepaard met een zekere mate van **vreugde** (en soms zelfs met een ware jubel- of triomfervaring⁵). Zo'n moment kan voor een jongere uitgroeien tot een '**cruciale ervaring**' (verstandelijk, gevoelsmatig, sociaal). Het is dan ook belangrijk dat kleine en grote successen op school 'gevierd' kunnen worden (**viering** als het delen van de vreugde met de groep). De herinnering aan deze emoties blijft bewaard in het affectieve geheugen en kan dienen als basis voor nieuwe ontdekkingen of creaties.

¹ Frans: 'la part du maître'. Zie ook Biesta 2015, met name het begrip 'transcendentie' en de opvatting dat een leraar meer is dan slechts een facilitator of ondersteuner van het leren (Biesta 2015, p. 69 e.v.).

² Go 2015, p. 3.

³ Freinet 2012, p. 179

⁴ Voor de pedagogische invarianten: zie lager, Deel 1 §3.

⁵ In het Frans is er sprake van '*jubilation*'.

Een graadmeter voor goed (freinet)onderwijs is dat het werk gebeurt in een opgewekte stemming, dat er uitingen zijn van (gedeelde) vreugde tijdens het werken en dat elke leerling geregeld 'cruciale ervaringen' kent.

3. De pedagogische invarianten volgens Célestin Freinet

Enkele jaren voor zijn dood vatte Célestin Freinet zijn lange zoektocht naar een nieuwe, in het leven gewortelde onderwijsaanpak samen in een 30-tal stellingen, die hij **pedagogische invarianten** noemde.¹ 'Invariant' is wiskundejargon en betekent: een onveranderd blijvende grootheid. Invarianten zijn dus onveranderlijke basisprincipes.

Hoewel Freinet overtuigd was dat de klaspraktijk in de Moderne School voortdurend moest veranderen om eigentijds te blijven en om aan te sluiten bij de steeds wijzigende omstandigheden in de samenleving (verstedelijking, technologische evolutie, migratiestromen, socio-culturele en politieke veranderingen, ...), meende hij dat de achterliggende basisprincipes van de door hem en de coöperatieve Beweging ontwikkelde pedagogie de tand des tijds zouden doorstaan. Wellicht is het woord 'invariant' een te sterke formulering en zou Freinet zelf in 2018 voor sommige basisprincipes een andere formulering gekozen hebben. Toch vormen de 'invarianten' ook nu nog een belangrijk uitgangspunt voor de modernisering van het onderwijs.

De invarianten gaan over de aard van het kind, dat Freinet als gelijkaardig en gelijkwaardig aan de volwassene beschouwt, en over de reacties van kinderen en jongeren: net zomin als volwassenen vinden zij het fijn om bevolen of als robots behandeld te worden; net zoals volwassenen willen ze hun werk kunnen kiezen en daarbij succes ervaren.

Bij de opvoedingstechnieken benadrukt Freinet de waarde van het natuurlijk leren op basis van de eigen ervaringen van de leerlingen, samen met het proefondervindelijk verkennen tijdens functionele en zinvolle activiteiten die met het eigen leven van de leerlingen te maken hebben. De school biedt een leerproces aan 'door het leven, voor het leven, door het werk.' Daarbij zet hij zich af tegen een eenzijdige intellectuele ontwikkeling, tegen het uit het hoofd leren van regels, tegen ex-cathedra lessen en wereldvreemde schoolhandboeken, tegen discipline op basis van straf en competitie op basis van punten voor schoolwerk. Orde en discipline ontstaan in het freinetonderwijs vanuit een coöperatieve organisatie, waarbij leraar en leerlingen samenwerken, waarbij vanuit een wederzijds respect tussen leraar en leerlingen, de democratie in de samenleving voorbereid wordt door een democratie op school.

De 30 invarianten vertolken dus Freinets inzichten over de aard van het kind, over de reacties van het kind en over de opvoedende technieken. Ze vatten de bovenstaande uiteenzettingen bondig samen.

¹ Freinet, 1964

De pedagogische invarianten volgens C. Freinet:

1. Kind en volwassene zijn gelijk van aard.
2. Groter zijn betekent niet noodzakelijk superieur zijn.
3. Het gedrag van een kind op school toont de functie van zijn gestel, van zijn fysiologische en organische toestand.
4. Autoritaire bevelen wekken weerstand op.
5. Niemand staat graag in het gelid.
6. Niemand houdt ervan gedwongen te worden.
7. Zelfgekozen bezigheden geven meer voldoening.
8. Niemand werkt graag zonder te weten waartoe zijn inspanning dient.
9. We moeten het werk motiveren.
10. Geen schools gedreun meer.
- 10 bis. Ieder mens wil slagen.
- 10 ter. Het werk, niet het spel, is de natuurlijke bezigheid van een kind.
11. Proefondervindelijk verkennen is de normale, natuurlijke en universele weg tot verwerving.
12. Het geheugen heeft slechts waarde wanneer het proefondervindelijk verkennen dient.
13. Regels en wetten moeten het resultaat zijn van ervaring, waarneming en onderzoek. Anders zijn het maar waardeloze formules.
14. Intelligentie is geen gave die alleen op eigen kracht teert. Intelligentie betekent: ontvankelijk zijn voor ervaringen.
15. De traditionele school cultiveert een abstracte vorm van intelligentie, ver van de levende werkelijkheid.
16. Een kind luistert niet graag naar 'ex cathedra'-lessen.
17. Van levend, functioneel werk wordt een kind niet moe.
18. Niemand – kind noch volwassene – houdt van controle en sancties, die steeds kwetsen.
19. Cijfers en klasseringen zijn fout.
20. Praat zo weinig mogelijk.
21. Kinderen houden niet van kuddewerk.
22. Orde en discipline zijn noodzakelijk in de klas.
23. Straffen zijn altijd fout.
24. Het nieuwe schoolleven veronderstelt een aangepaste schoollocatie.
25. Overbevolkte klassen zijn altijd pedagogisch fout.
26. Grote schoolcomplexen leiden tot het anoniem naast elkaar leven van leraren en leerlingen.
27. De democratie van morgen wordt voorbereid door de democratie op school.
28. Men kan slechts opvoeden in waardigheid.
29. De pedagogische vernieuwing is een element van de maatschappijvernieuwing.
30. Om vooruit te komen, moet men geloven in het leven, in een toekomst voor iedereen.

4. De freinettechnieken: vertaling naar de klaspraktijk in 'cursussen'

De uitgangspunten en basiskenmerken van freinetonderwijs zijn niet als een theoretische visie ontstaan. Integendeel: ze zijn gegroeid uit de praktijk en de uitwisseling tussen mensen die vanuit een gelijkaardige visie aan hun onderwijs gestalte proberen te geven. Daardoor bestaat er een sterke band tussen de (hierboven beschreven) visie en de pedagogisch-didactische hulpmiddelen waarmee die visie in de klaspraktijk kan worden gerealiseerd: de freinettechnieken.

De freinettechnieken

Om zijn mens- en maatschappijvisie en pedagogische principes in de lespraktijk om te zetten, gebruikte Célestin Freinet een aantal technieken, die vandaag bekend staan als 'freinettechnieken', bijv. de drukpers en verschillende druk- en illustratietechnieken, vrije tekst, correspondentie, levend rekenen, kring of praatronde (quoi de neuf?), klasvergadering (conseil),... Die technieken zijn het resultaat van een jarenlange samenwerking van Freinet met collega's uit de Freinetbeweging. Het vertrekpunt was steevast de dagelijkse praktijk van de lagere scholen waar ze lesgaven. Later gingen ook freinetwerkers in het kleuteronderwijs en het secundair onderwijs op zoek naar aangepaste vormen van de freinettechnieken voor hun leerlingen.

Aangezien de freinettechnieken pedagogische organisatievormen en/of didactische hulpmiddelen zijn, kan je bijna elke techniek in een klas hanteren als een geïsoleerd stukje pedagogisch-didactische vernieuwing. Van 'freinetonderwijs' kan echter pas sprake zijn wanneer de freinettechnieken (in hun geheel en in samenhang met de totaalvisie van de freinetpedagogie) geïnstitutionaliseerd zijn en zowel de organisatie van het klas- en schoolleven als de dagelijkse lesaanpak schragen.

Een overzicht geven van de freinettechnieken is niet zo eenvoudig: vaak worden verschillende termen gebruikt die naar dezelfde techniek verwijzen. Bovendien vormen de technieken geen voorgeschreven keurslijf voor freinetleraren en dus komen ze in veel variaties voor. Eerder dan bij elke freinettechniek op de rol van de leraar/mentor in te gaan, kan deze algemene opmerking volstaan: bij alle freinettechnieken heeft de leraar of mentor een belangrijke faciliterende functie, die samengevat kan worden met de woorden: 'de leraar doet het leren leven' of 'richting geven en ruimte laten'. Enerzijds speelt de mentor in op wat in de groep en bij de individuele leerlingen leeft; anderzijds bewaakt zij het bereiken van de leerdoelen (eindtermen) en zowel de leervorderingen als het welbevinden van elke leerling. Tegelijkertijd streeft de mentor ernaar dat de klas of leergroep geleidelijk evolueert tot een zelfsturende leergemeenschap, waarbij de regie zoveel mogelijk in handen van de leerlingen komt te liggen.

Een mogelijke werkwijze om de freinetdidactiek in een secundaire school te organiseren is dat de eindtermen en leerdoelen niet aan vakken gekoppeld worden, maar aan 'cursussen' die nauw aansluiten bij de freinettechnieken. In het volgende onderdeel wordt dat uitgelegd.

Cursussen

Keerpunt werkt niet met vakken, wel met domeinverbindende 'cursussen', waarin alle leerplandoelen hun plaats hebben. De freinettechnieken vormen de basis voor deze cursussen. Op die manier worden het 'hoe' en het 'wat' en het 'waartoe' volledig met elkaar verbonden. In de eerste en tweede graad worden alle leeractiviteiten en doelen (eindtermen) in het Keerpuntleerplan gekoppeld aan een of meer cursussen.

Keerpunt werkt met zestien cursussen in de eerste graad. In de tweede graad komen er nog enkele bij (ervaringsweek, focusateliers, vrije initiatieven 'buiten de lijntjes'). We geven een korte beschrijving van elke cursus en de sleutelcompetenties die er (geheel of gedeeltelijk) mee bereikt worden. Dat zijn de zestien sleutelcompetenties van de basisvorming, aangevuld met een zeventiende sleutelcompetentie 'freinetvaardigheden', die specifiek gericht is op het bereiken van de keerpuntleerplandoelen (zie p. 155).

De zestien sleutelcompetenties en de sleutelcompetentie freinetvaardigheden:

1. competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn en op vlak van lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid;
2. competenties in het Nederlands;
3. competenties in andere talen;
4. digitale competentie en mediawijsheid;
5. sociaal-relatieve competenties;
6. competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie;
7. burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven
8. competenties met betrekking tot historisch bewustzijn;
9. competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn;
10. competenties inzake duurzaamheid;
11. economische en financiële competenties;
12. juridische competenties;
13. leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken;
14. zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid;
15. ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties;
16. cultureel bewustzijn en culturele expressie;

17. *freinetvaardigheden* zoals democratische besluitvorming, coöperatief samenwerken, conflicthantering, praktische burgerschapsvorming, brede maatschappelijke oriëntatie, zelfstandig een werkplanning opstellen en uitvoeren...

1. De cursus 'Kring'

Een normale schooldag in een freinetschool begint (en eindigt soms ook) met een gezamenlijke (klassikale) groepsbespreking of 'kring'. De kring is als het ware het kloppend hart van de dagelijkse klaswerking en verloopt doorgaans volgens een vaste structuur (bijvoorbeeld: korte check-in; actualiteitsthema's; presentaties; tonen & vragen; planningsmoment). Bij beurtrol neemt één van de studenten van de klasgroep de rol op van voorzitter en verslaggever van de kring. De kring kan ook in andere talen plaatsvinden (bv. Engels, Frans).

Sleutelcompetenties: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17

2. De cursus 'Klasraad en schoolraad'

Het klasleven in een freinetschool laat zich niet regelen door een schoolbel of door opgelegde regels, waarvan de leerlingen vaak de zin niet inzien. De leerlingen worden coöperatief betrokken bij de organisatie van de klas en de totstandkoming van leefregels en afspraken. Overleg over de organisatie van het werk en het klas- en schoolleven in het algemeen, gebeurt wekelijks met de volledige klasgroep in de klasraad. In de loop van de week worden de goede en slechte dingen, de voorstellen en bedenkingen op een gedeelde agenda genoteerd. Tijdens de klasraad gaat de groep daar verder op in: leerlingen feliciteren ('pluimen') of bekritisieren ('donderwolven', 'werkpunten') elkaar en krijgen de kans daarop te repliceren; de klas zoekt samen naar oplossingen voor conflicten en problemen, stemt over een voorgestelde regel, werkt voorstellen verder uit. Ook de taken, rollen en verantwoordelijkheden die leerlingen opnemen in de klasorganisatie (gespreksleider, verslaggever, bewaker van de tijd, penningmeester, ...) worden tijdens de klasraad verdeeld en geëvalueerd. De klasraad legt de basis voor de evolutie van een groep naar een coöperatieve klas.

Een vergelijkbaar overleg op school- of vestigingsniveau is mogelijk in een leerlingenraad ('schoolraad') met vertegenwoordigers van de verschillende klasgroepen.

Sleutelcompetenties: 1, 2, 4, 5, 7, 11, 13, 15, 17

3. De cursus 'Vrije tekst en tekstbespreking'

De vrije tekst is een techniek die leerlingen de gelegenheid biedt hun belevenissen en ervaringen, meningen of gevoelens in geschreven vorm te uiten. Ook andere (meer gerichte) schrijfp opdrachten vinden hun plaats in de cursus *Vrije tekst en tekstbespreking*, ook al zijn het in dat geval strikt genomen geen *vrije* teksten.

Vrije tekst en tekstbespreking maken in het freinetonderwijs deel uit van de dagelijkse klaspraktijk. Enerzijds zijn leerlingen makkelijk te motiveren om te schrijven over wat hen boeit. Anderzijds vormt de tekstbespreking of tekstbehandeling (waarbij de tekst van een leerling individueel, in kleine groepjes of klassikaal besproken wordt met het oog op taalkundige, stilistische en vormelijke afwerking) een uitstekende aanleiding voor inhoudelijke discussie, taalbeschouwing, tekstverbetering, behandeling van spellingregels, enzovoort. Dat geldt zowel voor teksten in de moedertaal als in vreemde talen.

De leerlingen worden ertoe aangezet hun vrije tekst creatief te illustreren en voor te lezen of op een andere manier te delen (kring, toonmoment, klas- of schoolkrant, correspondentie).

Sleutelcompetenties: 2, 3, 4, 13, 14, 15, 16

4. De cursus 'Communicatie': druk- en illustratietechnieken, klaskrant, schoolkrant, correspondentie

Druk- en illustratietechnieken, klaskrant en correspondentie zijn freinettechnieken die ervoor zorgen dat het werk van leerlingen in een voor hen zinvolle context functioneel gebruikt wordt. Dat komt de intrinsieke motivatie ten goede: leerlingen zijn meer gemotiveerd om hun werk tot in de puntjes te verzorgen wanneer er ook werkelijk iets mee gedaan wordt of wanneer er een doelpubliek buiten de school bestaat dat kennis zal nemen van hun werk.

De klaskrant (en/of de schoolkrant) heeft verschillende functies. In de eerste plaats is de klaskrant een eindproduct waaraan alle leerlingen van de groep meewerken. In de tweede plaats is het een communicatiemiddel naar de ouders en naar andere groepen leerlingen, binnen en buiten de eigen school. De krant biedt bijvoorbeeld een overzicht van wat in de loop van een maand in de klas gebeurd is: een bloemlezing van vrije teksten, projectverslagen, artistieke creaties, fragmenten uit het dagboek van de klas en dergelijke. De klaskrant kan verschillende (digitale of analoge) vormen aannemen.

Correspondentie kan gebeuren tussen leerlingen van dezelfde school (bijvoorbeeld tussen verschillende vestigingen) of met leerlingen van andere scholen, ook in het buitenland. Zo'n uitwisseling die de grenzen van de eigen groep overstijgt, is van het allergrootste belang: het is de motor voor functioneel schriftelijk taalgebruik. De aard van de correspondentie evolueert met de leeftijd van de leerlingen. Oudere leerlingen kunnen bijvoorbeeld in het Frans of het Engels corresponderen met een klas in het buitenland. Zo biedt correspondentie de mogelijkheid om ook voor andere talen tot betekenisvolle, levende communicatie te komen. Het kan ook als vertrekpunt dienen voor taaluitwisseling en taalstages.

Sleutelcompetenties: 2, 3, 4, 5, 7, 13, 14, 15, 16

5. De cursus 'Onderzoek'

De werkwijze tijdens onderzoeksprojecten is minstens even belangrijk als de feitenkennis die de leerling zich eigen maakt. Het gaat dus vooral om: "Hoe kijk ik als een wetenschappelijk onderzoeker naar de wereld?"

Bij elk onderzoek dat de leerlingen uitvoeren, moeten één of meer onderzoeksvaardigheden aan bod komen, in combinatie met een specifieke leerinhoud. De onderzoeksvaardigheden zijn:

- Een goede onderzoeksvraag en hypothese formuleren.
- Een onderzoek (zelfstandig en/of onder begeleiding) plannen en uitvoeren.
- De juiste bronnen en materialen gebruiken, op een correcte manier.
- De essentie uit gevonden informatie halen.
- Een onderzoeksresultaat presenteren, zowel digitaal of met digitale ondersteuning als op een analoge manier.

De leerinhouden die via onderzoek verworven worden, kunnen uit alle domeinen komen, alle sleutelcompetenties kunnen hierbij dus aan bod komen. De studierichting freinetpedagogie voorziet extra tijd voor onderzoek.

6. De cursus 'Levende Wiskunde'

Al kan een 'wiskundemethode' ingezet worden met het oog op inoefening, verdieping en bewaking van het leerstofaanbod, toch is het streefdoel om ook de wiskundeleerstof zoveel mogelijk vanuit een 'levende', functionele context aan te reiken. Het dagelijks leven in de klas stelt de leerlingen geregeld voor problemen die ze enkel kunnen oplossen door te tellen, te meten, te rekenen.

Onderwerpen uit de kring of waarnemingen tijdens een leerwandeling kunnen aanleiding geven tot een wiskundig onderzoek dat de leerlingen individueel, in kleine groepjes of met de hele klas uitvoeren. Daarna bespreekt de klas de onderzoeksresultaten gezamenlijk en worden bevindingen

uitgewisseld, oplossingswijzen vergeleken, wiskundige begrippen gevormd en uitgezuiverd, reeds aanwezige wiskundige kennis en vaardigheden toegepast en ingeoefend.

Dankzij de combinatie van een zo levend mogelijke aanpak van wiskunde met inoefening en verdieping van de leerstof, worden de leerlingen gemotiveerd om aan wiskunde te werken; leren ze door een wiskundige bril naar de wereld kijken; leren ze de juiste wiskundige notatie en wiskundetaal gebruiken; formuleren ze wiskundige wetmatigheden; verwerven de leerlingen kennis en vaardigheden in de verschillende wiskundedomeinen en passen die correct toe.

Sleutelcompetenties: 6, 13, 15

7. De cursus 'Actuaronde'

De actuaronde is een van de belangrijkste onderdelen van de kring. De actualiteit komt sowieso dagelijks binnen in de kring, maar daarnaast kunnen leerlingen een specifiek onderwerp uit het nieuws verder uitdiepen. Daarvoor maken ze gebruik van verschillende soorten bronnen (zowel analoge als digitale), die ze kritisch leren benaderen. Wanneer het onderwerp een maatschappelijk heet hangijzer is, wordt er ook verwacht dat degene die de actuaronde presenteert een goed onderbouwd standpunt inneemt en het publiek uitnodigt om in discussie te gaan. Een vragenronde achteraf en constructieve feedback van het publiek maken ook deel uit van elke actuaronde. Aan de actuaronde kunnen ook andere opdrachten verbonden worden, zoals bijvoorbeeld een debat organiseren of een opiniestuk schrijven.

8. De cursus 'Boekenronde'

Ook de boekenronde is een vast onderdeel van presentatiemomenten tijdens de kring. Vanaf de tweede graad wordt er verwacht dat de leerlingen tijdens de boekenronde dieper ingaan op een bredere waaier van literaire kenmerken van het boek dat ze gelezen hebben en presenteren.

De boekenronde kan, net zoals de actuaronde, in verschillende talen gepresenteerd worden. In beide cursussen zijn dezelfde sleutelcompetenties aan de orde.

Sleutelcompetenties: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 16

9. De cursus 'Klaskas'

De klaskas bevat de financiële middelen waarover de klasgroep beschikt voor bijvoorbeeld het organiseren van de klasreis of extra uitstappen, of het aankopen van bijkomend materiaal dat de hele klas ten goede komt. De leerlingen zorgen er zelf voor dat de klaskas voldoende fondsen bevat voor die uitgaven, door verschillende soorten acties te organiseren ten voordele van de kas. Het beheer en de boekhouding van de klaskas is in alle opzichten hun verantwoordelijkheid.

Het beheer van de klaskas is niet alleen een levensechte toepassing van rekenvaardigheden, maar laat ook toe financieel-economische geletterdheid bij de leerlingen te ontwikkelen. Leerlingen overleggen met elkaar over klasbudgetten; werken met begrotingen; wegen af of aankopen verantwoord zijn en maken plannen om de klaskas ook van inkomsten te voorzien.

De klaskas kan ook gebruikt worden om leerlingen met een digitaal rekenblad te leren werken en om klassikale acties voor het goede doel te organiseren (sociaal engagement).

Sleutelcompetenties: 4, 6, 7, 10, 11, 13, 15

10. De cursus 'Toonmoment'

In de klas zijn er vele momenten waarop leerlingen resultaten presenteren, meestal tijdens de kring en voor hun eigen klasgroep. Maar daarnaast organiseren ze ook school- of vestigingsbrede toonmomenten, waarop ze hun werk aan een publiek kunnen tonen, theater- of dansvoorstellingen organiseren, concerten geven, bezoekende ouders, grootouders en anderen rondleiden, acties ten voordele van de klas uitvoeren, enzovoort. De toonmomenten zijn dan ook feestelijke hoogtijdagen in elke freinetschool.

Sleutelcompetenties: 2, 4, 5, 13, 15, 16

11. De cursus 'Exploratie'

Exploratie is de cursus waarin leerlingen de wereld intrekken om zo veel mogelijk ervaringen op te doen, die daarna op school op allerlei manieren (en dus ook in andere cursussen) verwerkt kunnen worden.

Een van de freinettechnieken die deel uitmaken van deze cursus is de leerwandeling. Leerlingen worden erop uitgestuurd, meestal met een specifieke opdracht (de 'bril' die ze opzetten om tijdens de leerwandeling naar de werkelijkheid te kijken), waarvoor ze in de toegemeten tijd (dat kan gaan van een paar uur tot een halve of hele dag) zoveel mogelijk relevante gegevens verzamelen. De manier waarop dat gebeurt, varieert: ze kunnen notities nemen, foto's of filmpjes maken, straatinterviews afnemen, enzovoort. Na de wandeling volgt er vaak meteen een korte nabespreking op school. Daarnaast gaan de leerlingen op de langere termijn aan de slag met de gegevens die ze verzameld hebben.¹

Ook klasuitstappen (voor een dag of meerdaags), die samen met de leerlingen voorbereid kunnen worden, maken deel uit van de cursus exploratie. Ook tijdens die momenten staat het opdoen van zo veel mogelijk ervaringen centraal. Het spreekt vanzelf dat de cursus exploratie bij uitstek kan samenhangen met heel veel andere cursussen.

Sleutelcompetenties: 1, 2, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 16, 17

12. De cursus 'Welzijn'

In de cursus welzijn is er aandacht voor zowel het fysieke als het mentale welbevinden van iedereen. Alle aspecten van lichamelijke (sport, spel, bewegen, gezonde voeding, enzovoort) en psychische gezondheid (mentale weerbaarheid, kennis van en omgaan met psychische problemen, enzovoort) en hoe ze met elkaar samenhangen, komen daarbij aan bod.

¹ Al bij zijn eerste onderwijsopdracht trok Freinet er geregeld met zijn leerlingen op uit, wat hem bij de dorpsbewoners bekend deed staan als de onderwijzer van 'De spijbelschool' (*l'école buissonnière*, ook de titel van een film die de Franse Freinetbeweging in 1949 maakte over de eigenheid van de freinetpedagogie).

Daarnaast vormen gezonde praktijken en een voortdurende aandacht voor het algemeen welbevinden van iedereen op school, het fundament voor de succesvolle werking van elke freinetschool.

Sleutelcompetenties: 1, 5, 6, 7, 13, 14

13. De cursus 'Cultuur & Expressie'

Net als exploratie is de cursus cultuur en expressie bij uitstek bijzonder domeinverbindend. Enerzijds kan vrije expressie verbonden worden met nagenoeg alle andere cursussen, bijvoorbeeld wanneer er rond een bepaald thema gewerkt wordt in verschillende cursussen en de eindverwerking een expressieve dimensie krijgt. Leerlingen kunnen dan in de cursus cultuur en expressie terecht om technieken te leren die hen toelaten tot vrije expressie te komen binnen dat thema.

Anderzijds biedt deze cursus ook ruimte voor cultuurbeschouwing. Keerpunt biedt cultuurbeschouwing aan als levensbeschouwelijk vak vanuit een brede waaier van invalshoeken: historisch, sociaal, artistiek-technisch, enzovoort. Ook in dat geval ontstaan er bijzonder veel mogelijkheden om domeinverbindend te werken met andere cursussen. (zie daarvoor het Keerpuntleerplan Cultuurbeschouwing: www.keerpuntscholen.be)

In het algemeen stimuleert de cursus cultuur en expressie openheid tegenover kunst en cultuur in de breedst mogelijke zin, zowel via analyse en reflectie als via eigen creatieve productie.

Sleutelcompetenties: 2, 7, 8, 13, 15, 16

14. De cursus 'Planning & Reflectie'

De cursus planning en reflectie is een belangrijke sleutel tot het volledige cursusaanbod en de freinetpedagogie in het algemeen. Gezien de hoge eisen die freinetonderwijs stelt, zowel wat zelfsturing als coöperatie betreft, spreekt het vanzelf dat het ontwikkelen van planningsvaardigheden en het vermogen tot reflectie een centrale plaats innemen in het leertraject.

Deze vaardigheden worden stapsgewijs ontwikkeld, met behulp van zowel analoge als digitale hulpmiddelen en ondersteund door voortdurende coaching door mentoren, zowel voor de klasgroep in haar geheel als individueel. Planningsvaardigheden worden aangeleerd op verschillende niveaus, vertrekkend van korte en doorwerkend naar middellange en lange termijn. Op de korte termijn maken leerlingen voor elke vrije of meer gestuurde werktijd een beknopt werkplan, waarin ze leren aangeven waaraan ze willen werken en wat hun doel is, wat ze wanneer willen afkrijgen. Waar mogelijk wordt er achteraf ook gereflecteerd over het verloop van de werktijd. Op de middellange termijn wordt er met weekplanningen gewerkt, waarvan het kiezen van cursussen een belangrijk onderdeel kan zijn. Ten slotte wordt er ook gepland per maand of in langere periodes, bijvoorbeeld tussen schoolvakanties in.

In de cursus planning en reflectie ontwikkelen de leerlingen vaardigheden en strategieën om de verschillende planningsniveaus te leren combineren, om te gaan met stress die kan ontstaan door werkdruk, conflicten tussen plannings, uitstelgedrag, enzovoort. In die zin is er ook een belangrijke link met de cursus welzijn.

Sleutelcompetenties: 1, 2, 4, 5, 7, 13, 14, 15

15. De cursus 'Burgerschap'

Keerpuntscholen stellen zich op als actieve spelers in het sociale netwerk van de gemeenschappen waarin ze zich vestigen, als scholen in de wereld dus. We gaan op zoek naar een sterke samenwerking, niet alleen met de schoolgemeenschap en ouders en grootouders, maar ook met de lokale middenstand, culturele en sociale organisaties, ambachtslui, bedrijven, gepensioneerden, gemeentediensten en iedereen die met ons wil samenwerken. Via vrijwilligerswerk buiten de school, een ervaringsweek vanaf de 2e graad en wisselende initiatieven om praktische burgerschapsvorming te ondersteunen, maken onze leerlingen van bij het begin van hun secundaire schoolloopbaan actief deel uit van het sociaal-culturele weefsel van de gemeenschap waarin ze leven en werken. (extern burgerschap). Ook intern wordt er inzet gevraagd voor de gemeenschap: elkaar helpen, dagelijks klussen uitvoeren,...

Praktische burgerschapsvorming is burgerschapsvorming vanuit de praktijkervaring¹: leerlingen zetten zich in binnen een organisatie van het sociale middenveld of voor een reëel maatschappelijk doel. De achterliggende visie is dat je burgerschap vooral kunt ontwikkelen door je actief voor de maatschappij/samenleving in te zetten. Burgerschapsvorming is dus in de eerste plaats een praktijkvak. Ook de meer theoretische leerdoelen van sleutelcompetentie 7 (inzicht in de sociaal-politieke aspecten van de samenleving) kunnen in grote mate aan de praktische burgerschapsvorming worden gekoppeld (bv. opzoekwerk voor of na het burgerschapstraject; kritische reflectie; interviews met betrokkenen in het werkveld; ...).

Sleutelcompetenties: 1, 2, 5, 7, 11, 13, 15, 17

16. De cursus 'Ateliers' en 'Focusateliers' (vanaf 2de graad)

Atelier is een freinettechniek waarbij leerlingen onder begeleiding van leraren of externe deskundigen gedurende een aantal sessies een vaardigheid leren kennen en inoefenen of hun kennis in een bepaald domein verdiepen. Zowel artistiek-creatieve als technische vaardigheden (hout- en metaalbewerking, elektriciteit, natuuronderhoud, ...) of meer theoretisch-cognitieve vaardigheden (Latijn, Duits of Chinees, grammatica, toegepaste chemie, ...) kunnen in 'ateliers' ontwikkeld worden.

In de tweede graad neemt het aantal uren gewijd aan de cursus *atelier* toe en wordt de functie van die cursus binnen het aanbod ook uitgebreid. Enerzijds blijft het 'vrij atelier' dezelfde rol vervullen als in de eerste graad. Leerlingen kiezen ook in de loop van de tweede graad nog steeds minstens één atelier uit elk van de zeven onderscheiden domeinen (zie p. 155), om zo hun interesses en vaardigheden zo breed mogelijk te blijven verkennen en zich in elk domein te blijven ontwikkelen.

In het complementaire gedeelte kunnen in de 2de graad bovendien 'focusateliers' aangeboden worden, waarin de leerlingen gedurende 4 à 6 weken verdiepend kunnen werken aan leerinhouden en vaardigheden die specifiek toegespitst zijn op hun individuele interessegebieden. Keerpuntstudenten kunnen focusateliers volgen in een andere Keerpuntvestiging, waar een expert in die focus (extern of een Keerpuntmentor) het atelier begeleidt.

Sleutelcompetenties: alle sleutelcompetenties kunnen aan bod komen.

¹ De cursus Burgerschapsvorming en de praktijk in enkele Keerpuntvestigingen (Molenbeek, Gent) wordt beschreven in Denys en Heyerick, 2022.

17. Cursus 'Ervaringsweek' (vanaf 2de graad)

Tijdens de zesjarige cyclus van het secundair freinetonderwijs is het de bedoeling dat de leerlingen hun actieradius en dus hun contact met de echte wereld buiten de school, stap voor stap uitbreiden. Concreet maakt vanaf de tweede graad ook de ervaringsweek deel uit van de cursus exploratie. Tijdens die week maken de leerlingen uitgebreid kennis met een sociale of economische organisatie (in de breedste zin, dus dat kan ook een bedrijf zijn). De keuze van de organisatie wordt samen met de mentoren voorbereid en kan onder meer gebaseerd zijn op de focus (zie p. 27) die een leerling vanaf de tweede graad voor zijn studies gekozen heeft of op zijn persoonlijk toekomstperspectief in de derde graad (zie verder). Naast de voorbereiding is er ook een naverwerking en (zelf)evaluatie aan de ervaringsweek verbonden, net zoals dat voor burgerschap het geval is, maar uitgebreider. In de derde graad zijn twee ervaringsweken voorzien.

Sleutelcompetenties: 1, 2, 3, 5, 7, 13, 15, 17

18. Cursus 'Vrije initiatieven buiten de lijntjes' (vanaf 2de graad)

Dit is een beetje een 'speciale' cursus, omdat er geen specifieke instructie of begeleiding door mentoren bij voorzien wordt. Maar het is uitdrukkelijk de bedoeling om in het freinetonderwijs aan de studenten ruimte te geven om eigen initiatieven te bedenken en uit te voeren. Hierbij zullen ervaringsleren en proefondervindelijk verkennen de belangrijke leerprincipes vormen. Vanaf de tweede graad wordt de invulling van dit vrij initiatief ook als een evaluatiecriterium gehanteerd.

Sleutelcompetenties: vooral 15, maar gezien de vrijheid van de initiatieven kunnen alle andere sleutelcompetenties hier ook aan bod komen

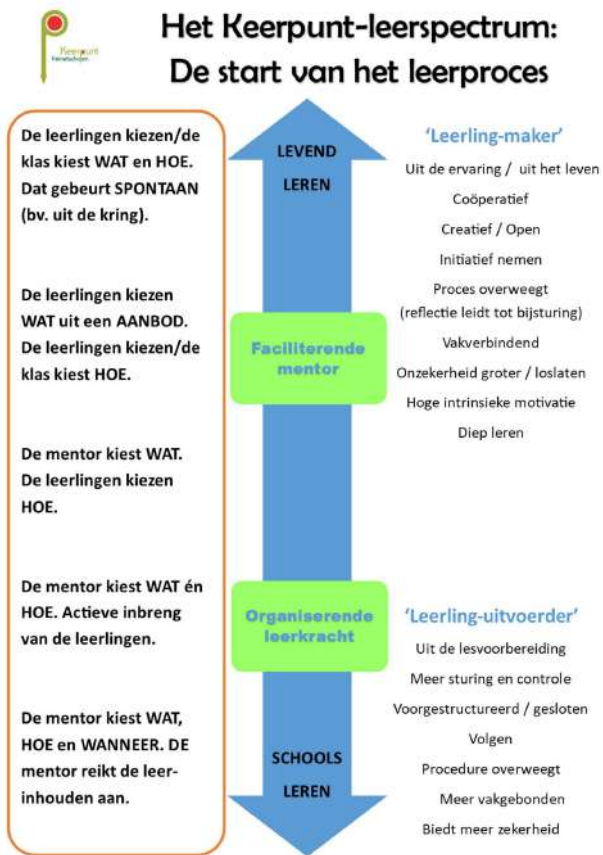
5. Beschrijving van het leerproces

Dit deel beschrijft kort het leerproces in het freinetonderwijs. Leraren/mentoren in een freinetschool zoeken aansluiting bij de leefwereld en de ervaringen van de leerlingen en streven naar een coöperatieve organisatie van het leren in een zelfsturende leer- en werkgemeenschap, dus met een sterke inbreng van de leerlingen. Kenmerkend voor de freinetpedagogie is dat het *wat* (de leerinhouden) onlosmakelijk verbonden is met het *hoe* (de freinettechnieken), het *waarom* (intrinsieke motivatie; levend en natuurlijk leren) en het *waartoe* (voorbereiding op het leven) of, anders uitgedrukt, dat het leren voortvloeit uit de consequente toepassing van een aantal didactische technieken.

Dat heeft ingrijpende gevolgen voor het leerproces, waarin ook instructie, oefening, evaluatie, verdieping, verbreding, ... een plaats moeten vinden. Als eerste staan we kort stil bij de start van het leerproces.

(1) De start van het leerproces

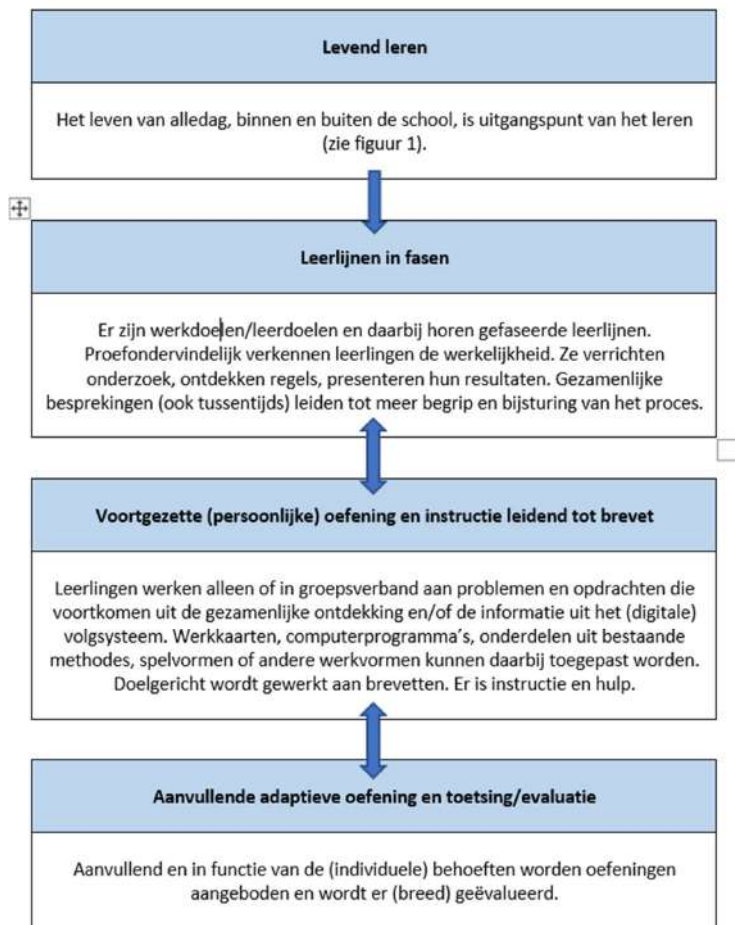
Het 'leerspectrum' (figuur 1) beschrijft schematisch de start van het leerproces in het freinetonderwijs, voorgesteld als een continuüm van 'levend leren' tot 'schools leren'. Dit schema is niet bedoeld als een 'juist of fout'-evaluatielijst, wel als een hulpmiddel bij het streven om zoveel mogelijk levend leren aan te bieden.

Figuur 1 - De start van het leerproces

(2) Het verdere verloop van het leerproces

Vanzelfsprekend volstaat het niet om de leerinhouden enkel op een natuurlijke, levende wijze *aan te brengen*: dat is de (belangrijke) eerste stap in het leerproces. Figuur 2 geeft schematisch het volledige leerproces aan¹.

Figuur 2 - Het leerproces, schematisch samengevat

¹ Geïnspireerd op Nicolai, 2010.

Figuur 2 heeft in het bestek van dit leerplan weinig nadere toelichting. Toch wijzen we in dit verband op de volgende aandachtspunten.

Bijzondere spanningsvelden bij het leerproces in een freinetschool:

- uitgaan van het kind vs. toewerken naar einddoelen;
- zelfontwikkeling aanmoedigen vs. sturing en structuur bieden;
- contexten zoeken voor betekenisvol leren vs. zulke contexten kunstmatig aanbieden of werken zonder context;
- de best mogelijke leeromstandigheden voor ieder kind afzonderlijk zoeken vs. gezamenlijk met de klas/leergroep binnen het vooropgezette tijdsbestek de gestelde leerdoelen bereiken (differentiatie; flexibele leerlijnen; meervoudige intelligentie; leerstijlen);
- natuurlijk leren vs. de noodzaak van veelzijdig oefenen, van verdiepen, verbreden en bijsturen ('remediëren');
- de noodzaak om te registreren en te evalueren vs. (1) het mogelijk gevaar van het onderling vergelijken van kinderen (het systematische vergelijken van de resultaten van kinderen kan leiden tot onderschatting van zelfgestuurd en overschatting van extern gestuurd leren), (2) het gevaar van over-registratie en (3) het uit het oog verliezen van moeilijker te evalueren leervorderingen.

Freinetwerkers en leraren-/mentorenteams in freinetscholen zijn onophoudelijk op zoek naar het optimale evenwicht binnen en tussen deze spanningsvelden.

(3) Registratie van leervorderingen

Er gebeurt veel in de klas dat belangrijk is voor het leerproces, maar dat niet of heel moeilijk meetbaar is. Het is dan ook belangrijk om 'registratie van leervorderingen' voldoende ruim te interpreteren, zodat ook wat moeilijker meetbaar is, er een plaats in krijgt.

Ook al zijn leerresultaten maar in zeer beperkte mate meetbaar, toch willen we graag de effecten van onze onderwijsinspanningen kennen en weten of onze leerlingen vorderingen maken. Deze informatie is ook voor andere betrokkenen van belang: in de eerste plaats de leerling zelf; de ouders; de klassenraad; de directie; de onderwijsinspectie.

De school zal dan ook bij voorkeur met een leerlingvolgsysteem werken dat toelaat om informatie op vier niveaus te registreren¹:

- Documenteren (verzamelen, vastleggen en beschrijven) van de ontwikkeling van ieder kind (bv. portfolio; brevetten);
- Evalueren van de leerprestaties (zie lager: evaluatie);
- Registreren van de voortgang, met het oog op geprogrammeerde instructie, persoonlijke hulp, groeps- of klassikale instructie en, indien nodig, orthodidactische methodieken (functiegerichte aanpak);
- Anticiperen op toekomstige ontwikkelingen. Op welke manier moeten de volgende stappen in het leerproces gezet worden: instructie, een leergesprek, *tutoring*, extra oefeningen, verdieping, verbreding, ...?

Het spreekt vanzelf dat de vorderingen regelmatig met de leerlingen besproken worden, zowel op individueel niveau (mentoring, coaching) als op groepsniveau en dat de leerlingen aangezet worden tot toenemende zelfsturing en metacognitie.

¹ zie Nicolai 2010, p. 42 e.v.

6. Evaluatie

Evaluatiesystemen, -methodes en -instrumenten in een freinetschool sluiten aan bij de pedagogisch-didactische visie en helpen die visie uitdragen en bestendigen. In dat opzicht moeten we aandacht besteden aan vier aspecten van het evaluatieproces.

(1) *Waarom evalueren?*

Dit is de eerste vraag die we ons moeten stellen: wat is het doel van evalueren? In de context van freinetonderwijs, waar zelfsturing en metacognitie door de leerlingen belangrijke doelen zijn, is het cruciaal dat evaluaties helder zijn en aanzetten tot verdere reflectie over de geëvalueerde leerprocessen en -resultaten. Degene die evalueert (niet alleen de mentor) moet dus steeds goed nadenken over de structuur en formulering van evaluaties, zodat ze duidelijk zijn voor de leerlingen en bijdragen tot groeiend eigenaarschap van hun eigen leerproces. Evaluatie is een belangrijke vorm van communicatie met leerlingen en moet dan ook zo helder mogelijk verlopen.

Daarnaast is het van groot belang dat evaluaties opbouwend zijn, met aandacht voor zowel sterke aspecten als werkpunten. Die werkpunten moeten we op een stimulerende manier aanbrengen, zodat leerlingen gemotiveerd worden om er effectief mee aan de slag te gaan en zo tot hun best mogelijke werk te komen. Deze aanpak past bij een algemeen streven om leerlingen een *growth mindset*¹ te laten ontwikkelen, waarin fouten niet gezien worden als onoverkomelijke, verlammende obstakels, maar als belangrijke leermomenten in een continu proces van proefondervindelijk verkennen. Proefondervindelijk betekent ook: leren met vallen en opstaan. Dan is het belangrijk dat leerlingen weten dat (en hoe) ze altijd weer kunnen opstaan. Met andere woorden: evaluaties moeten mee duidelijk maken dat fouten maken *mag* en zelfs noodzakelijk is voor het leerproces.

(2) *Wat evalueren?*

Proefondervindelijk verkennen en levend leren veronderstellen dat het proces minstens even belangrijk is als het product: evaluatiemethodes moeten dat ook reflecteren. Daarnaast moet er een goed evenwicht zijn tussen aandacht voor kennis en vaardigheden. Ook de algemene attitude tegenover het eigen leerproces moet voldoende belicht worden in evaluaties, zowel door mentoren als door de leerlingen zelf, als onderdeel van het proces van devolutie en emancipatie.

(3) *Wie evalueert?*

Evaluaties zullen wellicht het vaakst gebeuren door de mentoren, in de eerste plaats op een heel directe manier door feedback te geven in coaching-gesprekken, waarbij met de leerling in dialoog gegaan wordt over specifieke aspecten van diens werk of leerproces. In het geval van domeinverbindend werk, kan dat ook gebeuren met meerdere mentoren samen. Van deze evaluaties kan eventueel een schriftelijke neerslag gemaakt worden, bijvoorbeeld in het leerlingvolgsysteem.

¹ Zie Dweck 2012.

Daarnaast is het belangrijk dat leerlingen hun eigen leerprocessen (leren) evalueren en daardoor zicht krijgen op hun sterktes en talenten, maar ook op werkpunten en valkuilen. Dat kan voor een deel al gebeuren tijdens feedbackmomenten met mentoren/leraren, maar bijvoorbeeld ook aan de hand van een (digitaal) logboek dat tijdens het werk regelmatig aangevuld wordt.

In het kader van groepswork kan het nuttig zijn dat elk groepslid stilstaat bij hoe het werk samen verlopen is, door bijvoorbeeld de rol van elk lid te evalueren, aan de hand van op voorhand afgesproken criteria.

In de context van ateliers kunnen ook derden evaluaties uitvoeren: bijvoorbeeld een expert die een leerling of groep begeleidt bij het leren van een heel specifieke vaardigheid.

(4) Hoe evalueren?

Gezien de grote variatie aan technieken en werkvormen in een freinetschool, is het niet aan te bevelen om met een uitgesproken eenvormige evaluatiemethode zoals een puntensysteem te werken. Verschillende competenties, eindtermen of freinettechnieken en cursussen zullen een specifieke evaluatievorm vragen. Bij vrije teksten is het bijvoorbeeld zinvol dat er feedback gegeven wordt op elke versie, met als voornaamste doel het toewerken naar de best mogelijke versie van die tekst. Daarbij kan de mentor ervoor kiezen om tijdens elke 'ronde' aandacht te hebben voor een ander aspect van de tekst (bij vrije teksten zal peerevaluatie trouwens ook een grote rol spelen, bijvoorbeeld tijdens de tekstbespreking in groep).

Een puntensysteem kan de aandacht afleiden van de feedback waar het uiteindelijk om draait: evalueren (en vooral tussentijds evalueren) staat in de eerste plaats ten dienste van het leren en de leerling en moet de leerling dus voldoende informatie geven om zijn leerproces te kunnen bijsturen, in samenspraak met de mentor(en). Bovendien stimuleert een puntensysteem eerder competitie tussen de leerlingen dan de gewenste coöperatie.

Naast de al eerder vernoemde directe feedback tijdens individuele coaching- en planningsgesprekken (die het beste minstens wekelijks plaatsvinden), kan er ook schriftelijk/digitaal geëvalueerd worden aan de hand van gerubriceerde documenten. Met het oog op toenemend eigenaarschap van hun leerproces moeten de leerlingen vooraf goed op de hoogte zijn van de evaluatiecriteria, die ze eventueel zelf in samenspraak met mentoren of (in het geval van een groepsopdracht) met klasgenoten, opgesteld hebben.

Een voor het freinetonderwijs interessante evaluatiemethode is het brevetten- of badgesysteem,¹ waarbij brevetten uitgereikt worden aan leerlingen die bepaalde leerdoelen bereikt hebben. Het biedt op een visueel aantrekkelijke manier een (al dan niet digitaal) overzicht van zowel behaalde als nog te behalen leerdoelen. Evaluatie via brevetten is heel flexibel in te zetten, omdat het aan de meest uiteenlopende leerdoelen verbonden kan worden. Bovendien is het mogelijk de criteria voor toekenning van badges/brevetten helemaal op maat te ontwerpen en dus af te stemmen op de didactische principes van de school. Nog een groot voordeel is dat het zich uitstekend leent tot differentiatie.

¹ Zie FREINET & PETITCOLAS, 2019. Voor een digitale toepassing met 'Open badges', zie FLINTOFF, 2013.

Het spreekt vanzelf dat evaluatie altijd op een zo transparant mogelijke wijze gebeurt. In de eerste en tweede graad van de Keerpuntscholen krijgen de leerlingen een 'badgeboekje' waarin per cursus aangegeven staat wat de kerndoelen zijn van de cursus, aan welke sleutelcompetenties de cursus verbonden is en aan welke criteria een leerling moet voldoen om voor de betreffende cursus een 'graadbadge – of brevet' te verdienen. De mentoren beschikken per cursus over een handleiding waarin de cursus beschreven wordt, de doelen vermeld worden die in de betreffende cursus bereikt moeten worden en het badgeboekje voor die cursus. Bij wijze van voorbeeld drukken we hieronder de handleiding (inclusief het badgeboekje) cursief af voor de cursus 'ervaringsweek':

Handleiding bij de cursus Ervaringsweek

Versie juli 2023

1. Beschrijving van de activiteiten

In deze cursus gaat het vooral over de ervaring met werken: wat zijn mijn interesses? Wat moet ik doen om aan een job te geraken? Hoe gaat dat in het echt, werken? Wat komt er nog allemaal bij kijken? En wat moet ik verder studeren als ik in deze of gene sector wil gaan werken?

Er is de voorbereidingsfase: waarbij de jongere leerlingen een aantal mogelijkheden kunnen aangeboden krijgen, en de ouderen zelf of zoek gaan naar een bedrijf of organisatie. Tijdens de voorbereiding komen ze in contact met een sollicitatie, een contract, communicatie of praktische afspraken, enz.

De ervaringsweek zelf loopt liefst voor alle leerlingen op hetzelfde moment: dat zorgt voor minder hindernissen bij de rest van de planning en geeft meer mogelijkheden naar opvolging tijdens die week en uitwisseling van ervaringen achteraf. De activiteiten hangen uiteraard af van de plaats waar ze terecht komen. Liefst een zo actief mogelijke deelname, zodat ze een beetje zicht krijgen op de praktijk van het werken.

Achteraf is er een verslag van de leerlingen, waarin ze niet alleen reflecteren over hun ervaringen, maar ook over de verdere keuzes die ze verder willen maken in verband met studiekeuzes, bijvoorbeeld welke focusateliërs ze best volgen om in de sector te kunnen werken.

Er is ook een mondeling verslag, waarbij de leerlingen ook iets over de andere bedrijven en organisaties horen.

2. Doelstellingen voor de eerste graad

Niet van toepassing.

Deze cursus is er pas vanaf de tweede graad.

3. Doelstellingen voor de tweede graad

3.1 Inherente doelstellingen

Doelstellingen die automatisch aan bod komen als je de cursus goed geeft

In een volgende versie van de handleiding zal een verdere opsplitsing gemaakt worden tussen inherente en bijkomende doelstellingen, voor zover dat mogelijk is voor deze cursus.

3.2 Bijkomende (verplichte) doelstellingen

Doelstellingen die je bewust aan bod laat komen en moet opvolgen

02.06	De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.
-------	---

	<p><i>Minimumvereisten voor productie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Herkenbare tekstopbouw • Gepaste en herkenbare tekststructuur • Herkenbare tekstverbanden • Frequente en minder frequente woorden • Figuurlijk taalgebruik • Gepast register • Vrij algemene inhoud • Gemiddelde informatiedichtheid • Grote variatie aan tekstsoorten <p><i>Bijkomend voor schriftelijke productie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tekstopbouwende elementen • Gepaste lay-out • Standaardnederlands met aandacht voor spelling, interpunctie, woordkeuze, zinsbouw, helderheid, adequaatheid, correctheid en vlotheid <p><i>Bijkomend voor mondelinge productie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Gepaste lichaamstaal • Standaardnederlands met aandacht voor uitspraak, intonatie, woordkeuze, zinsbouw, helderheid, adequaatheid, correctheid en vlotheid <p><i>Ondersteunende middelen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Met behulp van ondersteunende middelen
02.08	<p>De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.</p> <p><i>Tekstkenmerken voor receptie 02.01</i> <i>Minimumvereisten voor productie 02.06</i> <i>Memorie:</i> <i>Mondelinge interactie veronderstelt dat leerlingen onvoorbereid of voorbereid aan een gesprek kunnen deelnemen.</i></p>
02.10	<p>De leerlingen zetten nieuw- en eerder verworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.</p> <p><i>Tekstkenmerken voor receptie 02.01</i> <i>Minimumvereisten voor productie 02.06</i></p>
04.04	<p>De leerlingen respecteren ethische, sociale en legale regels in hun omgang met digitale technologie.</p> <p><i>Voetnoot:</i> <i>Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</i> <i>Memorie:</i> <i>Ethische, sociale en legale regels zoals</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • principes van privacy zoals het zich beveiligen, anoniem zijn op het WWW; • principes van auteursrecht zoals creative commons; • principes van portretrecht; • netiquette.
05.01	<p>De leerlingen gaan respectvol en constructief met anderen in interactie rekening houdend met elkaars grenzen.</p> <p><i>Voetnoot:</i> <i>Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</i> <i>Memorie:</i> <i>Respectvol en constructief met anderen in interactie gaan zoals</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • rekening houden met de opvattingen, de fysieke en mentale grenzen en de emoties van anderen; • grenzen bewaken; • reageren tegen pest- en uitsluitingsgedrag; • samenwerken en actief bijdragen aan de uitwerking van een gezamenlijk resultaat; • omgaan met emoties; • respect tonen voor relationele en seksuele integriteit; • sociaal vaardig interageren in informele en formele relaties.
13.02	<p>De leerlingen zetten (meta)cognitieve leer- en regulatiestrategieën in om zich leerinhouden eigen te maken.</p>

	<p>Voetnoot: <i>Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</i></p> <p>Memorie: <i>(Meta)cognitieve leerstrategieën zoals structureren, zich vragen stellen bij de leerinhoud, memoriseren, herhalen, selecteren, relateren, toepassen, inoefenen.</i> <i>(Meta)cognitieve regulatiestrategieën zoals plannen monitoren, evalueren, bijsturen.</i></p>
13.03	<p>De leerlingen gebruiken school- en vaktaal.</p> <p>Voetnoot: <i>Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</i></p> <p>Memorie: <i>Vaktaal zoals domeinspecifieke terminologie, symbolen.</i></p>
15.02	<p>De leerlingen genereren creatieve ideeën om een probleem op te lossen en bespreken de uitvoerbaarheid ervan aan de hand van criteria.</p> <p>Voetnoot: <i>Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</i></p> <p>Memorie: <i>Ideeën genereren zoals door middel van ideegeneratietechnieken (bv. door middel van een brainstorm, mindmap) en ideeselectietechnieken (bv. van divergent naar convergent denken).</i> <i>Aangereikte of zelf bepaalde criteria zoals tijd, middelen, technische haalbaarheid, ethische principes, duurzaamheidsprincipes, meerwaarde.</i></p>

4. Badgeboekje tweede graad

Sleutelcompetenties

1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn en op vlak van lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid
2. **Competenties in het Nederlands**
3. **Competenties in andere talen**
4. **Digitale competentie en mediawijsheid**
5. **Sociaal-relationale competenties**
6. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie
7. Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven
8. Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn
9. Competenties met betrekking tot ruimtelijke bewustzijn
10. Competenties inzake duurzaamheid
11. Economische en financiële competenties
12. Juridische competenties
13. **Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeembdenken, informatieverwerking en samenwerken.**
14. Zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid
15. **Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties**
16. Cultureel bewustzijn en culturele expressie
17. **Optie Freinet**

Kerdoelen ervaringsweek

- Je ontwikkelt jezelf als persoon, met aandacht voor interesses, talenten en vaardigheden.
- Vanuit je deelname aan de ervaringsweken, onderzoek je het studie- of loopbaanaanbod, rekening houdend met je talenten en interesses, in functie van een gefundeerde studiekeuze.
- Je kan op een verantwoorde en veilige manier buiten de school deelnemen aan een leeractiviteit.
- Je werkt constructief samen met anderen op je werkplek.
- Je stelt je actief open voor nieuwe leerkanalen.
- Je kan verwoorden wat je hebt bijgeleerd in termen van waarneming, ontdekking, creativiteit en inventiviteit.

Criteria ervaringsweek

- Je hebt actief en geëngageerd deelgenomen aan minstens 2 ervaringsweken.

Hierbij heb je aangetoond dat je kan omgaan met:

- o planning en organisatie: solliciteren, realisatie, feedback, verslag.
- o verantwoordelijkheid: een rol opnemen in het team waarbij je jezelf comfortabel voelt en een bijdrage levert aan het geheel.
- o feedback: op een respectvolle manier verwoorden, geven en ontvangen van/aan externen.
- o Verslag: (schriftelijke, mondelinge of andere) presentatie van je werkplek en je activiteiten.
- Je begrijpt het contract en de werkwijze van verzekeren die voor de ervaringsweek werd afgesloten.

	Ervaringsweek gedaan bij:	Van... tot...	Datum, naam & handtekening mentor	
1	3 ^{de} jaar			
2	4 ^{de} jaar			

5. Inspiraties

Materialen en ideeën die in Keerpunt vestigingen werden ontwikkeld.

ERVARINGSWEEK – Voorbereidend onderzoek

Jouw naam:	Naam partnerorganisatie:
Geef een korte omschrijving van de partnerorganisatie van jouw keuze?	
In welke economische/ maatschappelijke sector is jouw partnerorganisatie naar keuze actief?	
Wat verwacht je dat jouw rol zal zijn binnen de partnerorganisatie?	

Welke verwachting heb je van deze ervaringsweek? Wat hoop je bij te leren?	
Motiveer je keuze voor deze organisatie. Waarom koos je hiervoor? Hoe leerde je de organisatie voor de eerste keer kennen?	
Communicatielogboek. Registreer hier hoe jouw communicatie met de partner vóór de ervaringsweek verliep. Van het eerste contact tot het akkoord over je ervaringsweek. (Eventueel mailverkeer kan je aan je sjabloon toevoegen) Ben je reeds langs geweest bij de partner en/of heb je gebeld met de partnerorganisatie, schrijf dan een kort verslag van hoe dit verliep.	
Wie is jouw contactpersoon binnen de organisatie?	
Wat zijn enkele van je eerste indrukken over de organisatie?	

Beste ondernemer

Freinetscholen Keerpunt is een middelbare Freinetschool met verschillende vestigingen in Vlaanderen en Brussel. We hebben twee vestigingen in de buurt van Gent-Dampoort: Buurtschool Warande13 (Warandestraat 13) en Buurtschool Oase50 (Spitaalpoortstraat 50).

Tijdens de zesjarige cyclus van het secundair freinetonderwijs is het de bedoeling dat de leerlingen hun actieradius en dus hun contact met de echte wereld buiten de school, stap voor stap uitbreiden. Vanaf de tweede graad maakt de **ervaringsweek** deel uit van hun lessenspakket. **Tijdens de week van 28 maart tot 1 april 2022¹** maken de leerlingen van de tweede graad uitgebreid kennis met een sociale of economische organisatie of met de beroepsactiviteit van een zelfstandige.

De ervaringsweek

De ervaringsweek is een vorm van levend leren waarbij leerlingen gedurende vier dagen actief meewerken in een bestaande organisatie. De ervaringsweek vindt extra muros plaats en in levensechte situaties (levend leren): leerlingen worden gedurende een week ingeschakeld in jouw bedrijf of

organisatie. Het algemene doel van een ervaringsweek is dat leerlingen ervaringen opdoen in de maatschappij. Het doel is dus niet om een vak te leren.

De leerlingen gaan, in samenspraak met de mentoren op school, zelf op zoek naar een geschikte plaats voor de ervaringsweek vanuit hun interesseveld. Er wordt dus verwacht dat de leerling zelf het eerste contact legt en initiatief neemt om samen te komen. De school begeleidt de leerlingen in dit proces en is steeds aanwezig als aanspreekpunt voor de partners.

Wat verwachten we van de partners?

- Het engagement om de jongeren in te werken en te begeleiden bij de activiteiten.
- Een aanspreekpersoon voor de jongeren en voor Keerpunt.
- Meewerken aan een (korte) evaluatie

Praktische informatie

Keerpunt Oase 50 Spitaalpoortstraat 50, 9000 Gent 0485 58 85 05 gent@keerpuntscholen.be / kerewin.george@keerpuntscholen.be
Keerpunt Warande 13 Warandestraat 13, 9000 Gent 0485 58 85 05 gent@keerpuntscholen.be / willem@keerpuntscholen.be

Enkele veel gestelde vragen:

- **Zijn de leerlingen verzekerd door de school?**

Ja. De schoolverzekering dekt de volledige activiteit: de verplaatsing en het vrijwilligerswerk.

- **Moet ik de leerling tijdens de ervaringsweek contractueel vastleggen?**

Neen. Er wordt een overeenkomst opgemaakt tussen de school en de organisatie die een contract verbodig maakt.

- **Moet ik als partner de leerlingen begeleiden op de heen-en terugweg?**

Neen. De leerlingen komen ofwel zelfstandig of onder onze begeleiding.

- **Krijg ik een financiële tegemoetkoming?**

Neen. Er is geen vergoeding voorzien.

- **Dien ik de leerling te vergoeden voor het geleverde werk?**

Neen. De leerlingen mogen niet vergoed worden tijdens de ervaringsweek.

- **Hoeveel dagen en uren?**

We streven naar een minimum van 20 werkuren verspreid over 4 dagen. We zijn hierin flexibel en houden rekening met de eigenheid van jouw organisatie.

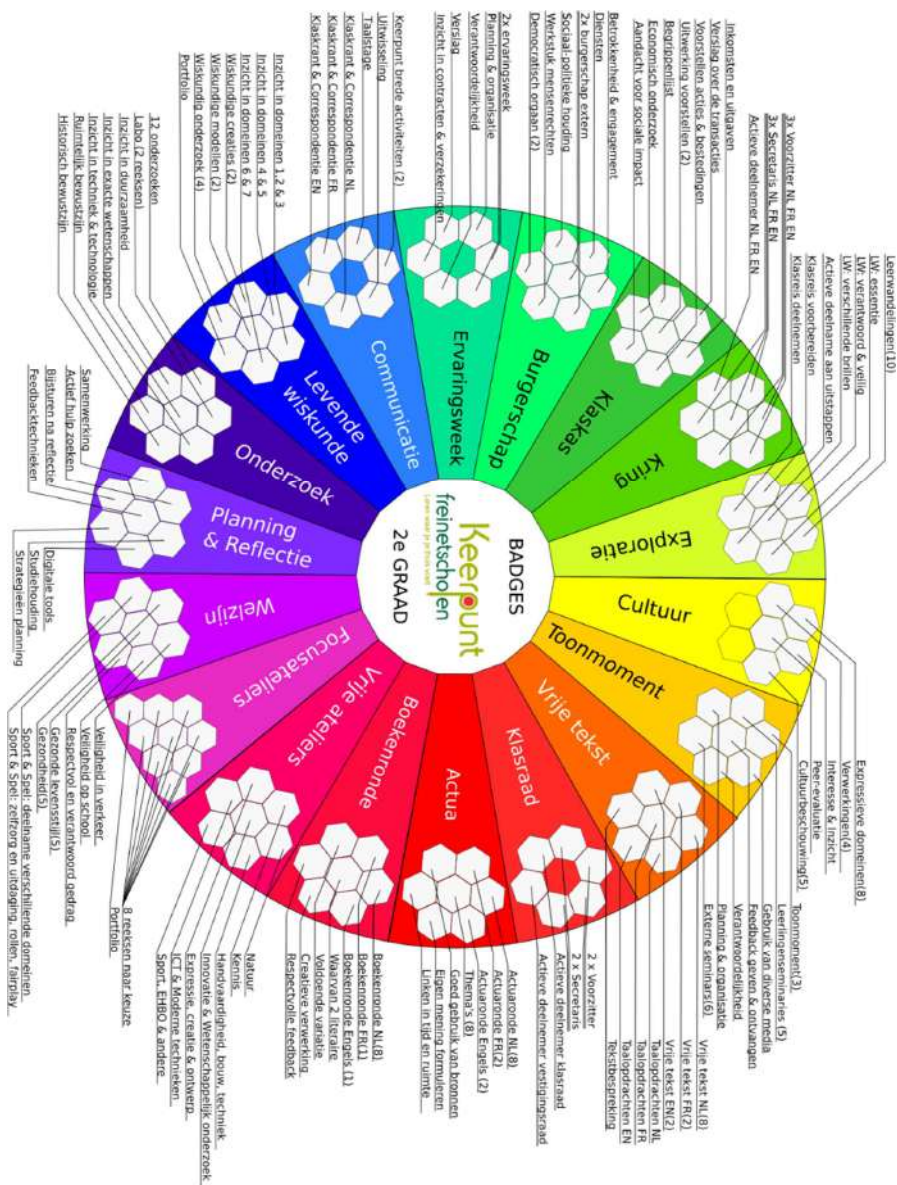
We kijken alvast uit naar een succesvolle samenwerking!

Hartelijke groet,

Het voltallig Keerpunt Team

Als aan een criterium voor een cursusbrevet voldaan is, wordt dat door de leerling zelf in het badgeboekje ingevuld en ter bevestiging ondertekend door een mentor. In principe heeft elke leerling twee schooljaren de tijd om alle graadbades te behalen. Een overzicht van de badges en de belangrijkste criteria voor de 2de graad wordt weergegeven in onderstaand 'badgewiel' (het laatste blad van het badgeboekje):

In de tweede graad vormt het badgeboekje de basis voor de eindevaluatie en attestering op het einde van de graad. Soms wordt een criterium wel vertolkt door een positief toetsresultaat, maar er zijn geen 'examens' en zeker niet gegroepeerd in een examenperiode. Het systeem van het invullen van de badgeboekjes zorgt voor een vorm van

permanente evaluatie, dat transparant is voor de studenten zelf, de ouders en het mentorenteam.

Er zijn hoe dan ook voldoende alternatieven voor het klassieke puntensysteem. Het is in de eerste plaats belangrijk om steeds voor ogen te houden dat evaluaties dienen om eigenaarschap van het leerproces te faciliteren, een *growth mindset* te stimuleren en leerlingen te motiveren om hun best mogelijke werk te maken.

7. De pijlers van het keerpuntleerplan: de inbreng van scholen, leraren, lerarenteams en leerlingen

Dit deel van het leerplan gaat in op enkele organisatorische en pedagogisch-didactische kenmerken die freinetonderwijs in een secundaire school mogelijk maken en bespreekt de inbreng die scholen, leraren/mentoren, lerarenteams en leerlingen daarbij kunnen hebben.

De volgende elf pedagogische en didactische uitgangspunten kunnen in hun geheel als richtsnoer dienen om de vraag 'Wat kenmerkt een freinetschool?' te beantwoorden.¹

Deze wenken zijn niet te beschouwen als een afvinklijst waarbij elke techniek door elke mentor in elke klas gehanteerd moet worden. Het gaat veeleer om een geheel van kenmerken die samen als leidraad kunnen dienen om het 'freinetgehalte' van het aangeboden onderwijs te evalueren en om richting te geven aan de toekomstige ontwikkeling van de school.²

(1) De elf kenmerken van een freinetschool

1. De ervaringen en belevingen van de leerlingen vormen het vertrekpunt van het onderwijs.

- De mentor/leraar waardeert de inbreng van de leerlingen, is nieuwsgierig naar hun ideeën en complimenteert hen regelmatig.
- De mentor/leraar vertaalt de inbreng van de leerlingen in onderwijsaanbod.
- De mentor/leraar is in staat de inbreng van de leerlingen organisatorisch in te passen in de klaswerking.
- Het mentoren-/lerarenteam werkt eindtermgerichte opdrachten uit die aansluiten bij of vertrekken van de ervaringen en belevingen van de leerlingen.
- Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: kring (en actuaronde), klasraad, vrije tekst, vrije expressie, leerwandeling, correspondentie, levend rekenen.

2. Proefondervindelijk verkennen kenmerkt het leren.

- De mentor/leraar biedt de leerlingen de vrijheid om te ontdekken en te onderzoeken.
- De mentor/leraar stelt daarbij uitdagende en verdiepende vragen.
- De mentor/leraar zorgt voor tijd en ruimte voor onderzoek.
- Het mentoren-/lerarenteam werkt eindtermgerichte opdrachten uit waarbij de leerlingen proefondervindelijk verkennend te werk gaan.
- Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: onderzoek/werkstuk, leerwandeling, klaskas, kring, planning, klasraad, levend rekenen.

¹ Geïnspireerd op Mooren e.a., 2017

² LSG 2016 is sterk aanbevolen als inspiratiebron voor scholen en teams die een coöperatieve freinetwerking willen uitbouwen of verdiepen.

- 3. Het werk van de leerlingen vindt plaats in een voor hen zinvol verband.**
 - De mentor/leraar/het team creëert een zinvolle context voor het behalen van de leerdoelen.
 - De mentor/leraar is in staat vanuit het kringgesprek leerarrangementen te ontwerpen.
 - De mentor/leraar is in staat vanuit de teksten van leerlingen leerarrangementen te ontwerpen (tekstbehandeling).
 - Alle freinettechnieken zijn hiermee verbonden.

- 4. De opvoeding op school vindt plaats in democratisch/coöperatief overleg.**
 - Het oefenen van coöperatief overleg en democratie in de school en in de klas moet herkenbaar zijn in de besluitvormingsprocedures in de groepen en in de school.
 - De mentor/leraar stimuleert leerlingen om kritisch na te denken over hun opvattingen en gedrag en om daarover in de groep te communiceren.
 - De mentor/leraar heeft oog voor de manier waarop leerlingen met elkaar omgaan en welke gevolgen dat heeft voor het welbevinden van (individuele) leerlingen. Zij bespreekt met hen de sfeer in de groep en de omgang met elkaar.
 - De mentor/leraar/het team verbindt eindtermgerichte opdrachten aan het democratisch/coöperatief overleg op school.
 - Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: klasraad/schoolraad, kring, klaskas.

- 5. De organisatie van het klasleven ligt voor een zodanig deel in handen van de leerlingen dat van zelfbeheer kan worden gesproken.**
 - In de klasraad worden de keuzes besproken en vastgelegd.
 - De klaskas is een voorbeeld van zelfbeheer van de financiën van de groep.
 - De mentor/leraar/het team verbindt eindtermgerichte opdrachten aan het streven naar zelfbeheer door de leerlingen.
 - Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: klasraad/schoolraad, kring, planning, klaskas.

- 6. De leerlingen ordenen zelf hun werk in overleg met de leraar via een werkplan.**
 - De mentor/leraar organiseert tijd en ruimte voor werken met het werkplan.
 - De mentor/leraar zorgt ervoor dat het werkplan een essentieel onderdeel (in inhoud en tijd) is van de weekplanning. Dat kan bijvoorbeeld in de kringgesprekken en via coaching/mentoring gebeuren.
 - Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: kring, planning.

- 7. De leerlingen leren van de ervaringen van andere leerlingen, volwassenen en culturen.**
 - De mentor/leraar stimuleert en faciliteert de leerlingen om van elkaar te leren (werken in kleinere groepen, werkstukken, zelf presenteren, enzovoort).
 - De mentor/leraar draagt er zorg voor dat de leerlingen in aanraking komen met verschillende culturen en kennisbronnen (bv. schoolcorrespondentie, excursies, leerwandelingen).

- Enkele hiermee verbonden freinettechnieken zijn: correspondentie, leerwandeling, atelier, onderzoek/werkstuk.

8. De onderwijskundige principes van de school zijn zichtbaar in werkwijze, aanbod en omgeving van de school.

- De mentor/leraar gebruikt freinettechnieken om de pedagogische en onderwijskundige principes van freinetonderwijs aan elkaar te koppelen.
- De mentor/leraar gebruikt organisatievormen, leermiddelen en leermaterialen, voortkomend uit de freinetpedagogische uitgangspunten en de freinettechnieken.
- Alle freinettechnieken zijn hiermee verbonden.

9. Op freinetscholen wordt de veelzijdige ontwikkeling (cognitief, sociaal, motorisch, emotioneel, moreel, esthetisch, ...) van leerlingen op een evenwichtige wijze ingebed, getoetst en beoordeeld.

- Of de leerlingen de leerdoelen bereikt hebben, wordt niet enkel geëvalueerd aan de hand van toetsen maar ook van onderzoeken, opdrachten, presentaties, ...
- Naast de cognitieve vorderingen verdienen ook de sociale, emotionele, esthetische, morele, ... vorderingen evenveel aandacht – dit komt uitdrukkelijk tot uiting in het opzet van het rapport.
- Permanente, zinvolle en begrijpbare feedback over het al dan niet bereikt hebben van de leerdoelen zet de leerlingen aan tot het leren uit hun fouten en tot het streven naar een verbeterde versie. Leerlingen worden daarbij in het begin intensief gecoacht, maar nemen er gaandeweg zelf meer verantwoordelijkheid voor op.

10. Freinetscholen zijn altijd in ontwikkeling; ze reflecteren en reageren als moderne scholen op actuele, bestendige ontwikkelingen in de maatschappij.

- Het bestuur en de directie van de school staan achter de uitgangspunten van het freinetonderwijs en faciliteren en stimuleren de school om haar freinetidentiteit te blijven ontwikkelen.
- De mentor/leraar staat achter de uitgangspunten van het freinetonderwijs. Zij kan deze uitgangspunten uitdragen en haar handelen vanuit deze uitgangspunten verantwoorden.
- De mentor/leraar geeft in haar beroepsopvatting en werkhouding inhoud aan de onderwijskundige identiteit van de school (freinetonderwijs).

11. Freinetscholen delen ervaringen en inzichten met elkaar en anderen.

- De school en het lerarenteam cultiveren een permanente overlegcultuur, met voldoende vast ingeplande overlegmomenten.
- De mentoren/leraren zorgen dat hun kennis en vaardigheden met betrekking tot de freinetpedagogie en -didactiek actueel zijn.
- De leraren en mentoren maken elkaar deelgenoot van de manier waarop ze met de freinettechnieken werken en geven elkaar feedback. Op school heerst een cultuur van 'open deuren', zodat leraren/mentoren bijvoorbeeld elkaars les kunnen bezoeken of bijwonen en van elkaar leren, zonder dat dit als storend ervaren wordt.
- De school participeert aan overleg met andere (freinet)scholen.
- De school neemt initiatieven om het freinetonderwijs verder te ontwikkelen.

Als aanvulling bij deze elf kenmerken benoemen we in wat volgt enkele aandachtspunten en 'kritische succesfactoren' voor *secundaire* freinetscholen. Het onderscheid tussen 'de inbreng van de school en het schoolbestuur' en 'de inbreng van leraren, lerarenteams en leerlingen' is enigszins kunstmatig, aangezien freinetonderwijs organiseren een collectieve (coöperatieve) onderneming is.

(2) De inbreng van de school en het schoolbestuur

- Freinetonderwijs streeft naar *levend leren* en *natuurlijk leren*, met een zo groot mogelijke inbreng van de leerlingen en de leergroepen (klassen). Een aantal organisatorische ingrepen op schoolniveau zijn wenselijk of zelfs noodzakelijk om dat te kunnen bereiken:¹
- **Coöperatieve organisatie.** Freinetscholen streven naar een coöperatieve organisatie in alle geledingen van de schoolwerking: de klas of leergroep, het leraren-/mentorenteam, de vestigingsplaats, de school en het schoolbestuur. De school neemt maatregelen om de inspraak van alle betrokkenen te verzekeren en om een coöperatieve werking in de schoolcultuur te verankeren. Het schoolbestuur is bij voorkeur participatief samengesteld en telt vertegenwoordigers van de ouders en het personeel (er zijn ook andere mogelijkheden om een coöperatieve werking op bestuursniveau te bereiken, zoals een actieve rol voor de schoolraad, het oudercomité of andere organen van inspraak en participatie). Ook de leerlingen hebben in de mate van het mogelijke inspraak bij beslissingen die hen aanbelangen.
- **Autonomie van de school/vestigingsplaats:** de school of vestigingsplaats die freinetonderwijs aanbiedt, heeft voldoende autonomie op het organisatorische vlak en op het gebied van personeelsbeleid om de hier genoemde kenmerken in de praktijk om te zetten en te waarborgen.
- **Kleinschaligheid:** de school of vestigingsplaats is bij voorkeur klein genoeg om op autonome wijze flexibel en coöperatief te kunnen werken en om de hier genoemde ingrepen/kenmerken in de dagelijkse schoolwerking toe te passen.² Grotere scholen kunnen met kleine autonome teams werken om dit te bereiken. Het dient dan wel om echt medebeslissingsrecht/zelfbestuur te gaan.
- **Kleine, multidisciplinaire teams:** de school streeft ernaar het aantal mentoren/leraren per leergroep of klas te beperken, door multidisciplinaire en complementaire teams van mentoren die samen alle competenties kunnen aanbieden, samen te stellen. Bijvoorbeeld kan per leergroep (klas) een 'groepsmentor' de dagelijkse kring, klasraad, onderzoek, correspondentie en enkele sleutelcompetenties begeleiden (waaronder bij voorkeur Nederlands en ICT). Voor de overige competenties wordt het team aangevuld met 'competentiementoren'. Het team van elke klas is gezamenlijk verantwoordelijk voor het

¹ LSG 2016 is in dit verband een uitstekende bron van informatie en inspiratie voor scholen, teams en mentoren/leraren.

² Kleine scholen of vestigingen kunnen onderling samenwerken met het oog op ervaringsuitwisseling, schaalvoordeel en efficiëntie.

bereiken van de leerdoelen. Scholen met meerdere kleine vestigingen of kleine scholen onderling kunnen samenwerken met het oog op het aanbieden van meer gespecialiseerde vaardigheden.

- **Flexibele weekroosters:** een flexibel weekrooster voor elke klas, dat (in functie van de klaswerking) geregeld herzien kan worden, is sterk aan te bevelen.

Een voorbeeld van een dergelijk weekrooster is te zien in figuur 3. In dit rooster is flexibele werktijd voorzien bij het begin en op het eind van de dag. De concrete inplanning van ‘vakspecifieke’ of competentiegerichte lesactiviteiten (bv. instructie) kan elke week verschillen in functie van de kringgesprekken, de actualiteit, de projecten waaraan op een bepaald ogenblik gewerkt wordt, enzovoort. In het weekrooster zijn de ochtend- en namiddagpauzes niet aangegeven.

	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
8.30 tot 9 uur	Inlooptijd				
9 tot 11 uur of 9 tot 12 uur	Kring Klasgroep- werking*	Kring Klasgroep- werking*	Kring Klasgroep- werking*	Atelier	Kring Klasgroep- werking*
11-16 uur of 13-16 uur	Cursus	Cursus		Atelier	Cursus
16 tot 16.30 uur	Uitlooptijd			Uitlooptijd	

Figuur 3 - Voorbeeld van een flexibel weekrooster in de tweede graad. ‘Klasgroepwerking’ omvat freinettechnieken en didactische activiteiten in de klasgroep (kring, klasraad, actuaronde, boekenronde, onderzoek, zelfstandig werk, leerwandeling, leesuur, enzovoort). Tijdens ‘cursus’ wordt er meer thematisch en met niveaugroepen gewerkt (bv. rond wiskundige transformaties; ecosystemen; kunst en architectuur in de middeleeuwen; week van de Francofonie; enzovoort). Het cursusaanbod kan elke week anders ingevuld worden.

- **Registratie van leervorderingen in plaats van een jaarplanning.** De school verwacht van leraren/mentoren dat ze de leervorderingen en de bereikte leerdoelen registreren. De school verwacht niet dat leraren op voorhand een gedetailleerde jaarplanning voorleggen en die vervolgens afwerken, aangezien dat de freinetwerking in de klas zou bemoeilijken. Integendeel: de school moedigt leraren/mentoren aan om de lesthema’s zoveel mogelijk op natuurlijke, levende wijze aan bod te laten komen en dus geen al te strakke lesplanning te hanteren. Ook het parallel inplannen van lesthema’s in verschillende klassen wordt eerder ontmoedigd dan aangemoedigd. Vanzelfsprekend waken de leraren/mentoren, het leraren-

/mentorenteam en de school er wel over dat alle verplichte leerdoelen bereikt worden.

De school streeft ernaar dat het eigenaarschap van het leren steeds meer bij de leerlingen komt te liggen. Dat kan bereikt worden door de leerlingen zelf hun leervorderingen te laten registreren (bijvoorbeeld met een leerdoelenboekje). De mentor/leraar/het team vervult daarbij vanzelfsprekend een belangrijke coachende, begeleidende en sturende rol. Zie ook het hoofdstuk evaluatie.

- **Opleiding, coaching en intervisie.** De school creëert een kader voor ervaringsuitwisseling, (interne of externe) opleiding en intervisie, met het oog op de permanente ontwikkeling van de freinetdidactiek en de bijscholing van het personeel.
- **Multileeftijdsgroepen.** De school werkt waar mogelijk met leeftijdsdoorbrekende klasgroepen.
- **Een rem op de registratiedwang en planlast.** De school beperkt de planlast voor leraren/mentoren tot het strikte minimum. Mogelijkheden om dat te bereiken zijn onder meer:
 - Een goed doordacht evaluatie-, registratie- en leerlingvolgsysteem;
 - Leraren/mentoren stimuleren om zelf te beslissen wat in het leerlingvolgsysteem, in meldingsfiches, rapporten of verslagen opgetekend wordt en de waarde/bewijskracht erkennen van mondelinge feedback of getuigenissen;
 - In samenspraak met het leraren-/mentorenteam beslissen wat er precies gemeten en geregistreerd dient te worden op het vlak van leervorderingen van de leerlingen, enerzijds, en hoe die registratie het best kan gebeuren, anderzijds. Aansluitend daarbij beslissen de school en het team, bij voorkeur in samenspraak, op welke manier en met welke frequentie de lesactiviteiten geregistreerd worden. Het uitgangspunt daarbij is eerder vertrouwen in het professionalisme van de leraar dan controle 'van bovenaf'. De registratie heeft hoofdzakelijk tot doel de leervorderingen van de leerlingen zichtbaar te maken (voor de leerlingen, de mentoren en het begeleidend team, de ouders, de directie, de onderwijsinspectie).

(3) De inbreng van mentoren/leraren, mentoren-/lerarenteams en leerlingen

- **Een levende overlegcultuur:** een geregeld overleg tussen mentoren/leraren is onontbeerlijk.
- **Gerichtheid op levend en natuurlijk leren:** Belangrijk is dat elke mentor/leraar bereid is zijn of haar pedagogisch-didactische aanpak te baseren op de principes van de freinetpedagogie en met name op de freinetinvarianten en de freinettechnieken. Voor specifieke manieren om dit per sleutelcompetentie ('vak') te bereiken, verwijzen we naar de vakliteratuur, met name de publicaties van 'De reeks', uitgegeven door de Vereniging voor Freinetpedagogie.¹

¹ Zie <http://www.freinet.nl/shop/?menu=freinetwinkel>.

- **Permanente bijscholing:** Mentoren/leraren in een freinetschool zijn bereid zichzelf en hun lesaanpak continu in vraag te stellen en bij te sturen. Enerzijds is het streven naar levend en natuurlijk leren nooit 'af'. Anderzijds evolueert het freinetonderwijs permanent als gevolg van maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. (Zie in dit verband ook kenmerk 11 in Deel 1 §7.)
- **Domeinverbindend (vakoverschrijdend) leren:** Het mentoren-/lerarenteam streeft naar een toenemende integratie van de zestien sleutelcompetenties in de klaspraktijk. Het is aan te bevelen dat alle mentoren voldoende op de hoogte zijn van de leerdoelen/eindtermen van alle sleutelcompetenties, zodat ze optimaal kunnen inspelen op situaties die zich in de klas voordoen, ook voor competenties die ze zelf niet begeleiden.
- **Iedereen taalleraar:** Alle leraren/mentoren hebben aandacht voor Nederlands (als onmisbare schakel in het leerproces) en voor de eindtermen Nederlands.
- **Taalbegeleiding voor anderstaligen:** De school doet extra inspanningen voor leerlingen met een andere thuistaal dan het Nederlands. Een grondige kennis van het Nederlands is immers een kritische succesfactor voor leerlingen in het secundair en het hoger onderwijs.
- **Levend leren in combinatie met aanbodgestuurd leren:** Levend leren vertrekt zoveel mogelijk van de inbreng van de leerlingen, die in elke groep doorgaans verschillend is. Een deel van de weekplanning moet dan ook gericht zijn op het mogelijk maken van levend leren. In de tweede graad neemt het aantal gespecialiseerde leerinhouden toe. Het betreft onderwerpen die vaak niet spontaan vanuit de klaswerking of de ervaringswereld van de leerlingen aan bod komen. De school zal dan ook (naast de klasgroepwerking) bepaalde leerinhouden via vormen van aanbodgestuurd leren aanreiken. Verschillende didactische werkvormen bieden zich daarvoor aan, zoals atelier, (begeleid) zelfstandig werk, opgelegd onderzoek, onderwijsleergesprekken, ...

Ook de keuze van een 'methode' of het gebruik op klasniveau van een (doorgaans door de leerlingen aangekocht) handboek of cursus kan een belemmering vormen voor levend leren en een optimale toepassing van de freinettechnieken. De school waakt erover dat het gebruik van een vaste 'methode' of een vast handboek beperkt wordt en niet gaat overheersen. Daarnaast ontmoedigt de school het gebruik van leerwerkboeken en invulblaadjes waarbij de hoofdpdracht van de leerlingen erin bestaat de 'juiste' uitdrukking op bepaalde plaatsen in te vullen en waarbij de ingevulde bladzijden vervolgens ingestudeerd dienen te worden.

- **Een rijke leeromgeving:** De school en de mentoren/leraren dragen zorg voor een rijke leeromgeving, een belangrijke voorwaarde voor 'diep leren' en levend leren: documentatiemateriaal, naslagwerken, meetinstrumenten, knutselmateriaal, een actualiteitshoek, werkkaarten voor zelfstandig werk of voor leerlingenopdrachten, enzovoort.

De leeromgeving is overigens niet beperkt tot het klaslokaal of het schoolgebouw. Integendeel: mentoren/leraren in een freinetschool zoeken zoveel mogelijk de wereld buiten

de school op ('school in de wereld', bv. leerwandeling, klasreis, veldonderzoek, straatinterviews, ...) of brengen aspecten van de werkelijkheid de school binnen ('wereld in de school').

- **Zorg voor het 'culturele klaspatrimonium':** Het klaspatrimonium bestaat uit alle creaties of producten die de leerlingen tijdens het schooljaar maken en delen met de coöperatieve leergroep. Het wordt geleidelijk opgebouwd en er kan nadien altijd naar teruggegrepen worden als referentie voor ander werk.
- **Leerlijnen uitwerken, met aanvullende oefening en instructie:** er worden werkdoelen uitgewerkt, met de daarbij horende gefaseerde leerlijnen. Zie in dit verband ook figuur 2 in Deel 1 §5, 'beschrijving van het leerproces'.
- **Differentiatie: verbreding, verdieping, bijsturen ('remediëring'):** Er dient een voldoende aanbod aan flexibele leertrajecten te zijn, met mogelijkheden tot verbreding, verdieping en bijsturing ('remediëring'). Dit gebeurt zowel in samenspraak met de individuele leerling (coaching, mentoring) als in coöperatief overleg met de klas. We beogen daarmee de blik van de leerlingen te verruimen en de leeromgeving te verrijken, richting te geven en ruimte te laten.
- **Een actieve inbreng van de leerlingen:** Niet alleen in de lespraktijk wordt van de leerlingen een actieve inbreng verwacht. Ook aangaande de schoolorganisatie en de aanpak van de lessen moet er voldoende ruimte zijn voor inspraak en initiatief vanwege de leerlingen (cf. devolutie en metadevolutie). Naast klasraad en schoolraad kunnen bijvoorbeeld ideeën-bussen of inspraak van de leerlingen bij de evaluatie van leraren/mentoren daartoe bijdragen.
- **Coaching en mentoring:** Door middel van coaching en mentoring ondersteunen, begeleiden en adviseren de mentoren de leerlingen bij het stellen en behalen van de leerdoelen. Dit verloopt in coöperatie tussen de betrokken leerling, de mentor en de klasgroep.

In dit eerste deel van het Keerpuntleerplan kwamen de principes van de freinetpedagogie aan bod en de toepassing daarvan in het secundair onderwijs. Het volgende deel bevat de te behalen doelstellingen (eindtermen) en een overzicht van de basisuitrusting die nodig is om de doelen te verwezenlijken.

Deel 2 - Doelstellingen en materiële vereisten

1. Toelichting bij de in het leerplan opgenomen doelstellingen

In dit leerplan van de tweede graad ASO worden drie reeksen doelstellingen opgenomen. De minimumdoelen van de basisvorming van de tweede graad doorstroomfinaliteit werden integraal overgenomen. Daarnaast worden de cesuurdoelen voor het structuuronderdeel Freinetpedagogie vermeld. Die cesuurdoelen zijn afgeleid van de geselecteerde specifieke eindtermen (SPET) voor deze studierichting. Die SPET werden nog gespecificeerd worden in de aanvraag tot erkenning van Freinetpedagogie in de 3de graad eindkwalificatie, dat Keerpunt heeft ingediendminimumdoelen in de loop van 2021-2022. In overleg met AHOVOKS en met de andere onderwijsverstrekkers worden die cesuurdoelen Freinetpedagogie opgenomen in een protocolakkoord tussen de Vlaamse Regering en de Onderwijsverstrekkers, waarin de cesuurdoelen voor de verschillende studierichtingen die in de matrix van erkende structuuronderdelen voor het SO zijn opgenomen, worden opgesomd.

Bij de aanvraag tot erkenning van freinetpedagogie in de tweede graad werd door Keerpunt niet de bovenstaande geijkte werkwijze gevolgd om cesuurdoelen te bepalen. De eindtermen van de tweede en de derde graad, inclusief de SPET voor de verschillende studierichtingen, waren nog niet gekend en dus ook nog niet goedgekeurd door het Vlaams Parlement. Keerpunt heeft dan cesuurdoelen geformuleerd die in het verlengde liggen van de goedgekeurde doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie uit de eerste graad. Hoewel het structuuronderdeel wel erkend is, geldt dat niet voor de in de aanvraag opgenomen cesuurdoelen. Daarvoor was het nodig om een werkwijze te volgen conform aan deze die door alle onderwijsverstrekkers was aanvaard voor alle studierichtingen uit de matrix: eerst SPET selecteren voor de derde graad, dan daarvan cesuurdoelen afleiden voor de 2de graad. Het eigene van de freinetpedagogie waarvan de principes het 'hoe, wat, waartoe en waarom' van het onderwijs sturen, kon in die cesuurdoelen minder tot uiting gebracht worden dan in het voorstel van doelen dat Keerpunt bij zijn aanvraag zelf had geformuleerd. Daarom wordt in dit leerplan een derde serie doelstellingen expliciet vermeld: de voorgestelde cesuurdoelen voor de tweede graad uit de erkenningsaanvraag worden hier opgenomen als keerpuntleerplandoelen.

2. De minimumdoelen basisvorming tweede graad ASO

Dit deel bevat de minimumdoelen van de basisvorming (tweede graad, doorstroomfinaliteit), zoals ze door het Vlaams Parlement in juli 2023 werden goedgekeurd.

De minimumdoelen zijn gegroepeerd in zestien sleutelcompetenties (zie p. 20 voor een overzicht).

Zoals door het decreet wordt opgelegd, nemen we in het leerplan de goedgekeurde minimumdoelen integraal en letterlijk over, gegroepeerd per sleutelcompetentie.

MINIMUMDOELEN TWEEDE GRAAD DOORSTROOMFINALITEIT

Sleutelcompetentie 1: Lichamelijke en geestelijke gezondheid	
01.01	De leerlingen passen technieken voor levensreddend handelen toe in een gesimuleerde leeromgeving. Memorie: Technieken voor levensreddend handelen zoals technieken van reanimatie (BLS) met een automatische externe defibrillator (AED), technieken in geval van verdrinking, verstikking, hart- en ademhalingsstilstand Herhaling van levensreddende technieken in beide graden is van belang om die technieken nadien systematisch in een noodsituatie te kunnen toepassen.
01.02	De leerlingen ontwikkelen gezondheidsvaardigheden in functie van hun fysiek en mentaal welzijn binnen verschillende thema's. Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: Gezondheidsvaardigheden inzake voeding, hygiëne, beweging. - Voeding zoals ultrabewerkt voedsel, gezonde snacks, duurzame voeding, evenwichtige voeding - Hygiëne zoals basisregels voor hygiëne - Beweging zoals beweegnormen, sedentair gedrag
01.03	De leerlingen voeren conform de beweegrichtlijnen in verschillende bewegingsomgevingen activiteiten uit in verschillende individuele, interactieve en ritmisch expressieve bewegingsdomeinen. Voetnoot: Rekening houdend met de context (zoals bewegingsomgevingen en bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt.
01.04	De leerlingen ontwikkelen kracht, lenigheid, uithouding, snelheid, coördinatie en evenwicht, rekening houdend met de evolutie van hun fysieke capaciteiten.
01.05	De leerlingen voeren motorische basisvaardigheden uit, rekening houdend met ergonomische principes en de evolutie van hun fysieke capaciteiten. Memorie: - Motorische basisvaardigheden zoals balanceren, wentelen, springen, rollen, klauteren, klimmen, ritmisch bewegen, lopen, vangen, werpen, terugslaan, vallen, mee- en tegengaan in beweging - Ergonomische principes zoals in het geval van heffen, tillen, staan, verplaatsen, rughygiëne
01.06	De leerlingen passen tactieken en principes toe met respect voor de afgesproken regels en rollen in sport en spel. Voetnoot: Rekening houdend met de context (zoals de bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: Rollen in sport en spel zoals de beoefenaar, de coach, de scheidsrechter
01.07	De leerlingen hanteren in verschillende rollen in sport en spel principes van verantwoord en veilig gedrag. Voetnoot: Rekening houdend met de context (zoals de bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt.
Sleutelcompetentie 2: Nederlands	
02.01	De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten. <u>Tekstkenmerken</u> Tekstkenmerken voor receptie: - Herkenbare structuur - Herkenbare samenhang - Standaardnederlands, soms andere taalvariëteiten - Frequente en minder frequente woorden - Figuurlijk taalgebruik - Vrij algemene inhoud - Gemiddelde tot vrij hoge informatiedichtheid - Langere, samengestelde zinnen - Grote variatie aan tekstsoorten met inbegrip van argumentatieve teksten Bijkomend voor schriftelijke receptie: - Teksten met een minder duidelijke lay-out Bijkomend voor mondelinge receptie:

	<ul style="list-style-type: none"> - Normaal spreektempo
	<p>Memorie</p> <p>De leerlingen gebruiken doelgericht strategieën om het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten te bepalen in functie van begrijpen van teksten.</p>
02.02	De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het lezen en luisteren.
02.03	De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen en beluisteren van teksten.
	<p>Tekstkenmerken voor receptie zie 02.01</p> <p>Memorie</p> <p>De leerlingen gebruiken doelgericht strategieën om relevante informatie te selecteren.</p>
02.04	De leerlingen nemen notities bij het lezen en beluisteren van teksten.
	<p>Tekstkenmerken voor receptie zie 02.01</p> <p>Minimumvereisten voor de geproduceerde tekst:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inhoud en vorm afgestemd op het doel en op de doelgroep
02.05	De leerlingen vatten doelgericht een geschreven tekst schriftelijk samen.
	<p>Tekstkenmerken voor schriftelijke receptie zie 02.01</p> <p>Minimumvereisten van de geproduceerde tekst:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herkenbare tekstopbouw - Herkenbare tekststructuur - Herkenbare tekstverbanden - Herformulering op het vlak van woordgebruik en zinsbouw - Taal afgestemd op het doel en de doelgroep
02.06	De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.
	<p>Minimumvereisten voor productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herkenbare tekstopbouw - Gepaste en herkenbare tekststructuur - Herkenbare tekstverbanden - Frequente en minder frequente woorden - Figuurlijk taalgebruik - Gepast register - Vrij algemene inhoud - Gemiddelde informatiedichtheid - Grote variatie aan tekstoorten <p>Bijkomend voor schriftelijke productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tekstopbouwende elementen - Gepaste lay-out - Standaardnederlands met aandacht voor spelling, interpunctie, woordkeuze, zinsbouw, helderheid, adequaatheid, correctheid en vlotheid <p>Bijkomend voor mondelinge productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste lichaamstaal - Standaardnederlands met aandacht voor uitspraak, intonatie, woordkeuze, zinsbouw, helderheid, adequaatheid, correctheid en vlotheid <p>Ondersteunende middelen:</p>

	- Met behulp van ondersteunende middelen
02.07	De leerlingen drukken zich creatief uit met taal.
	Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.
	Memorie: Zich creatief uitdrukken zoals het gebruiken van lay-out, rijm, ritme, humor en stijffiguren, het opbouwen van spanning, het spelen met tijd en ruimte, het toepassen van verteltechnieken, het spelen met beeld en taal, het mixen van talen.
02.08	De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.
	Tekstkenmerken voor receptie 02.01 Minimumvereisten voor productie 02.06
	Memorie: Mondelinge interactie veronderstelt dat leerlingen onvoorbereid of voorbereid aan een gesprek kunnen deelnemen.
02.09	De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen.
	Voetnoot: Dit minimumdoel wordt doelgericht ingezet in functie van alle andere minimumdoelen binnen sleutelcompetentie 2.
	Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.
	Memorie: Strategieën hebben betrekking op lees-, luister-, spreek- en schrijfvaardigheden. Strategieën zoals met lees-, luister- spreek- of schrijfdoel rekening houden; voorkennis activeren; inhoud voorspellen; vragen stellen; tussentijds samenvatten, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden en zinnen afleiden uit de context, via taalverwantschap of op basis van woorddelen; bepalen of het achterhalen van de betekenis van een onbekend woord belangrijk is; talige hulpmiddelen gebruiken; afkortingen, symbolen en telegramstijl gebruiken; met de ontvanger rekening houden zoals door het gepast inzetten van lichaamstaal; sleutelwoorden en kernzinnen aanduiden; met de doelen van de interactie rekening houden; inspelen op wat de ander zegt of schrijft; de ander laten uitspreken; op een gepaste manier het woord vragen of nemen; elementen van lichaamstaal en intonatie herkennen en zelf doelgericht inzetten; het register afstemmen op de gesprekspartner of correspondent; taalgebruik aan de ontvanger aanpassen.
02.10	De leerlingen zetten nieuw- en eerder verworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
	Tekstkenmerken voor receptie 02.01 Minimumvereisten voor productie 02.06
02.11	De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Klanken: intonatie - Woordvorming: tussenklank, verbuiging, vervoeging - Woordsoorten: <ul style="list-style-type: none"> o werkwoord: voltooid deelwoord, infinitief, hulpwerkwoord, zelfstandig werkwoord, koppelwerkwoord o voornaamwoorden: betrekkelijk, onbepaald, wederkerend - Herkomst van woorden: leenwoord - Betekenisrelaties: antoniem - Gevoelswaarde van woorden: eufemisme, dysfemisme - Vormen van humor: ironie - Zinsdelen: werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde, voorzetselvoorwerp, handelend voorwerp - Woordvolgorde: hoofdzin, bijzin, inversie - Zinssoorten: actieve en passieve zinnen, ondergeschikte en nevenschikte zinnen

	<ul style="list-style-type: none"> - Spelling met aandacht voor woorden met veranderlijk woordbeeld - Interpunctietekens: beletselteken, gedachtestreepje
02.12	De leerlingen passen inzicht in taalgebruik toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
	<p>Onderliggende (kennis)elementen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tekstopbouwende elementen: tussentitel, alinea - Tekststructuren: inleiding, midden, slot - Talige elementen om tekstverbanden uit te drukken - Communicatiemodel: effect, ruis - Verbale en non-verbale communicatie - Van formele tot informele registers - Beleefdheidsconventies - Argumentatieve teksten met inbegrip van: feit en mening, stelling, standpunt, argument, tegenargument, conclusie - Talige middelen om de mate van subjectiviteit of objectiviteit uit te drukken; modaliteit
02.13	De leerlingen geven overeenkomsten en verschillen aan in taaluitingen, taalvariëteiten en talen.
	<ul style="list-style-type: none"> - Cultuurgebonden aspecten van verbale en non-verbale communicatie - Standaardtaal, nationale, regionale, sociale en situationele taalvariëteiten in het Nederlands
02.14	De leerlingen verwoorden de eigen beleving en interpretatie van literaire teksten.
	<p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Eigen beleving en interpretatie zoals waarom sommige aspecten van de tekst aanspreken, waarom men zich identificeert met een bepaald personage, in welke zin men gelijkaardige ervaringen zelf al heeft meegemaakt, waarom de tekst een bepaalde emotionele reactie teweegbrengt, waarom de uitdruktingsvorm of stijl aanspreekt.</p>
02.15	De leerlingen analyseren hoe in literaire teksten betekenissen worden gecreëerd met narratieve, poëtische en theatrale structuren en technieken.
	<p>Onderliggende (kennis)elementen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Personages: held/protagonist, antiheld/antagonist - Tijd: flashforward, flashback - Elementen van spanningsopbouw - Vertelperspectief: ik-verteller, hij-verteller - Stijlfiguren: vergelijking, metafoor, woordspeling, herhaling, overdrijving - Ritme en alliteratie - Presentatie, vormgeving, opvoering <p>Tekstkenmerken</p> <ul style="list-style-type: none"> - Grote variatie aan genres
02.16	De leerlingen gaan in interactie over de relevantie van literaire teksten voor hun leefwereld, voor de samenleving waarin ze leven en voor de samenleving waarin de teksten ontstonden.
	<p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p>
Sleutelcompetentie 3: andere talen	
03.01	De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten.
	<p>Teksten in het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Tekststructuur met een beperkte mate van complexiteit - Vrij grote en herkenbare samenhang - Hoofdzakelijk frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen uit een beperkte waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein - Concrete tot vrij algemene inhoud - Niet al te hoge informatiedichtheid - Zinsbouw met een beperkte mate van complexiteit - Vrij korte en af en toe iets langere teksten - Ruime variatie aan tekstsoorten <p>Bijkomend voor schriftelijke receptie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vrij duidelijke lay-out <p>Bijkomend voor mondelinge receptie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Met een beperkte mate van achtergrondruis - Normaal spreektempo met weinig pauzes - Ondersteunende maar natuurlijke intonatie - Heldere uitspraak, duidelijke articulatie - Met lichte afwijking ten opzichte van de standaardtaal
	<p>Memorie</p> <p>Om het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten te bepalen veronderstellen we minimaal dat leerlingen de belangrijkste informatie uit de tekst begrijpen.</p>
03.02	<p>De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen en beluisteren van teksten. Teksten in het Engels en in het Frans</p>
	<p>Tekstkenmerken voor receptie 3.01</p>
	<p>Memorie</p> <p>Om relevante informatie te selecteren veronderstellen we minimaal dat leerlingen de belangrijkste informatie uit de tekst begrijpen.</p>
03.03	<p>De leerlingen spreken en schrijven doelgericht. In het Engels en in het Frans</p>
	<p>Minimumvereisten voor productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste en herkenbare tekststructuur - Duidelijk herkenbare tekstverbanden - Beheersing van frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen om zich uit te drukken over een beperkte waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein al kunnen lexicale beperkingen leiden tot herhaling, tot omhaal van woorden en tot moeite met formulering - Concrete tot vrij algemene inhoud - Over het algemeen redelijk goede grammaticale beheersing, maar met merkbare invloed vanuit de moedertaal; fouten komen voor, maar begrip van boodschap door ontvanger komt meestal niet in het gedrang - Enkelvoudige zinnen en af en toe zinnen met beperkte mate van complexiteit - Gepast register - Vrij beperkte lengte - Ruime variatie aan tekstsoorten

	<p>Bijkomend voor schriftelijke productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Duidelijk herkenbare tekstopbouw en gebruik van tekstopbouwende elementen: titel, alinea - Gepaste lay-out - Heldere doorlopende tekst die over het algemeen te begrijpen is; spelling, leestekengebruik en lay-out staan tekstbegrip niet in de weg <p>Bijkomend voor mondelinge productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste lichaamstaal - Uitspraak is over het algemeen duidelijk te verstaan en begrip van de boodschap komt meestal niet in het gedrang ondanks mogelijke uitspraakfouten - Kan zich betrekkelijk vlot uitdrukken ondanks regelmatige pauzes of herstelacties <p>Ondersteunende middelen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Met behulp van ondersteunende middelen
03.04	<p>De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie. In het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie 03.01 Minimumvereisten voor productie 03.03</p> <p>Bijkomend voor mondelinge en schriftelijke interactie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste beleefdheidsconventies bij taalhandelingen <p>Bijkomend voor mondelinge interactie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kan onvoorbereid deelnemen aan een gesprek, maar zal soms moeten vragen om herhaling van bepaalde woorden en zinnen - Kan een eenvoudig gesprek beginnen, gaande houden en beëindigen - Kan gedeeltelijk herhalen wat iemand anders heeft gezegd om begrip te bevestigen <p>Memorie: Mondelinge interactie veronderstelt dat leerlingen onvoorbereid of voorbereid aan een gesprek kunnen deelnemen.</p>
03.05	<p>De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen. In het Engels en in het Frans</p> <p>Voetnoot: Dit minimumdoel wordt doelgericht ingezet in functie van alle andere minimumdoelen binnen sleutelcompetentie 3. Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Strategieën hebben betrekking op lees-, luister-, spreek- en schrijfvaardigheden. Strategieën zoals met lees-, luister-, spreek- of schrijfdoel rekening houden; voorkennis activeren; inhoud voorspellen; vragen stellen; de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden en zinnen afleiden uit de context, via taalverwantschap of op basis van woorddelen; bepalen of het achterhalen van de betekenis van een onbekend woord belangrijk is; talige hulpmiddelen gebruiken; met ontvanger rekening houden zoals door het gepast inzetten van lichaamstaal; eigen tekst nakijken; ondersteunende middelen gebruiken; met doel interactie rekening houden; inspelen op wat de ander zegt of schrijft; om hulp/opheldering vragen zoals trager spreken, herhalen, herformuleren en zelf hulp/opheldering bieden; elementen van lichaamstaal en intonatie herkennen en zelf doelgericht inzetten; taalgebruik aan de ontvanger aanpassen.</p>
03.06	<p>De leerlingen zetten nieuw- en eerder verworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen. In het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie 03.01 Minimumvereisten voor productie 03.03</p>
03.07	<p>De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.</p> <p>Onderstaande elementen gelden voor het Frans én het Engels, tenzij gespecificeerd dat ze enkel voor het Frans of het Engels gelden door de aanduiding van respectievelijk [F] of [E].</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Voornaamwoorden: met nadruk [F], onbepaald, betrekkelijk, en [F], y [F] - Hoofd- en rangtelwoorden - Werkwoorden: onderscheid tussen tijden en wijzen [F]; ind. futur simple [F]; conditionnel présent [F], present perfect simple [E], past continuous [E], going to future [E]; onregelmatige werkwoorden, onpersoonlijke werkwoorden; do om iets te benadrukken [E] - Frequente modal verbs [E] - Frequente voorzetselgroepen - Genitiefvormen [E] - Frequente onderschikkende voegwoorden - Frequente bijwoorden op -ment [F], -ly [E] - Betrekkelijke bijzinnen met qui, que, dont, où [F]; met that, who, whose, which, when, where, why [E] - The conditional (realis) [E] - Uitspraak : <ul style="list-style-type: none"> o Specifieke grafieën en klanken o Liaison, enchaînement [F] o Letters van het alfabet o Zinsklemtone - Spelling van in te zetten woorden
03.08	<p>De leerlingen illustreren bij het lezen en beluisteren van teksten kenmerkende aspecten van maatschappijen en culturen waarin de doeltaal wordt gesproken.</p> <p>Teksten in het Engels en in het Frans</p>
03.09	<p>De leerlingen verwoorden de eigen beleving en interpretatie van literaire teksten in de doeltaal.</p> <p>Teksten in het Engels en in het Frans</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Eigen beleving en interpretatie zoals waarom sommige aspecten van de tekst aanspreken, waarom men zich identificeert met een bepaald personage, in welke zin men gelijkaardige ervaringen zelf al heeft meegemaakt, waarom de tekst een bepaalde emotionele reactie teweegbrengt, waarom de uitdrukkingsvorm of stijl aanspreekt.</p>
<p>Sleutelcompetentie 4: digitale competenties</p>	
04.01	<p>De leerlingen gebruiken courante functionaliteiten van vergelijkbare toepassingen om digitaal te communiceren.</p> <p>Memorie: Digitaal communiceren zoals</p> <ul style="list-style-type: none"> - in interactie gaan met mensen, systemen, diensten; - synchroon (online meeting, chat), asynchroon (berichtensysteem, sociale media, sms, e-mail, blog, fora, websites).
04.02	<p>De leerlingen gebruiken courante functionaliteiten van vergelijkbare toepassingen om digitale inhoud te creëren.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Digitale inhoud creëren zoals in tekst-, cijfer-, geluid-, grafische, audiovisuele bestanden.</p>
04.03	<p>De leerlingen gebruiken courante functionaliteiten van vergelijkbare toepassingen om digitale inhoud te beheren.</p> <p>Memorie: Digitale inhoud beheren zoals</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - met behulp van informatiedragers zoals interne en externe opslag; - met behulp van ordeningstechnieken zoals mappenstructuur, ordening op thema.
04.04	<p>De leerlingen respecteren ethische, sociale en legale regels in hun omgang met digitale technologie.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Ethische, sociale en legale regels zoals</p> <ul style="list-style-type: none"> - principes van privacy zoals het zich beveiligen, anoniem zijn op het WWW; - principes van auteursrecht zoals creative commons; - principes van portretrecht; - netiquette.
04.05	<p>De leerlingen analyseren de impact van digitale systemen op de maatschappij vanuit principes van computationeel denken.</p> <p>Memorie: De impact van digitale systemen op de maatschappij vanuit principes van computationeel denken zoals algoritmes die digitale platformen gebruiken bij</p> <ul style="list-style-type: none"> - het selecteren en presenteren van informatie aan gebruikers; - het verzamelen van persoonlijke informatie van gebruikers en die (mis)(ge)bruiken voor eigen doeleinden; - het beïnvloeden van de keuzes van gebruikers (vb. gepersonaliseerd aanbod, gepersonaliseerde reclame); - het beïnvloeden van de blik op de wereld/opinie van gebruikers ; - het nemen van beslissingen over gebruikers (vb. over kredietaanvragen, sollicitaties, verzekeringen); - het creëren van taalinteractie met behulp van artificiële intelligentie (chatbot); - het creëren van kunst (beelden, muziek, poëzie, andere kunstvormen) met behulp van artificiële intelligentie. - medische beeldvorming om op basis van een eerste scan eventuele afwijkingen te melden aan artsen
 Sleutelcompetentie 5: sociaal-relatieve competenties 	
05.01	<p>De leerlingen gaan respectvol en constructief met anderen in interactie rekening houdend met elkaars grenzen.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Respectvol en constructief met anderen in interactie gaan zoals</p> <ul style="list-style-type: none"> - rekening houden met de opvattingen, de fysieke en mentale grenzen en de emoties van anderen; - grenzen bewaken; - reageren tegen pest- en uitsluitingsgedrag; - samenwerken en actief bijdragen aan de uitwerking van een gezamenlijk resultaat; - omgaan met emoties; - respect tonen voor relationele en seksuele integriteit; - sociaal vaardig interageren in informele en formele relaties.
 Sleutelcompetentie 6: wiskunde – natuurwetenschappen – technologie – STEM 	

06.01	De leerlingen leggen de invoering van de reële getallen uit als de vervollediging van de reële getallen.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Getallen met eindige of oneindige doorlopende decimale vorm, met of zonder repeterend deel.
06.02	De leerlingen ordenen reële getallen.
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.03	De leerlingen rekenen met reële getallen.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Optelling, aftrekking, vermenigvuldiging, deling, machtsverheffing met gehele exponenten, vierkantsworteltrekking met rekenregels en eigenschappen met symbolen - Schatting grootteorde, afronding
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.04	De leerlingen bepalen de onderlinge ligging van twee rechten, twee vlakken en een rechte en een vlak in ruimtelijke situaties.
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.05	De leerlingen bepalen het effect van schaalverandering op vorm, lengte, oppervlakte en inhoud of volume.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Gelijkvormigheidsfactor
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.06	De leerlingen passen de stelling van Pythagoras toe om meetkundige problemen op te lossen in het vlak en in de ruimte.
	Memorie: 'In de ruimte': bv. een ruimtediagonaal in een kubus of balk waarbij leerlingen het geschikte vlak tweemaal moeten kiezen.
06.07	De leerlingen gebruiken de goniometrische getallen sinus, cosinus en tangens in rechthoekige driehoeken om meetkundige problemen op te lossen.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Grondformule van de goniometrie
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.08	De leerlingen passen gelijkvormigheidskenmerken van driehoeken toe om meetkundige problemen op te lossen.
06.09	De leerlingen tekenen in het vlak de som van vectoren en de vermenigvuldiging van een vector met een getal.
06.10	De leerlingen lossen eerstegraadsvergelijkingen en -ongelijkheden in één onbekende algebraïsch en grafisch op.
	Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.

06.11	De leerlingen drukken bij een formule één variabele uit in functie van een andere.
06.12	De leerlingen leggen uit wat een functie is en leggen het verband tussen verschillende representaties van een functie: verwoording, tabel, grafiek en voorschrift. Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.13	De leerlingen bepalen het voorschrift, de grafiek, de tabel en de verwoording van een eerstegraadsfunctie als één van de andere representaties gegeven is. Onderliggende (kennis)elementen - Richtingscoëfficiënt - Snijpunt met de y-as Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.14	De leerlingen analyseren kenmerken van eerstegraadsfuncties: domein, bereik, nulwaarden, tekenverloop en stijgen/dalen. Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.15	De leerlingen analyseren kenmerken van tweedegraadsfuncties van de vorm $f(x)=ax^2$: domein, bereik, nulwaarden, tekenverloop, stijgen/dalen, extremum, toenemende/afnemende stijging/daling en symmetrie ten opzichte van een verticale rechte. Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.16	De leerlingen lossen stelsels van twee eerstegraadsvergelijkingen in twee onbekenden algebraïsch en grafisch op. Memorie Het is aangewezen om zowel met als zonder context te werken. Werken met contexten kan leerlingen immers motiveren. Wiskunde leren met en zonder contexten is belangrijk om kennis en vaardigheden te transfereren naar gelijkaardige en naar nieuwe situaties.
06.17	De leerlingen lossen telproblemen op met behulp van boomdiagrammen en venndiagrammen. Onderliggende (kennis)elementen - Somregel, productregel, complementregel
6.18	De leerlingen analyseren statistische gegevens aan de hand van voorstellingswijzen en centrum- en spreidingsmaten. Onderliggende (kennis)elementen - Voorstellingswijzen: absolute en relatieve frequentietabel, staafdiagram, cirkeldiagram, lijndiagram, histogram en boxplot - Centrum- en spreidingsmaten: rekenkundig gemiddelde, mediaan, modus, variatiebreedte, interkwartielafstand en standaardafwijking - Misleidingen
06.19	De leerlingen bepalen de waarheidswaarde van logische uitspraken met behulp van waarheidstabellen. Onderliggende (kennis)elementen - Tautologie, contradictie
06.20	De leerlingen beargmenteren wiskundige redeneringen en maken daarbij ook gebruik van eigenschappen of van een tegenvoorbeeld. Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad.

06.21	De leerlingen beschrijven fenomenen uit de realiteit aan de hand van wiskundige concepten uit de tweede graad.
06.22	De leerlingen lossen vraagstukken en problemen op door te mathematiseren en demathematiseren en door gebruik te maken van heuristieken. Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad.
06.23	De leerlingen gebruiken ICT om berekeningen uit te voeren en grafische voorstellingen te maken. Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad.
06.24	De leerlingen leggen uit hoe plantaardige en dierlijke organismen prikkels ontvangen. Memorie: Prikkels zoals inwendige prikkels, uitwendige prikkels. Prikkels ontvangen zoals prikkelwaarneming door receptoren, reacties op prikkels.
06.25	De leerlingen leggen uit hoe bij plantaardige en dierlijke organismen een prikkel verwerkt wordt. Onderliggende (kennis)elementen - Zenuwstelsel - Hormonen
06.26	De leerlingen lichten het onderscheid toe tussen reacties op een prikkel bij plantaardige en dierlijke organismen. Memorie: Reacties op een prikkel bij dierlijke organismen zoals beweging, kliersecretie. Reacties op een prikkel bij plantaardige organismen zoals nastie, tropie.
06.27	De leerlingen leggen uit dat plantaardige en dierlijke organismen zich kunnen handhaven dankzij homeostase.
06.28	De leerlingen leggen de hormonale regeling van het voortplantingssysteem bij de mens uit. Memorie: Hormonale regeling zoals vrouwelijke geslachtshormonen, mannelijke geslachtshormonen. Voortplantingssysteem bij de mens zoals de menstruatiecyclus, zaadcel, zygote, embryo, foetus.
06.29	De leerlingen leggen het verband tussen eigenschappen van virussen, bacteriën en schimmels en hun positieve en negatieve rol in de natuur. Onderliggende (kennis)elementen - Microbioom
06.30	De leerlingen illustreren interacties tussen organismen van dezelfde soort en van verschillende soorten. Memorie: Interacties tussen organismen zoals commensalisme, mutualisme, parasitisme, antibiose.
06.31	De leerlingen leggen het verband tussen materie- en energiestromen in een ecosysteem. Memorie: Materie- en energiestromen zoals fotosynthese, ademhaling, watercyclus, C-cyclus, N-cyclus.
06.32	De leerlingen onderzoeken zuivere stoffen en soorten mengsels in het dagelijkse leven aan de hand van eigenschappen en scheidingstechnieken. Onderliggende (kennis)elementen - Stofeigenschappen: massadichtheid, kookpunt, smeltpunt, deeltjesgrootte, oplosgedrag van stoffen
06.33	De leerlingen gebruiken een atoommodel om de structuur van atomen en ionen te beschrijven.
06.34	De leerlingen leggen het verband tussen de plaats en de eigenschappen van atomen in het PSE.
06.35	De leerlingen interpreteren de naam en symbolische schrijfwijze van enkelvoudige en samengestelde stoffen.
06.36	De leerlingen leggen het verband tussen de chemische binding en de eigenschappen van een stof. Onderliggende (kennis)elementen - Oxiden, basen, zuren, zouten en alkanen
06.37	De leerlingen balanceren gegeven eenvoudige chemische reacties en interpreteren ze in termen van materie- en energie-uitwisseling.
06.38	De leerlingen brengen pH in verband met het zuur, basisch of neutraal karakter van een waterige oplossing en lichten de functie van een zuur-base indicator toe.
06.39	De leerlingen interpreteren massaconcentratie en molaire concentratie.

06.40	De leerlingen lossen fysische problemen met en zonder formularium op.
	Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad.
06.41	De leerlingen interpreteren rechtlijnige bewegingen grafisch en eenparig rechtlijnige bewegingen kwantitatief.
06.42	De leerlingen stellen krachten vectorieel voor en leggen het verband tussen de verandering van bewegingstoestand van een lichaam en de resulterende kracht.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Zwaartekracht, gewicht, normaalkracht, veerkracht - Dynamische effecten van een resulterende kracht: versnellen, vertragen, van richting veranderen - Verschil massa en gewicht
06.43	De leerlingen verklaren fenomenen of toepassingen uit het dagelijkse leven aan de hand van het concept druk bij vaste stoffen, gassen en vloeistoffen.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Druk als grootte van de kracht per oppervlakte - Invloedsfactoren op de totale druk in een vloeistof
06.44	De leerlingen stellen de energiebalans van energieomzettingen op aan de hand van de wet van behoud van energie.
06.45	De leerlingen stellen kwantitatief de energiebalans op van energieomzettingen tussen kinetische, gravitationele of elastische energie in eenvoudige situaties.
06.46	De leerlingen voeren berekeningen uit in verband met vermogen en rendement bij energieomzettingen in systemen.
06.47	De leerlingen verklaren het energietransport bij faseovergangen en bij temperatuurveranderingen van stoffen aan de hand van het deeltjesmodel.
	Onderliggende (kennis)elementen <ul style="list-style-type: none"> - Absolute temperatuur
06.48	De leerlingen analyseren verbanden tussen stroomsterkte, spanning en weerstand in een gelijkstroomkring.
06.49	De leerlingen gebruiken de grootheid vermogen en het Joule-effect om fenomenen in elektrische systemen te verklaren.
06.50	De leerlingen werken op een veilige en duurzame manier met materialen, stoffen, organismen en technische systemen.
06.51	De leerlingen voeren onderzoek aan de hand van een wetenschappelijke methode om kennis te ontwikkelen en om vragen te beantwoorden.
	Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad.
06.52	De leerlingen ontwerpen een oplossing voor een probleem door wetenschappen, technologie of wiskunde geïntegreerd aan te wenden.
	Voetnoot: Rekening houdend met concepten van de tweede graad en de context waarin dit minimumdoel aan bod komt.
	Memorie: STEM betekent per definitie dat je geïntegreerd denkt. De mate van integratie is afhankelijk van het probleem. Ook niet-STEM-disciplines kunnen aan bod komen.
06.53	De leerlingen analyseren de wisselwerking tussen wetenschappen, technologie, wiskunde en de maatschappij aan de hand van maatschappelijke uitdagingen.
	Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin dit minimumdoel aan bod komt.
Sleutelcompetentie 7: burgerschap	
07.01	De leerlingen lichten de betekenis, de principes en de werking van de democratische rechtsstaat en hun verantwoordelijkheid daarin toe.
	Memorie: De democratische rechtsstaat op een bestuursniveau zoals gemeente, provincie, gemeenschap, gewest, federaal, Europese Unie.
07.02	De leerlingen reflecteren over het relationele, gelaagde en dynamische karakter van identiteit.
	Voetnoot:

	<p>Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Het relationele en dynamische karakter van identiteit zoals gerelateerd aan sociale cohesie, verbondenheid, solidariteit, discriminatie, wij-zij-denken, mensbeeld en wereldbeeld. Het gelaagde karakter van identiteit zoals gerelateerd aan</p> <ul style="list-style-type: none"> - biologische aspecten, persoonlijkheidstrekken, familiale achtergrond; - regionale, nationale of supranationale groepen, zoals de Vlaamse, de Belgische, de Europese en de niet-Europese; - subculturen, gender-gerelateerde groepen, socio-economische groepen, levensbeschouwelijke groepen.
07.03	<p>De leerlingen lichten toe hoe verschillende vormen van diversiteit verrijkend en uitdagend zijn voor het samenleven.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Diversiteit zoals gerelateerd aan fysieke, mentale, cognitieve, socio-economische, culturele, levensbeschouwelijke aspecten. Verrijkend zoals culturele verrijking, uitwisseling van ideeën, economische uitwisseling. Uitdagend zoals meningsverschillen, verschillende belangen, verschillende referentiekaders van waaruit men denkt en handelt, risico van groepsdenken en uitsluiting. Het samenleven zoals het samenleven van sociale groepen in vormen als multiculturalisme, monoculturalisme, integratie, assimilatie, inclusie, exclusie.</p>
07.04	<p>De leerlingen gaan geïnformeerd, beargumenteerd en constructief in dialoog over maatschappelijke thema's.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Geïnformeerd, beargumenteerd en constructief in dialoog gaan zoals door het toepassen van strategieën als actief luisteren, creatief denken, zich inleven, respectvol en duidelijk uitkomen voor zijn mening, een eigen mening onderbouwen, drogredenen herkennen en onderscheiden.</p>
Sleutelcompetentie 8: historisch bewustzijn	
08.01	<p>De leerlingen bouwen een historisch referentiekader op met structuurbegrippen, scharnierpunten en kenmerken eigen aan de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd.</p> <p>Memorie: Structuurbegrippen hebben betrekking op tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tijd zoals millennium, eeuw, jaar, tijdrekening, chronologie, periode, continuïteit, verandering, breuk, evolutie, revolutie, duur, gelijkijdigheid, ongelijkijdigheid; - Ruimte zoals lokaal, regionaal, (West-)Europees, westers en niet-westers, mondiaal, centrum-periferie, open-gesloten ruimte, stedelijk en ruraal, continentaal en maritiem; - Maatschappelijke domeinen zoals politiek, sociaal, cultureel, economisch.
08.02	<p>De leerlingen lichten verbanden toe tussen de maatschappelijke domeinen voor westerse en niet-westerse samenlevingen uit de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd.</p>
08.03	<p>De leerlingen lichten kenmerken toe van interculturele contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen uit de middeleeuwen en uit de vroegmoderne tijd.</p>
08.04	<p>De leerlingen vergelijken kenmerken van bestudeerde samenlevingen in eenzelfde periode en tussen periodes.</p> <p>Memorie: Kenmerken voor het maatschappelijk domein kunnen betrekking hebben op politieke kenmerken, sociale kenmerken, economische kenmerken en culturele kenmerken.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Politiek zoals kenmerken zoals staats(her)vorming en veranderende territoriale invulling; imperialisme; (neo)kolonialisme; dekolonisatie; politieke ideologieën; breuklijnen; natie; bestuurlijke organisatie en staatsvorm (zoals totalitaire staat, rechtsstaat, dictatuur, democratie); mensenrechten; supranationale en intergouvernementele organisaties; - Sociaal zoals kenmerken zoals gelaagde samenleving; nomadische, agrarische, industriële en postindustriële samenleving; sociale bewegingen; verzorgingsstaat; welvaartsstaat; (on)gelijkheid; (on)vrijheid; oorlog, geweld en vrede; genocide; minderheden; wij-zij-denken; burgerrechten; onderdrukking en emancipatie; gezinsorganisatie; demografische processen;

	<p>migratie; interactie met natuur;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Cultureel zoals kenmerken zoals tradities en gewoonten; mens- en wereldbeelden; kunst- en cultuuruitingen; culturele en artistieke stromingen; filosofie; levensbeschouwing en levensbeschouwelijke organisatie; secularisatie; moderniteit; multiculturele samenleving; etnocentrisme; diversiteit; fundamentalisme; wetenschappen en technologie; onderwijs; informatie- en communicatie(r)evolutie; propaganda; voedingspatronen; vrijetijdsbeleving; - Economisch zoals kenmerken zoals economische systemen en theorieën; economische sectoren; industrialisering; kapitalisme; mondialisering; arbeidsorganisatie; productiemethoden; grondstoffen en materialen; energiebronnen; consumptiemaatschappij; vraag en aanbod; concurrentie; transport(r)evolutie; innovatie.
08.05	De leerlingen vergelijken de courante westerse periodisering met andere periodisering in tijd en ruimte.
	<p>Memorie: De zeven periodes van het courante westerse historische referentiekader: de prehistorie, het oude nabije oosten, de klassieke oudheid, de middeleeuwen, de vroegmoderne tijd, de moderne tijd, de hedendaagse tijd</p>
08.06	De leerlingen analyseren kritisch historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes in functie van een historische vraag.
08.07	De leerlingen vergelijken historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes in functie van een historische vraag.
08.08	De leerlingen beantwoorden een historische vraag aan de hand van historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes en historische redeneerwijzen.
	<p>Memorie</p> <p>Historische redeneerwijzen zoals causaal redeneren, meerdere perspectieven hanteren, zich inleven in de context van het verleden, continuïteit en verandering analyseren, bewijs gebruiken, actualiseren en historiseren, tussen historische feiten verbanden leggen, historisch contextualiseren, over bronnen reflecteren, de menselijke en structurele (f)actoren (agency) benoemen, veralgemening en stereotypering onderzoeken.</p>
08.09	De leerlingen analyseren de invloed van de eigen standplaatsgebondenheid en die van anderen op historische beeldvorming met betrekking tot de bestudeerde periodes.
08.10	De leerlingen lichten betekenissen toe die men geeft aan historische fenomenen uit de bestudeerde periodes.
	<p>Onderliggende (kennis)elementen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Persoonlijke betekenisgeving - Collectieve herinneringen
Sleutelcompetentie 9: ruimtelijk bewustzijn	
09.01	De leerlingen analyseren demografische processen op basis van demografische indicatoren en beïnvloedende factoren
	<p>Memorie: Demografische processen zoals bevolkingsgroei, emigratie, immigratie, vergrijzing, demografische transitie. Demografische indicatoren zoals geboortecijfer, sterftcijfer, natuurlijke aangroei, leeftijdsstructuur, migratiesaldo, bevolkingsdichtheid, ontwikkelingsgraad. Beïnvloedende factoren zoals motivatie voor migratie (politieke systemen, oorlogssituatie), geboortebelief, fysische factoren (klimaat, reliëf, bodemkwaliteit), sociaal-economische factoren (welzijn, welvaart, armoede).</p>
09.02	De leerlingen illustreren de interactie tussen productie en consumptie op mondiale schaal.
09.03	De leerlingen analyseren factoren die productie en consumptie beïnvloeden aan de hand van voorbeelden uit landbouw, industrie, ontginning van grondstoffen, energieproductie of diensten.
09.04	De leerlingen illustreren de impact van mondialisering op demografische processen en op de ruimtelijke interactie tussen productie en consumptie.
09.05	De leerlingen analyseren ruimtelijke gevolgen van demografische processen, productie en consumptie.
	<p>Memorie: Ruimtelijke gevolgen zoals veranderingen in structuren en patronen in de bebouwde ruimte, veranderingen in structuren en patronen in de open ruimte.</p>
09.06	De leerlingen analyseren oorzaken en gevolgen van het versterkt broeikas-effect.
	<p>Memorie:</p>

	Oorzaken van het versterkt broeikaseffect zoals evolutie van de belangrijkste broeikasgassen in de atmosfeer en de herkomst ervan. Gevolgen van het versterkt broeikaseffect zoals stijging van het zeepeil, verschuiven van klimaten en verspreidingsgebieden van planten en dieren, spreiding van tropische ziektes, extreme weerfenomenen.
09.07	De leerlingen zetten terreintechnieken en geografische hulpbronnen met inbegrip van GIS-viewers functioneel in. Memorie: Terreintechnieken zoals bodem-, geluids- of wateronderzoek, verkeersonderzoek, enquête, observatie, terreinkartering. Geografische hulpbronnen zoals kaart, atlas, satellietbeeld, luchtfoto, statistisch bronnenmateriaal, leeftijdshistogram, klimatogram.
09.08	De leerlingen situeren absoluut en relatief personen, plaatsen, patronen en processen uit de tweede graad op relevante ruimtelijke schaalniveaus Voetnoot Rekening houdend met personen, plaatsen, patronen en processen die in de tweede graad aan bod komen.
09.09	De leerlingen illustreren de invloed van de persoonlijke en maatschappelijke context van mensen op ruimtelijke beeldvorming. Voetnoot: Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: Invloeden zoals <ul style="list-style-type: none"> - factoren die de beleving en betekenis van een plaats beïnvloeden (persoonlijke, sociale, maatschappelijke, politieke en culturele context); - de reële, ervaren en mentale afstand en tijd; - de mentale kaart; - de cartografische voorstelling op ruimtelijke beeldvorming.
Sleutelcompetentie 13: leercompetenties	
13.01	De leerlingen reflecteren cyclisch en vakspecifiek over het eigen leerproces en sturen het op basis daarvan doelgericht bij.
13.02	De leerlingen zetten (meta)cognitieve leer- en regulatiestrategieën in om zich leerinhouden eigen te maken. Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: (Meta)cognitieve leerstrategieën zoals structureren, zich vragen stellen bij de leerinhoud, memoriseren, herhalen, selecteren, relateren, toepassen, inoefenen. (Meta)cognitieve regulatiestrategieën zoals plannen monitoren, evalueren, bijsturen.
13.03	De leerlingen gebruiken school- en vaktaal. Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: Vaktaal zoals domeinspecifieke terminologie, symbolen.
13.04	De leerlingen zoeken doelgericht informatie in diverse bronnen en verwerken die op een kritische en systematische manier. Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie: Bronnen zoals personen, digitale en niet-digitale tijdschriften, encyclopedieën, boeken, audiovisueel materiaal.
Sleutelcompetentie 15: ondernemingszin	
15.01	De leerlingen doorlopen bewust hun studie- of beroepskeuzeproces. Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt. Memorie:

Met opmerkingen [A1]: In het origineel document van Talitha verspringen de doelen ineens van 13 naar 15. Dit lijkt ook te kloppen met de website van de overheid (een aantal sleutelcompetenties zoals juridisch, ... hebben geen eigen minimumdoelen gekregen maar zitten verweven in andere).

	Doorlopen van een studie- of beroepskeuzeproces zoals met behulp van de keuzetaken oriënteren, zelfconceptverheldering, exploreren in de breedte, exploreren in de diepte, studiekeuzenabijheid, binding.
15.02	<p>De leerlingen genereren creatieve ideeën om een probleem op te lossen en bespreken de uitvoerbaarheid ervan aan de hand van criteria.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Ideeën genereren zoals door middel van ideegeneratietechnieken (bv. door middel van een brainstorm, mindmap) en ideeselectietechnieken (bv. van divergent naar convergent denken). Aangereikte of zelf bepaalde criteria zoals tijd, middelen, technische haalbaarheid, ethische principes, duurzaamheidsprincipes, meerwaarde.</p>
Sleutelcompetentie 16: cultureel bewustzijn	
16.01	<p>De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin ze voorkomen.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Kunst- en cultuuruitingen zoals dans, film, game, graffiti, kledij, landschap, lied. Context zoals tijd, ruimte, maatschappelijke context.</p>
16.02	<p>De leerlingen reflecteren over eigen beleving bij uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p>
16.03	<p>De leerlingen lichten toe hoe een kunstwerk vanuit vorm en inhoud betekenis geeft.</p> <p>Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.</p> <p>Memorie: Inhoud zoals</p> <ul style="list-style-type: none"> - onderwerp zoals geboorte, dood, liefde, geschiedenis, het leven, het alledaagse, rituelen; - bedoeling zoals decoreren, entertainen, praktisch gebruik, informeren, confirmeren, revolteren. <p>Vorm zoals bouwstenen, technieken, materialen afhankelijk van het gekozen kunstwerk en de gekozen expressievorm zoals beeld, muziek, drama, dans of audiovisuele media, apart of gecombineerd. In het geval van:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beeld <ul style="list-style-type: none"> - Bouwstenen zoals compositie, kleur, licht, lijn, ruimte, textuur, vorm - Technieken zoals boetseren, fotograferen, maquettes maken, met textiel werken, schilderen - Materialen zoals klei, licht, papier, recuperatiematerialen, steen, verf - Muziek <ul style="list-style-type: none"> - Bouwstenen zoals dynamiek, klankkleur, melodie, ritme, samenklank, structuur, tempo, vorm - Technieken zoals body percussion, improvisatie, samenzang - Materialen zoals instrumenten, lichaam, stem, voorwerpen - Drama <ul style="list-style-type: none"> - Bouwstenen zoals rol, ruimte, structuur, samenspel, tijd - Technieken zoals clownerie, figurentheater, improvisatie, mime, teksttheater - Materialen zoals decor, geluid, kostuums, lichaam, taal - Dans <ul style="list-style-type: none"> - Bouwstenen zoals kracht, ruimte, relatie, tijd - Technieken zoals bewegingsreeks, choreografie, dansexpressie, dansimprovisatie - Materialen zoals decor, geluid, lichaam, voorwerpen - Audiovisuele media <ul style="list-style-type: none"> - Bouwstenen zoals camerabeweging, geluid, kader, licht, montage - Technieken zoals montage, opname, sonorisatie - Materialen zoals microfoon, montageunit, smartphone

16.04	De leerlingen doorlopen een artistiek-creatief proces vanuit verbeelding.
	Voetnoot: Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.
	Memorie: Bij het doorlopen van een artistiek-creatief proces kan je denken aan <ul style="list-style-type: none"> - het selecteren van ideeën zoals bij eigen gedachten en gevoelens stilstaan, artistieke werken bestuderen, indrukken of objecten verzamelen; - het koppelen van de eigen bedoeling aan vormgeving via methodes zoals trial and error, try-out; - het gebruiken van basistechnieken van de gekozen discipline.

3. De cesuurdoelen Freinetpedagogie tweede graad

De cesuurdoelen Freinetpedagogie zijn de leerdoelen eigen aan de studierichting Freinetpedagogie van de tweede graad. Ze moeten op het eind van de graad bereikt zijn door de leerlingen die de studierichting Freinetpedagogie volgen (bij Keerpunt zijn dat alle leerlingen).

De cesuurdoelen bereiden de leerlingen voor op de studierichting Freinetpedagogie in de derde graad, waarvoor de specifieke eindtermen intussen al zijn vastgelegd door het bestuur van Freinetscholen Keerpunt in samenspraak met de Vlaamse overheid.

De Vlaamse overheid heeft de verschillende studierichtingen van het secundair onderwijs gekoppeld aan een aantal "wetenschapsdomeinen". De cesuurdoelen van de studierichting Freinetpedagogie zijn gebundeld in de domeinen "algemene doorstroomcompetenties", "moderne talen", "kunst en cultuur" en "sociale wetenschappen".

Hier volgen, voor elk wetenschapsdomein, de cesuurdoelen voor het structuuronderdeel Freinetpedagogie in de tweede graad. De nummering stemt overeen met de opsomming van de wetenschapsdomeinen in het eindtermendecreet.

Wetenschapsdomein 01- Algemene doorstroomcompetenties

01.01 Generieke doorstroomcompetenties

Nummer	Specifiek minimumdoel
01.01.01	De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van minstens 1 wetenschapsdomein verbonden aan de studierichting.

01.02 Historisch bewustzijn: uitbreiding

Nummer	Specifiek minimumdoel
01.02.01	De leerlingen formuleren een historische vraag rekening houdend met de onderzoekbaarheid ervan.
01.02.02	De leerlingen beoordelen de presentatie van historische bronnen aan de hand van contextinformatie en de wijze van bewerking.
01.02.03	De leerlingen beoordelen representativiteit en bruikbaarheid van historische bronnen in functie van een historische vraag.
01.02.04	De leerlingen beoordelen de betrouwbaarheid van historische bronnen in functie van een historische vraag rekening houdend met de standplaatsgebondenheid, het doelpubliek, de functie en het beoogde effect.

01.02.05	De leerlingen formuleren een antwoord op actuele maatschappelijke fenomenen op basis van historische argumenten, rekening houdend met het verschil in context tussen vroeger en vandaag.
----------	--

01.03 Ondernemingszin

Nummer	Specifiek minimumdoel
01.03.01	De leerlingen ontwerpen oplossingen of deeloplossingen voor een zelf geïdentificeerde en zelf afgebakende uitdaging.
01.03.02	De leerlingen besluiten welke oplossing of deeloplossing voor een zelf geïdentificeerde en zelf afgebakende uitdaging tot uitvoering zal worden gebracht.
01.03.03	De leerlingen voeren een ontwerp uit van een oplossing of deeloplossing voor een zelf geïdentificeerde en zelf afgebakende uitdaging.
01.03.04	De leerlingen borgen de uitvoering van een oplossing of deeloplossing voor een zelf geïdentificeerde en zelf afgebakende uitdaging, sturen ze bij en sluiten ze af.
01.03.05	De leerlingen participeren actief en inclusief aan een groepsproject.
01.03.06	De leerlingen reflecteren over de eigen rol en het eigen gedrag bij het samenwerken aan een groepsproject.
01.03.07	De leerlingen reflecteren over het eigen leer- en werkproces in relatie tot hun zelfconcept.

Wetenschapsdomein 02 – Moderne talen

02.02 Taalwetenschappen: sociolinguïstiek m.i.v. interculturele aspecten

Nummer	Specifiek minimumdoel
02.02.01	De leerlingen analyseren aspecten van talige diversiteit in de samenleving waarin ze leven. Onderliggende (kennis)elementen: Meerderheidstaal, minderheidstaal, lingua franca, Global English Vlaamse gebarentaal Schriftsystemen Indicatoren van taalvitaliteit Meertaligheid Code-mixing, code-switching en translanguaging, luistertaal
02.02.02	De leerlingen analyseren hoe communicatie verloopt in verschillende culturen om

	hun inzicht in interculturele communicatie te vergroten.
--	--

Nederlands: Algemene uitbreiding

Nummer	Specifiek minimumdoel
02.08.01	De leerlingen benoemen kenmerken van het taalsysteem en passen inzicht erin toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen. Onderliggende (kennis)elementen: <ul style="list-style-type: none"> - Herkomst van woorden: inheems woord, anglicisme, germanisme, gallicisme, belgicisme - Betekenisrelaties: hyponiemiem, hyperoniemiem, pleonasme, tautologie, contaminatie - Vormen van humor: sarcasme, cynisme, parodie - Uitspraaktekens
02.08.02	De leerlingen analyseren hoe in literaire teksten betekenissen worden gecreëerd met narratieve, retorische, poëtische en theatrale structuren en technieken. Onderliggende (kennis)elementen: <ul style="list-style-type: none"> - Elementen van spanningsopbouw: spanningsboog, climax, cliffhanger - Vertelperspectief: auctoriële, personale, onbetrouwbare verteller. - Literaire stromingen uit verschillende periodes: middeleeuwen, vroegmoderne tijd, moderne tijd, hedendaagse tijd

Nederlands: literatuur

Nummer	Specifiek minimumdoel
02.10.01	De leerlingen analyseren hoe literatuur en de plaats die ze inneemt in de maatschappij evolueren doorheen de tijd. Onderliggende (kennis)elementen: <ul style="list-style-type: none"> - Literair-historische achtergrond van teksten uit middeleeuwse literatuur, renaissance en barok, verlichting, romantiek, realisme, moderne literatuur, postmoderne literatuur en hedendaagse literatuur - Intertekstualiteit - Adaptatie - Het literaire bedrijf

Nederlands: communicatieve vaardigheden

Nummer	Specifiek minimumdoel

02.11.01	<p>De leerlingen vatten doelgericht mondelinge teksten samen.</p> <p>Tekstkenmerken voor mondelinge receptie</p> <p>Minimumvereisten van de geproduceerde tekst:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herformulering op het vlak van woordgebruik en zinsbouw - Duidelijke tekstverbanden - Taal afgestemd op het doel en de doelgroep
02.11.02	<p>De leerlingen herformuleren doelgericht (delen van) teksten in functie van de doelgroep, het kanaal of het medium.</p>
02.11.03	<p>De leerlingen redigeren schriftelijke teksten op taalgebruik en consistentie.</p> <p>Onderliggende (kennis)elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Criteria: Standaardnederlands, spelling, interpunctie, woordkeuze, zinsbouw, helderheid, stijl, vormcorrectheid, adequaatheid, tekstconventies, tekststructuur, registerkeuze

Engels en Frans: algemene uitbreiding

Nummer	Specifiek minimumdoel
--------	-----------------------

02.14.01	<p>De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten.</p> <p>Onderliggende (kennis)elementen: Teksten in het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tekststructuur met een zekere mate van complexiteit - Vrij grote en herkenbare samenhang - Hoofdzakelijk frequente en minder frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen uit een brede waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein - Vrij concrete tot vrij algemene of abstracte inhoud - Vrij hoge informatiedichtheid - Zinsbouw met een zekere mate van complexiteit - Lange teksten - Ruime variatie aan tekstsoorten, [E] inclusief wetenschappelijke teksten <p>Bijkomend voor schriftelijke receptie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vrij duidelijke lay-out <p>Bijkomend voor mondelinge receptie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Met achtergrondruis - Normaal spreektempo - Natuurlijke intonatie - Heldere uitspraak, duidelijke articulatie - Met lichte afwijking ten opzichte van de standaardtaal
02.14.02	<p>De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen en beluisteren van teksten.</p> <p>Onderliggende (kennis)elementen: Teksten in het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie</p>

02.14.03	<p>De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.</p> <p>Onderliggende (kennis)elementen: In het Engels en in het Frans.</p> <p>Minimumvereisten voor productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste en duidelijk herkenbare tekststructuur met een zekere mate van complexiteit - Duidelijk herkenbare tekstverbanden - Beheersing van hoofdzakelijk frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen om zich uit te drukken over een brede waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein al kunnen lexicale beperkingen leiden tot herhaling, tot omhaal van woorden en tot moeite met formulering - Vrij concrete tot vrij algemene of abstracte inhoud Over het algemeen goede beheersing van eerder en nieuwverworven grammaticale structuren, maar met merkbare invloed vanuit de moedertaal; fouten komen voor, maar begrip van boodschap door ontvanger komt meestal niet in het gedrang - Zinsbouw met een zekere mate van complexiteit - Gepast register - Vrij lange teksten - Ruime variatie aan tekstsoorten <p>Bijkomend voor schriftelijke productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Duidelijk herkenbare tekstopbouw en gebruik van tekstopbouwende elementen: titel, alinea - Gepaste lay-out - Heldere doorlopende tekst die over het algemeen te begrijpen is; spelling, leestekengebruik en lay-out staan tekstbegrip niet in de weg <p>Bijkomend voor mondelinge productie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gepaste lichaamstaal - Uitspraak is over het algemeen duidelijk te verstaan en begrip van de boodschap komt meestal niet in het gedrang ondanks mogelijke uitspraakfouten - Kan zich betrekkelijk vlot uitdrukken ondanks mogelijke pauzes of herstelacties <p>Met behulp van ondersteunende middelen</p>
02.14.04	<p>De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.</p> <p>Onderliggende (kennis)elementen: In het Engels en in het Frans</p> <p>Tekstkenmerken voor receptie</p> <p>Minimumvereisten voor productie</p>
02.14.05	<p>De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.</p>

	<p>Onderliggende (kennis)elementen:</p> <p>Onderstaande elementen gelden voor het Frans én het Engels, tenzij gespecificeerd dat ze enkel voor het Frans of het Engels gelden door de aanduiding van respectievelijk [F] of [E].</p> <ul style="list-style-type: none"> - Werkwoorden: ind. plus-que-parfait [F]; participe présent [F]; conditionnel passé [F]; future perfect [E] - Betrekkelijke bijzinnen met ce qui, ce que, ce dont [F] - Gebruik van wijzen na frequente voegwoorden en werkwoorden [F] - Voorwaardelijke zinnen: l'hypothèse/la condition (met si + ind. présent, + ind. imparfait, + ind. plus-que-parfait) [F], conditional (irrealis) [E]
--	--

Wetenschapsdomein 04 – Kunst en Cultuur

04.01 Artistieke expressie

Nummer	Specifiek minimumdoel
04.01.01	De leerlingen doorlopen een artistiek proces in functie van een creatie. Voetnoot: De specifieke eindterm wordt gerealiseerd in de context van de betrokken studierichting
04.01.02	De leerlingen creëren persoonlijk artistiek werk vanuit een artistieke taal met behulp van specifieke bouwstenen, technieken en materialen. Voetnoot: De specifieke eindterm wordt gerealiseerd in de context van de betrokken studierichting.
04.01.03	De leerlingen zetten hun artistieke deskundigheid in voor een gemeenschappelijk project.
04.01.04	De leerlingen gaan in dialoog over elkaars artistiek proces, werk en presentatie aan de hand van afgesproken opdrachtgebonden criteria.

Wetenschapsdomein 06 – Wiskunde

06.01 Statistiek

Nummer	Specifiek minimumdoel
06.01.01	De leerlingen lossen telproblemen zonder herhaling op met combinaties.

06.01.02	De leerlingen berekenen en interpreteren kansen met behulp van de binomiale verdeling. Onderliggende (kennis)elementen: Verwachtingswaarde, standaardafwijking
06.01.03	De leerlingen toetsen hypothesen. Onderliggende (kennis)elementen: Nulhypothese, alternatieve hypothese, p-waarde, significantieniveau, steekproevenverdeling
06.01.04	De leerlingen leggen in betekenisvolle situaties de betekenis uit van betrouwbaarheidsniveau, betrouwbaarheidsinterval en foutenmarge. Onderliggende (kennis)elementen: Verband met steekproefgrootte en standaardafwijking
06.01.05	De leerlingen analyseren grote datasets met behulp van statistische software in functie van een statistisch onderzoek.
06.01.06	De leerlingen analyseren het verband tussen twee numerieke grootheden in een dataset met behulp van een spreidingsdiagram. Onderliggende (kennis)elementen: Trendlijn Correlatiecoëfficiënt

Wetenschapsdomein 15 – Sociale Wetenschappen

15.01 Samenleving en politiek: sociale en humane wetenschappen

Nummer	Specifiek minimumdoel
15.01.01	De leerlingen analyseren politieke instituties en hun werking, met inbegrip van interacties tussen het lokale, nationale en supranationale niveau. Onderliggende (kennis)elementen: <ul style="list-style-type: none"> - Representatie, participatie - Verhouding tussen de staatsmachten - Globalisering

15.01.02	De leerlingen analyseren kenmerken in hedendaagse samenlevingen aan de hand van sociaalwetenschappelijke theorieën. Onderliggende (kennis)elementen: - Cultuur, status, rol, macht, socialisatie, stratificatie, mediatisering
15.01.03	De leerlingen reflecteren vanuit verschillende perspectieven over maatschappelijke vraagstukken aan de hand van aangereikte bronnen met inbegrip van wetenschappelijk onderbouwde literatuur.

15.03 Samenleving en politiek: communicatiewetenschappen

Nummer	Specifiek minimumdoel
15.03.01	De leerlingen lichten de mediatisering van de samenleving toe.
15.03.02	De leerlingen analyseren communicatie en media aan de hand van theorieën uit de communicatiewetenschappen.
15.03.03	De leerlingen analyseren waarom en hoe economische, politieke en sociaal-culturele stakeholders gemedieerde communicatie inzetten. Onderliggende (kennis)elementen: - Gebruik en misbruik van gemedieerde communicatie
15.03.04	De leerlingen reflecteren over media-effecten vanuit het principe van 'agency' van het publiek.
15.03.05	De leerlingen beoordelen op een onderbouwde manier economische, politieke en sociaal-culturele effecten van gemedieerde communicatie op de maatschappij en op zichzelf.

Wetenschapsdomein 16 – Economie

16.03 Beperkt pakket uit uitgebreide algemene economie

Nummer	Specifiek minimumdoel
16.03.01	De leerlingen evalueren economische groei als indicator voor welvaart en welzijn. Onderliggende (kennis)elementen: Disruptieve factoren en innovatie
16.03.02	De leerlingen illustreren gevolgen van globalisering aan de hand van actuele economische ontwikkelingen.
16.03.03	De leerlingen reflecteren over economische modellen en duurzame economische ontwikkeling.

4. De keerpuntleerplandoelen

De keerpuntleerplandoelen in dit leerplan bouwen voort op de erkende doelstellingen van de basisoptie Freinetpedagogie in de eerste graad (tweede leerjaar A).

Het zijn de volgende acht doelen:

1. De leerlingen verdiepen zich in de **freinetpedagogie**, plaatsen die in haar historische context en evalueren haar actualiteitswaarde. Ze verhouden zich kritisch t.a.v. de emancipatorische principes en de toepassing ervan binnen de school.
2. De leerlingen verdiepen hun inzicht in de principes van **democratische besluitvorming** en passen die wendbaar toe op klas- en schoolniveau.
3. De leerlingen verdiepen zich in de basisbeginselen van **coöperatief samenwerken** en passen die wendbaar toe op klas- en schoolniveau.
4. De leerlingen verdiepen hun inzicht in de principes van **conflicthantering** en passen die wendbaar toe op klas- en schoolniveau.
5. De leerlingen brengen **samenlevingsinitiatieven en –problematieken** in de ruimere omgeving van de school (bv. gemeente, regio) in kaart en engageren zich actief in burgerschapsprojecten, die ze vervolgens ook kritisch evalueren.
6. De leerlingen verdiepen hun inzicht in de **verschillende kennis- en vaardigheidsdomeinen (*)** van de samenleving, waarderen het belang van elk van deze domeinen en ontdekken, verkennen en ontwikkelen gaandeweg hun eigen interessegebieden.

(*) Het betreft de volgende deelgebieden:

- (1) natuurexploratie, -zorg en -beheer;
- (2) handvaardigheid, bouw en techniek;
- (3) kennisverwerving en -verdieping;
- (4) experimenteren, wetenschappelijk onderzoek en innovatiedenken;
- (5) digitale competentie, mediawijsheid, moderne technologieën;
- (6) expressie, artistieke vormgeving, creatie, ontwerp;
- (7) andere (bijvoorbeeld welzijn, zorg, sport en beweging).

Toelichting: naast een verplicht aanbod aan kortlopende ateliers, kan de school in de tweede graad ook een beperkt atelieraanbod op trimester-, semester- of jaarbasis organiseren. De leerlingen kiezen dan een 'focusatelier'. Zo kunnen sommige leerlingen hun kennis en vaardigheden in een specifiek domein naar keuze ontwikkelen. De formulering van doelen voor het (de) gekozen domein(en) gebeurt in overleg tussen leerlingen en mentoren. Hiervoor kan inspiratie gezocht worden in onder meer de specifieke doelen van

wetenschapsdomeinen die niet aan het structuuronderdeel Freinetpedagogie gekoppeld werden, evenwel zonder dat dit leidt tot een selectieve of verplichte studiekeuze.

In tegenstelling tot alle andere doelen van dit leerplan gelden de doelen van een focusatelier niet voor alle leerlingen: elke leerling kan al dan niet een focus kiezen. Met andere woorden: voor de focusdoelen is een sterke inhoudelijke differentiatie mogelijk (en wenselijk). De daarmee verbonden ateliers of andere didactische werkvormen worden dan ook best opgenomen in het complementair gedeelte (zie 5. Besteding van onderwijstijd en verdeling van lestijden). Daarom worden deze doelen niet vastgelegd in dit leerplan.

7. De leerlingen leren onder begeleiding **onderzoeksvragen** formuleren en deze vervolgens (onder begeleiding) beantwoorden met behulp van specifieke onderzoeksmethoden en -technieken, bronnen, onderzoeksgegevens en resultaten; ze leren over het uitgevoerde onderzoek rapporteren en reflecteren en evalueren het proces (cf. *onderzoek*).
8. De leerlingen begrijpen vanuit een praktijkervaring extra muros de werking van een **socio-economische organisatie** (cf. *ervaringsweek*); ze schetsen, eventueel met behulp van richtvragen, de werking van de betrokken organisatie en evalueren hun eigen functioneren tijdens de ervaringsweek.

De combinatie van de doelen 6 en 7 moet toelaten dat het freinetonderwijs voldoende comprehensief blijft, zodat de leerlingen samen in één studierichting kunnen leven, werken en studeren. Zodoende kunnen de leerlingen na de tweede graad doorstromen naar een brede waaier van opleidingen. Anderzijds bieden *onderzoek* en een beperkt *aanbod aan 'focusateliers'* aan de leerlingen die dat wensen de mogelijkheid om zich voor te bereiden op meer gespecialiseerde vervolgotrajecten.

Het is raadzaam om bij de formulering van de doelen van het complementair gedeelte rekening te houden met de individuele mogelijkheden en belangstellingsdomeinen van de leerling. Anderzijds moeten er keuzemogelijkheden voorzien worden, die ook al in het structuuronderdeel Freinetpedagogie van de eerste graad vervat zijn (bv. creatief en kritisch denken, mediawijsheid, samenwerken, zelfregulering, sociale en culturele vaardigheden, communiceren, ...). Daarnaast zal de nadruk blijven liggen op een voortgezette verdieping van 21ste-eeuwse vaardigheden.¹

In de mate dat individuele leerlingen tijdens of op het einde van de tweede graad al een studiekeuze willen of kunnen maken met het oog op doorstroming, zullen die leerlingen uit een door de school bepaald aanbod een keuze kunnen maken en de overeenstemmende doelen bereiken via onderzoeksopdrachten, focusateliers en begeleid zelfstandig werk. Daarnaast zal de school zowel voor deze leerlingen als voor hen die nog geen studiekeuze kunnen of willen maken, een gevarieerde en flexibele loopbaanoriëntering tot 18 jaar mogelijk maken, met een leertraject dat tot in de derde graad 'hoofd, hart en handen' aanspreekt.

¹ Van den Branden (2018)

5. Besteding van onderwijstijd en verdeling van lestijden

Een lesweek in de tweede graad ASO omvat 32 lestijden. In principe zullen 20 tot 22 lestijden besteed worden aan de basisvorming, 2 lestijden aan levensbeschouwing (in Keerpuntscholen is dat Cultuurbeschouwing met een leerplan dat te raadplegen is op de site www.keerpuntscholen.be), 6 tot 8 lestijden aan het structuuronderdeel Freinetpedagogie en ongeveer 2 lestijden aan een complementair keuzegedeelte. De volgende tabel biedt een overzicht van de lesactiviteiten in het structuuronderdeel Freinetpedagogie, telkens met een indicatieve tijdsbesteding (aantal lestijden). Naast de 'pedagogische vakbenaming' (schoolintern), vermelden we telkens een 'administratieve vakbenaming' die voorkomt op de lijst van officieel erkende vakken in het secundair onderwijs.

Tabel : Studierichting Freinetpedagogie (2^e graad)

Administratieve vakbenaming	Pedagogische vakbenaming	Lestijden per week (indicatief)	Sleutelcompetenties	Opmerkingen
sociale activiteiten of seminaries of exploratie	klasraad	1	1, 2, 4, 5, 7, 10, 12, 13, 14, 15, 17	
sociale activiteiten of seminaries of exploratie	praktische burgerschapsvorming	1	1, 2, 3, 5, 7, 13, 14, 15, 16, 17	Afhankelijk van de gekozen activiteit kunnen alle andere sleutelcompetenties aan bod komen.
sociale activiteiten of seminaries of exploratie	atelier	3 (+2 in complementair gedeelte)	Alle sleutelcompetenties kunnen verdiept worden (afhankelijk van de vraag van de leerlingen en het aanbod van de school en in de buurt van de school).	De school streeft naar een evenwichtig aanbod (zie § 2.2. g). Een deel van de ateliers mag op jaarbasis aangeboden worden (in het complementair gedeelte voor 'focusateliers')
exploratie	onderzoek	2	Alle sleutelcompetenties kunnen verdiept worden (afhankelijk van het aanbod en de vraag van de leerlingen).	= onderzoek buiten de basisvorming
sociale activiteiten of	ervaringsweek	1	Sleutelcompetentie 15 wordt in elke ervaringsweek	vindt plaats op locatie (extra muros)

seminaries of exploratie			verdiept; afhankelijk van de aard van de concrete invulling.	
--------------------------	--	--	--	--

Toelichting:

- Het structuuronderdeel Freinetpedagogie van de tweede graad bevat dezelfde onderdelen als de basisoptie (klasraad; praktische burgerschapsvorming; atelier) en de nieuwe onderdelen 'onderzoek' en 'ervaringsweek'.
- Al deze onderdelen zijn ofwel freinettechnieken (klasraad, atelier, onderzoek), ofwel een toepassing van levend leren (praktische burgerschapsvorming, ervaringsweek).
- Het aangegeven aantal lessen is indicatief. Voor het totaal aantal lessen van de studierichting gingen we uit van acht lestijden.
- Een aantal (focus)ateliers mag voor langere periodes (van enkele maanden tot voor een volledig schooljaar) aangeboden worden. Dat mag echter niet leiden tot een verplichte studiekeuze voor alle leerlingen (met andere woorden: ook kortlopende ateliers moeten in het aanbod aanwezig blijven). Langlopende (focusateliers) worden als inhoudelijke differentiatie aangeboden in het complementair gedeelte en behoren stricto sensu niet tot het structuuronderdeel Freinetpedagogie. Focusateliers worden doorgaans in slechts één van de Keerpuntvestigingen aangeboden. Leerlingen die voor een focusatelier in een andere vestigingsplaats kiezen gaan daar voor een volledige dag naar school en volgen daar ook vrije ateliers

Een opmerking met het oog op **continuïteit** in de programmatie: in de derde graad worden in het structuuronderdeel Freinetpedagogie dezelfde vakbenamingen gehanteerd. Zo kunnen we het structuuronderdeel Freinetpedagogie voorlopig samenvatten in onderstaande tabel (het opgegeven aantal lestijden is indicatief):

	Eerste graad	Tweede graad	Derde graad
klasraad	1	1	1
praktische burgerschapsvorming	1	1	2
atelier	3 niet op jaarbasis	3 Deels in langere periodes (focusateliers +2 in complementair gedeelte)	2
ervaringsweek	-	1	2
Onderzoek (inclusief eindwerk in 3de graad)	-	2	1 (+2 in complementair gedeelte)
Totaal	5 lestijden	8 lestijden	8 lestijden
	Eerste graad	Tweede graad	Derde graad

6. Materiële vereisten/Basisuitrusting

Voor het behalen van de eindtermen bij alle leerlingen, is het belangrijk dat er voldoende didactisch materiaal beschikbaar is. De beschikbaarheid van deze materialen en/of benodigdheden kan van tijdelijke aard zijn, bijvoorbeeld door te huren of te lenen. Het materiaal kan ook op externe locaties (bv. in een andere onderwijsinstelling, bedrijf, sporthal, labo, werkplaats of atelier...) gebruikt worden. In dat geval hoeft het geen eigendom van de school te zijn.

In een freinetschool wordt er minder klassikaal gewerkt dan in andere onderwijsvormen en is het in de regel niet nodig dat alle leerlingen op hetzelfde ogenblik dezelfde leermiddelen, naslagwerken of hulpmiddelen gebruiken. Het aantal exemplaren van bepaalde leer- en hulpmiddelen per leerling of per klas kan dan ook beperkt blijven. Het is de verantwoordelijkheid van het lerarenteam en de school om hierover verantwoorde keuzes te maken. Daarom vermelden we in het onderstaande overzicht doorgaans geen aantallen.

Voor de realisatie van de eindtermen is de volgende minimale basisuitrusting vereist:

- ruimte voor het vormen van de kring;
- ruimte voor zelfstandig werk;
- ruimte voor coöperatieve werkvormen;
- ergonomisch verantwoord zitmeubilair (bij voorkeur gevarieerd en flexibel);
- ergonomisch verantwoorde werktafels (bij voorkeur gevarieerd en flexibel);
- planningsmateriaal: planningsbord, takenbord, (digitale) planningsagenda;
- instructiemateriaal: krijtbord of digibord of whiteboard;
- presentatiemateriaal: bord voor muurkrant, actua, klasraadagenda;
- (draadloze) internetverbinding met een aanvaardbare capaciteit;
- een (draagbare) computer met voldoende capaciteit en de nodige software, apps, grafische kaart, geluidskaart en luidsprekers;
- de mogelijkheid om (bewegend beeld) te projecteren en of geluid af te spelen;
- de mogelijkheid om digitale inhoud af te drukken;
- opbergruimte om materialen, gereedschappen en grondstoffen op te bergen volgens de geldende regelgeving.

Specifieke leermiddelen/didactisch materiaal (analoog en/of digitaal):

- referentiemateriaal

- wereldkaart en wereldbol
- kaarten van België (staatskundig, regionaal en topografisch)

- kaarten van Europa (staatskundig, regionaal en topografisch)
- tijdslijn (eventueel door de leerlingen gemaakt)
- periodiek systeem van de elementen

- naslagwerken en bronnen

- atlanten of digitaal alternatief
- historische atlanten of digitaal alternatief
- (digitale) woordenboeken (of-lijsten) aangepast aan het taalniveau van de leerlingen
 - verklarende woordenboeken Nederlands
 - vertalende woordenboeken voor andere talen (minimaal Frans en Engels) in beide richtingen
 - toegang tot diverse (eventueel geleende) bronnen zoals kranten en tijdschriften, audio- en beeldopnamen

- digitaal materiaal

- mogelijkheid om het internet te raadplegen (zie ook hoger)
- toegang tot software voor
 - tekstverwerking (met spellingscontrole)
 - presentatie; digitale beeldverwerking en audio
 - rekenapps en computeralgebrasysteem zoals GeoGebra
 - browser
 - elektronische mail
 - cloud-toepassingen
 - sociale media
- toegang tot software voor eenvoudige mindmaps
- toegang tot een eenvoudige programmeertaal

- rekenmateriaal en meettoestellen

- wetenschappelijke rekenmachines
- meetlat, meetlint, liniaal, digitale afstandsmeter
- teken- en rekeninstrumenten: passer, geodriehoek
- thermometers (analoog of digitaal)
- (elektronische) weegschaal
- maatbekers
- chronometer

- onderzoeks- en werkmateriaal

- hulpmiddelen en toestellen voor onderzoek en experiment:
 - loep, lichtmicroscop
 - elektronische pH-meter of pH-teststrippen en corresponderende pH-schaal
 - thermometer analoog of digitaal -10° tot 110°
 - glaswerk, maatbeker, pipetten, trechter
 - reagentia voor eenvoudige demonstratieproeven
 - chemicaliën voor eenvoudige demonstratieproeven
 - elektrisch verwarmingselement of bunsenbrander

- determineertabellen en -kaarten
- filmfragmenten proefjes en experimenten
- materiaal voor het uitvoeren van scheidingstechnieken zoals filtreren, decaneren, centrifugeren, distilleren, uitdampen, zeven
- specifieke uitrusting met betrekking tot onderzoek afhankelijk van de gekozen proefjes en experimenten
- basismateriaal voor eenvoudige elektrische stroomkringen
- excursiemateriaal en materiaal voor leerwandelingen zoals klembord, kompas, stratenplan, camera
- testkits voor bodem- en of wateronderzoek
- geografische hulpbronnen zoals gis-viewers, gps-systeem, digitale en niet digitale kaarten
- gereedschapskoffer en eenvoudig doe-het-zelf-materiaal
- voorziening voor correct afvalbeheer
- relevante onderhoudsvoorschriften en instructiekaarten voor materiaal en technische systemen

- materiaal voor kunst en expressie

- geluidsinstallatie
- gevarieerd materiaal en materieel om in 2D en 3D te werken
- specifieke uitrusting en materiaal in functie van het gekozen artistiek project
- overzicht van het kunst- en cultuuraanbod in de eigen regio

- sportmateriaal

- specifieke uitrusting en materiaal in functie van de gemaakte keuzes binnen de volgende activiteiten:
 - bewegingsactiviteiten
 - verschillende individuele en interactieve sporten
 - ritmisch-expressieve sporten
- basiskit met oefenmateriaal voor EHBO-lessen
- een lijst met noodnummers (eerstelijns hulp) op een centrale, goed zichtbare plaats
- overzicht van leeftijdsspecifieke hulpverleners en hulporganisaties in de eigen regio

Bijlage: Célestin Freinet, de freinetpedagogie en de Freinetbeweging

De freinetpedagogie van de 21ste eeuw bouwt voort op het levenswerk van de Franse onderwijzer en onderwijsvernieuwer Célestin Freinet (1896-1966).

Freinet begon zijn onderwijs carrière als dorpsonderwijzer in Bar-sur-Loup (departement Alpes-Maritimes). Het was daar, en later ook in Saint-Paul de Vence, dat hij via zijn klaspraktijk met volkskinderen de basis legde voor een eigen pedagogie. Na de introductie van de drukpers en de daardoor mogelijk geworden uitwisseling tussen leerlingen en leraren uit andere streken in Frankrijk, werd de basis gelegd voor een nationale en later ook internationale Freinetbeweging. Al in 1927 richtte Freinet met enkele collega's een coöperatieve op (CEL, *Coöperative de l'Enseignement Laïc*), die de onderwijsvernieuwing steunde door de ontwikkeling en verspreiding van materiaal (drukkers, limografen, auto-correctieve werkkaarten...) en via congressen en tijdschriften. Na de Tweede Wereldoorlog nam een nieuwe organisatie in Frankrijk dit werk over (ICEM, *Institut Coöperatif de l'Ecole Moderne*) en ontstonden er ook in andere landen, waaronder België, groeperingen van leraren die door de freinetpedagogie geïnspireerd werden.

In 1957 kondigde Freinet op het ICEM-congres in Nantes de oprichting van een internationale beweging aan: FIMEM (*Fédération Internationale des Mouvements de l'Ecole Moderne*), die om de twee jaar telkens in een ander land een internationaal congres voor leraren organiseert (RIDEF, *Rencontre Internationale des Educateurs Freinet*). Over de hele wereld proberen leraren in de Freinetbeweging, door coöperatieve uitwisseling van ideeën en praktijkvoorbeelden en door de gemeenschappelijke ontwikkeling van hulpmiddelen voor de klas, de moderne school met respect voor de basisprincipes van de freinetpedagogie af te stemmen op de veranderende plaats van het onderwijs in de samenleving.

In Vlaanderen ontstond in 1979 op initiatief van ouders een eerste freinetbasisschool in Leuven. Vanaf 1985 richtte de stad Gent freinetbasisscholen op in het officiële onderwijs en in 1990 ontstond in Gent een eerste secundaire freinetschool. Sinds de jaren '90 kwamen er heel wat nieuwe freinetscholen bij, zowel in het gemeentelijk en gemeenschapsonderwijs als bij FOPEM (Federatie van Onafhankelijke Pluralistische Emancipatorische Methodescholen). Sinds kort zijn er in Vlaanderen ook enkele freinetscholen in het katholiek onderwijs.¹ Anno 2018 beschikt elk onderwijsnet dus over freinetscholen.

Leraren uit deze scholen worden ondersteund door de netgebonden begeleidingsdiensten, maar ook door hun zelforganisatie (*Freinetbeweging Vlaanderen*). Sinds 2010 organiseert de Vlaamse Freinetbeweging in samenwerking met een van de HIVO's een opleiding voor freinetleraren.²

¹ Bijvoorbeeld *Rippetip* in Bilzen (basisonderwijs) en *tvier* in Kortrijk (secundair onderwijs).

² Er zijn in Vlaanderen een tiental Hogere Instituten voor Opvoedkunde (HIVO), die een driejarige vorming voor leraren geven die leidt tot een erkend Diploma van Hogere Opvoedkundige Studies (DHOS). Het Oost-Vlaams Instituut voor Opvoedkundige Wetenschappen (OIOW) werkt sinds 2010 samen met de Freinetbeweging om een opleiding in de freinetpedagogie aan te bieden.

In 2014 verenigden de Vlaamse en de Nederlandse Freinetbeweging zich in de *Nederlandstalige Vereniging voor Freinetpedagogie*, die jaarlijks twee publicaties voor de leden uitgeeft: in de *Freinetbibliotheek* worden de originele werken van Freinet in het Nederlands vertaald en in *De Reeks* worden nieuwe praktijkvoorbeelden gekoppeld aan de freinetpedagogie.

De voortdurende groei van het freinetonderwijs in Vlaanderen maakt dat de begeleiding, opleiding, nieuwe publicaties over freinetpedagogie en de uitwisseling onder leraren binnen de Freinetbeweging onmisbaar geworden zijn om het freinetonderwijs of de 'Moderne School' inderdaad 'modern' te houden. Hoewel de basisprincipes en -technieken van het freinetonderwijs decennia geleden ontwikkeld werden, is de uitwerking in de klaspraktijk uitgesproken eigentijds en in voortdurende ontwikkeling.

Bibliografie

- BIESTA, G., Het prachtige risico van onderwijs, Uitgeverij Phronese, 2015 (vert. door A.L. James, R. Kneyber en G. Biesta van *The Beautiful Risk of Education*, Paradigm Publishers, 2013).
- BROERSMA, R., e.a., Dat geeft de burger moed, Burgerschapsvorming, op weg naar een democratische school, De Freinetbeweging, Valthe, 2007.
- DENYS, K. & HEYERICK, L., Burgerschap in de secundaire freinetschool Keerpunt, in: K. Denys & W. Smets (red.), *Elke School socialiseert; Vele wegen naar burgerschap*, Politeia, Brussel, 2022, pp. 143-150.
- DEVOS, J., De visie van Freinet, Garant, Antwerpen, 2013.
- DWECK, C. S., Mindset: How you can fulfill your potential. Constable & Robinson Limited, 2012.
- FLINTOFF, Kim et al., "Digital Badges in Education" Education and Information Technologies 20 (2): 1-8, juni 2013.
- FREINET, C., Les Invariants Pédagogiques, Code pratique d'École Moderne, Bibliothèque de l'École Moderne n° 25, Cannes, 1964.
- FREINET, C., De moderne school, een praktische gids voor de materiële, technische en pedagogische organisatie van de volksschool, De Freinetbeweging, 2009 (vert. door Rouke Broersma van *L'école moderne française, guide pratique pour l'organisation matérielle, technique et pédagogique de l'école populaire*, Librairie François Maspéro, Parijs, 1977 [1945]).
- FREINET, C., Proefondervindelijk verkennen, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2011 (vert. door Rouke Broersma van *Le tâtonnement expérimental*, Institut Freinet, Vence, 1966).
- FREINET, C., Levenstechnieken verwerven, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2012 (vert. door Rouke Broersma en Geert Van Hout van *Essai de psychologie sensible I. Acquisition des techniques de vie constructives*, Delachaux et Niestlé, Neuchatel (CH), 2e druk, 1968 [1950]).
- FREINET, C., Pedagogie van het werk, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2014 (vert. door Rouke Broersma en Geert Van Hout van *L'éducation du travail*, Delachaux et Niestlé, Neuchatel (CH), 1968, [1946]).
- FREINET, C., Natuurlijk leren lezen, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2017 (vert. door Rouke Broersma van *Méthode naturelle de dessin*, Brochures d'Éducation nouvelle populaire, Cannes, 1947).
- FREINET, C., & PETITCOLAS, J., Brevetten en Meesterstukken, De Freinetwinkel, Nij Beets, 2019
- GO, N., 'Het kind als auteur : een praktijk gericht op emancipatie' (vert. door Armand De Meyer van 'L'enfant auteur : pratiques d'émancipation'), Conférence d'ouverture du 50ème Congrès de l'ICEM, 2011, <https://www.icem-pedagogie-freinet.org/node/20198>.
- GO, N., 'La Méthode naturelle de Freinet', 2012, www.projetcelestin.fr/document/la%20methode%20naturelle.pdf.

LABORATOIRE DE RECHERCHE COOPÉRATIVE (LRC), Éléments de théorisation de la pédagogie Freinet. Une approche complexe des apprentissages, Éditions ICEM-Pédagogie Freinet, Nantes, 2015 (nr. 64 in de reeks *Pratiques et recherches*).

LEES-SCHRIJFGROEP VAN DE VLAAMSE FREINETBEWEGING (LSG), Samen school maken. Coöperatie in het freinetonderwijs, Vereniging voor freinetpedagogie, Enschede, 2016 (deel 14 in De Reeks, Een serie publicaties voor vernieuwend onderwijs door De Vereniging voor freinetpedagogie).

MOOREN, A., WIEDERHOLDT, M., NICOLAI, J., Freinet binnenste buiten, Freinetwinkel i.s.m. Bureau voor Levend Leren, Nij Beets, 2017.

NICOLAI, J., Dat telt, Bouwstenen voor levend rekenwiskundeonderwijs, De Freinetbeweging, Nij Beets, 2010.

NUSSBAUM, M., Niet voor de winst. Waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft (vert. door Rogier van Kappel van *Not for Profit*, Princeton University Press, 2010), Ambo|Anthos, Amsterdam, 2011.

REUTER, Y., Une école Freinet, Fonctionnement et effets d'une pédagogie alternative en milieu populaire, L'Harmattan, Parijs, 2007.

TANS, J., BRONKHORST, J., Freinetonderwijs. Een eigen wijze van onderwijs, Uitgeverij Bekadidact Baarn, 1993.

VAN DEN BRANDEN, K., Onderwijs voor de 21ste eeuw, een boek voor leerkrachten en ouders, Acco, Leuven / Den Haag, 2018.